

Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury
Referenční exemplář dílny
ERLANGEN
XII. 87
1987 Josef Jelínek

O b s a h

Jiří Brabec	Marginálie ke studii o Závišovi Kalandrovi [2-7]
Zdeněk Urbánek	Censorship [8-14]
Sylvie Richterová	Zařikání básně [22-23]
Oriana Fallaciová	Golda Meirová [24-57]
Iva Kotrlá	Velký říjen [58]
Eda Kriseová	Zatáčka smrti [59-67]
Ivan Klíma	Nepochopitelná volba [68-76]
Sergej Machonin	Agapurnis Fischer [77-79]
Milan Uhde	Kilometry u nás na střeších nejsou [80-83]
Milan Šimečka	Deník ze dnů první smlouvy o odzbrojení [84-91]
Milna Jungmann	Prozatér nezapadající do ránce [92-99]
Převzato z katalogu	Václav Boštík [99-103]
Ludvík Vaculík	Poškejte doma [104-106]
P ř í l o h a	
J. Č	Raději šeptem [107-114]
Kolektiv autorů	Nahlas [115-133]

Copied from a type-written carbon copy (unbound sheets, A4), bound, continuously numbered and made available by DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and information purposes. Copyright continues to be held by each individual author and must be strictly observed. If clarification is required, please consult the Centre before publication of any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM, SCHWARZENBERG 6,
D-8533 SCHEINFELD, Tel. 09162/7761

O b s a h

Jiří Brabec	Marginálie ke studii o Závěšovi Kalandrovi
Zdeněk Urbánek	Censorship
Sylvie Richterová	Zařikání básně
Oriana Fallaciová	Golda Meirová
Iva Kotrlá	Velký říjen
Eda Kriseová	Zatáčka smrti
Ivan Klíma	Nepochopitelná volba
Sergej Machonin	Agapurnis Fischer
Milan Uhde	Kulometry u nás na střeších nejsou
Milan Šimečka	Deník ze dnů první smlouvy o odzbrojení
Milna Jungmann	Prozatím nezapadající do rámce
Převzato z katalogu	Václav Boštík
Ludvík Vaculík	Poškejte doma

P ř í l o h a

J. Č	Raději šeptem
Koléktiv autorů	Nahlas

P R O S I N E C 87

O B S A H

J i ř í B r a b e c

M A R G I N Ā L I E K E S T U D I I O Z Ā V I Š O V I K A L A N D R O V I

Kalandrovo jméno se občas objeví v zahraničním českém tisku, ponejvíce v článkách, připomínajících proces s Miladou Horákovou, v němž byl tento historik, estetik, publicista odsouzen k trestu smrti. Setkáváme se však spíše se symbolem jednoho z dějinných dram, než s obrazem živého zápasícího člověka. Pro symbol je vždy příznačná neurčitost konkrétního obsahu a určitost významového zacílení. Proto také mnohé symboly se časem stávají schematy, která jsou vždy k dispozici, chceme-li vyjádřit - aniž se příliš intelektuálně namáháme - určitý postoj. Takový osud si Kalandra vskutku nezaslouží. Naše marginálie mají rozšířit a doplnit novým materiálem studii, otištěnou v Orientaci roku 1969. Bohužel jsou to marginálie - po tolika letech - zcela osamocené.

V z p o u r a s y n ů

Návraty k rodinnému zázemí Závěše Kalandry nejsou pouze záležitostí biografickou. Tam někde v dětství, a mládí, prožívaném v rodině frenštátského a vsetínského lékaře Břetislava Kalandry, se formoval intelekt, jehož pronikavost spolu s obsáhlými znalostmi z různých oborů, se projevila již na univerzitě. Vskutku výjimečná osobnost Břetislava Kalandry, které bohužel (mimo několika drobných nekrologů a vzpomínkových článků) nebyla věnována pozornost, v mnohém předznamenává synovu cestu. Stoupenec a přítel Masarykův, erudovaný znalec moderní filozofie, sociologie a psychologie, by si zasloužil obšírné studie, která by osvětlila jeho osvětové působení, analyzovala původní práce odborné a v neposlední řadě vysledovala rozsáhlou činnost publicistickou.

Z publicistiky vybírám polemiku z moravské Socialistické budoucnosti, jejíž název - O kompromisu a přímočarosti v politice - i datum - 1921 - nás uvádí do doby, kdy devatenáctiletý Závěš Kalandra se netajil svou sympatií k radikální levici. Staž, adresovaná "mladšímu stoupenčí", by mohla nést synovu adresu. Je nabáda-

vá, věcná, svědčí o pisatelově vzácné vnitřní vyrovnanosti i dlouholeté zkušenosti, získané ve stálé snaze porozumět světu, v němž žije. "Povinností každého," píše Břetislav Kalandra, "je to, co po usilovném studiu a přemýšlení, po vlastních životních zkušenostech uznal za pravdu, za správné a dobré, hájit a propagovat, hledět to uskutečnit... Ale žádný myslivý člověk nesmí říci: je jen jedna pravda a poněvadž je jen jedna pravda, může být jen jeden socialismus... to je neomylnictví, to je omezenost ducha... Mluvit 'je jen jedna pravda a to je ta, kterou hlásám já', je buď šílenství, buď idiotství nebo - a kamaráde, pamatuj si na te! - nejčastěji vědomý podvod kořistníka, šplhavce, dobrodruha!"

Toleranci pokládá autor za mravní imperativ, nikoli za známku slabosti vlastního přesvědčení. Vždyť samotná diferenciace je silou skutečných integrací. Uznávat "jen jeden socialistický korán", častovat nositele jiných koncepcí nadávkami "zrádce", "idiot" atp. je výrazem duševní neplodnosti a nebezpečného sektářství. Pracovat k cíli sugescí, demagogií, štváním Kalandrův otec rozhořčeně odmítá podobně jako "bezdeché emílání vět z Marxevých spisů". "Číst spisy Leninevy - teť duševní tortura! Te jest už církev se svatými knihami...". Moderní sociologické bádání se přece nezastavilo u Marxe a Lenina, jejichž "talmudistická sofismata" povedou jen k násilí.

Závěrečný apel by vskutku mohl být určen synovi: je třeba stále poznávat a ne zavrhnout, "co je ti drahé, na čem ti záleží, jen proto, že leží stranou od tzv. přímé cesty". Nebudeme daleko od pravdy, pokládáme-li tuto polemiku za obraz debat, které měl otec se synem. A mohli bychom obšírně citovat z Kalandrový komunistické publicistiky, abychom poznali argumentaci druhé strany. Vztah otce a syna bude muset být proto vyložen z obou protichůdných - a v mnohém nakonec blízkých - názorů.

P u b l i c i s t i k a v i d o u c í

Kalandrova publicistika, zahrnující širokou škálu žánrů a tématických okrahů (zahraniční a vnitřní politika, strategická a taktická orientace komunistických stran, vztahy mezi historickou událostí a člověkem, jejím aktérem, exkurzy do historie i do aktuálních ideologických či estetických otázek atd.), se vrství do

tří časových okruhů: první (do roku 1936) je uložena převážně v komunistických periodikách, druhý (léta 1936-1939) je polemicky vyhrocena proti politice Komunistické internacionály a Sovětskému svazu, a poslední (léta 1946-1948), které si chci všimnout, neboť si věru nezaslouží ignorance, která ji dosud provází.

Vždyť základní otázky, jež byly tehdy ve středu pozornosti, se po desetiletí znovu a znovu objevují, byť často v modifikované podobě. Kalandrova účast na těchto zápasech je vlastně neznámá. Jednak psal tehdy většinou pod pseudonymy, jednak publikoval v listech, které neměly velký okruh čtenářstva. Pozoruhodný je však již záběr těchto polemik: dotýkají se mnoha otázek politických, poválečné každodennosti, problémů kulturních i uměleckých a zejména se soustřeďují k demaskování vznikajících mechanismů komunistického systému.

Po návratu z německých koncentračních táborů, kde prožil více než pět let, se Kalandra nejprve soustředil k napsání Českého psanství (původní rukopis se ztratil po Kalandrově zatčení). Teprve v roce 1946 se objevilo v Cíli několik drobnějších komentářů. Novinám se Kalandra plně věnoval až v roce 1947 a v dvou měsících roku následujícího.

O Československu Kalandra psal vždy v souvislostech mezinárodních. Nebyl sám, který tehdy postřehl úzké sepětí osudů republiky s osudem celé Evropy. Jeho základní devíza byl nerozdělený svět. Kritiku prote zaměřuje proti snahám rozpoltit svět na dva nepřátelské tábory, jejichž agresivita bude stále se prohlubující cizotou a nepřátelstvím jen a jen stoupat. "Je v duchu Masarykova odkazu, abychom si nedali vsugerovat naprosto nekritickou představu, jako by snad na Západě bylo všechno špatné a na Východě všechno dobré... Být světovými znamená dnes jako jindy být pro mírovou spolupráci všech národů světa. Co bylo kdykoli jindy správné a důležité, stále se dnes rozhodujícím pro další osud lidstva - dnes, kdy moderní rozvoj techniky může svět buď sjednotit nebo zničit..."

Vzájemnému porozumění brání, podle Kalandry, zmáhající se "teror propagandy", který v zemích lidové demokracie terorizuje veřejné mínění tak, aby si nikdo netroufal napsat nebo říci, co si skutečně myslí. "Za touto clonou strachu by se pak mohlo všechno zostřování mezinárodního napětí svalovat jen a jen na Západ a všechno, co dělají a ještě budou dělati ti druzí, by se mohlo vydávat za obranu míru, ochranu svrchovanosti národů a upevňování de-

mokracie...“ Od jednostranné, polopravdivé informace (nemluvě o tabuizování určitých témat) je, podle Kalandry, plynulý přechod k "hrubozrné propagandě", k "propagandě těžkých kalibrů", která všechny skutečnosti "přemaluje v takového čerta na zdi, jakým nás chce zrovna strašit".

Tato obecná rovina je vždy odrazovým můstkem ke konkrétní kritice praxe "autoritářského komunismu", který usiluje o totální moc. Podobně je tomu také v úvahách o věcech kulturních a uměleckých, v nichž je vždy explicitně vyloženo o jaké obecné principy se autor opírá. Centrální eseu článků je ohrožený princip svobody. "Život," píše Kalandra, "jak v přírodě tak ve společnosti, není zvládnut snad jen principem potřeby, nýbrž nadto i principem žádosti. V oblasti lidského ducha se žádost rovná zvědavosti, ničím nezkracené touze poznat pravdu v kterémkoliv úseku její nekonečnosti, zvoleném jen schopnostmi a zájmy po poznání dychtícího lidského individua. A jako socialismus nemůže být socialismem, není-li demokratický, tak věda přestane být vědou, nebude-li svobodou ducha, nespoutaného ani plány ani potřebami, ani ohledy na třebas nejpokrokovější společenské síly..." Kalandrova důvěra, že jednou z antropologických konstant je lidská touha po svobodě a že její zničení bude vždy pocíťováno jako deformace lidského subjektu, nepředpokládá, že reálný socialismus formuje nový obsah člověčenství, spočívající mj. v tom, že individuum nepecíťuje žádné trauma, přitakává-li dnes jednomu oficiálnímu tvrzení a zítra tvrzení zcela opačnému, proklíná-li dnes určitého člověka jako zrádce svaté věci a zítra mu holduje na prezidentském stelci.

Velmi ostrou kritikou Kalandra pronásledoval tehdy ještě zakryvané pokusy omezovat svobodu umělecké tvorby a publicistiky: "Kde se začne umělcům přikazovat: ty musíš tvořit toto a takto, kde se začne přikazovat: ty musíš chválit toto a hanět ono; kde se začne čtenáři a diváku přikazovat: ty musíš číst a vidět toto, nesmíš číst a vidět ono - tam se nad hrotem kultury, která není bez svobody, vypěstuje v atmosféře seřvilnosti její lžikulturní plod: kýčařství ve velkém a malém..." Konkrétní ilustrace těchto tézí nalézáme zejména v Kalandrových analytických filmových kritikách. Např. u filmu Nikola Šuhaj srovnává původní Olbrachtovu předlohu s filmovou realizací: "v rozdílu mezi knihou a filmem se odráží rozdíl mezi tím, čeho byl v našem veřejném, politickém i kulturním životě Ivan Olbracht exponentem před patnácti lety a čeho je exponentem

dnes". Velikost románu kritik spatřuje v obrazu legendy, "v níž bezmocnost utlačovaných proměnila loupežníka ve svého přítele a nepřítele pánů", v krásné pohádce o loupežníkovi, který bohatým bral a chudým dával. "A banálnost, papírovost, prolhanost Olbrachtova filmu má svůj nejhlubší kořen v tom, že se pokouší proměnit pohádku karpatských horalů v pohádku našeho ministerstva informací. V pohádce o tom, že 'skutečný' Nikola Šuhaj nebyl loupežník, nýbrž tragický hrdina revoluce a oběť svého heroického idealismu. Ve filmu je z něho jakýsi partyzán, od něhož se oddrobují jeho kádry, jak opadá poválečná revoluční vlna. Zůstává nakonec sám, protože nedbá výstrahy, která je vlastním smyslem celého filmu - a která zní nejdutěji ze všech jeho dutých slov: 'Nikolo, vrať se ze svých lesů, teď nejsou revoluční podmínky!'"

S pronikavostí filmových kritik (připomínám např. referáty o filmech Siréna, Špalíček, Admirál Nachimov, Monsieur Verdoux) si nijak nezadá Kalandrova kritika divadelní. Např. Peroutkovo kolektivní drama Oblak a valčík byl pro Kalandru příležitostí uplatnit analytickou schopnost již v úvodní úvaze o nepříliš jasném titulu hry. Motivy oblaku a valčíku se objevují v různých variantách, nicméně vždy odkazují k dvěma nebezpečím, jimž člověk zvláště v časech totálního teroru tak snadno podléhá. Kalandra konstatuje, že u vzniku tohoto intelektuálního dramatu "nestála ani poetická obrazovost, ani trýznivá afektivita; nezrodilo se ani z rozněžnělého, ale ani ze zmučeného srdce, zrodilo se z brilantně myslícího mezku, jemuž nervy zprostředkovaly pronikavé poznání dnešního světa - v Buchenwaldu bylo k tomu dost příležitosti".

N e d o k o n č e n á r e h a b i l i t a c e

V aprílovém čísle Světozoru z roku 1937 Kalandra zpodobil v textech i fotomontážích budoucí vládu komunistické strany. Mj. psal o procesu, v němž "zvrhlík, jemuž byl cizí jakýkoliv vřelý cit k vlasti, bandita Závěš Kalandra se doznal" ke všem zločinům. O deset let později, tentokrát již ve vážném tónu, varuje před úsilím komunistů získat výhradní moc ve státě, neboť to povede k vzniku velkého "tábera, obehnaného drátěným plotem", ve kterém právo přestane být právem. 8. listopadu 1949 byl Kalandra zatčen a v procesu s vedením záškodnického spiknutí proti republice (31.5.-8.6.1950) odsouzen k trestu smrti. Průběh procesu i neuvěřitelné

reakce jsou dnes již dostatečně známé, ale nebylo dosud zaznamenáno, že Presidium nejvyššího soudu 31.7.1968 projednalo na neveřejném zasedání "stížnost pro porušení zákona v trestní věci proti Miladě Horákové a spol.". Tente orgán konstatoval vážné porušení procesních předpisů, k němuž došlo již ve stadiu řízení, porušení zákona bývalého státního soudu již před hlavním líčením, neobjektivní přístup k hodnocení "důkazů", jejichž věrohodnost nebyla zhodnocena. Již sama skutečnost "nepřípustného nátlaku na obviněné" vedla k pochybnostem o věrohodnosti samotného doznání obviněných. Navíc "soud z výpovědí obviněných čerpal podklady pro svá tvrzení jen v těch věcech, kde obviněný sám sebe nebo ostatní obviněné usvědčoval z činnosti odpovídající žalobní verzi, a ponechával nezhodnoceny ty části výpovědí, které obviněným prospívaly, případně s verzí obžaloby byly jinak v rozporu".

Celý proces se Presidiu Nejvyššího soudu jevil jako "umělá konstrukce". Všechna konstatování se bezprostředně vztahují k případu Závíře Kalandry, u něhož skutková zjištění jsou uvedena "značně nekonkrétně a nejasně". Zdá se, že Kalandra pokračoval ve své publicistice, určené ovšem pro zahraniční tisk, a tato skutečnost se rázem proměnila ve špiónážní činnost. Také druhý "důkaz" - trockistická skupina - neměla žádné epodstatnění. Ačkoli Nejvyšší soud přikázal městskému prokurátorovi v Praze, aby věc znovu projednal a rozhodl, konečný verdikt nebyl vyneseno.

Londýnští přátelé se ptají na zdejší zkušenosti s censurou. Je to otázka širší i hlubší, než na první poslech zní.

Z důvodů, jež vysvitnou, ponechávám své odpovědi zobecňující anglický titul.

1

Narodil jsem se rok před vznikem původního demokratického Československa. Tak mi bylo dopřáno, abych na jeho konci za svých počátků u jiných i v sobě zažil, co je nebo co má být odpovědná samostatnost a svoboda.

Pak se přihrnuly časy, které už byly jen zkouškou ze smyslu pro odpovědnost a pro vnitřní svobodu. Jakýkoli esteticky a mravně opravdový literární, novinářský, překladatelský, divadelní projev za nich narážel na překážky.

Jisté sporné výjimky trvaly čtyřiatřicet měsíců mezi květnem 1945 a únorem 1948, náznakově ke konci šedesátých let a výrazněji za pěti a šesti měsíců před srpnovým vpádem 1968. Po něm smysl pro svobodu statečně dozníval, ale u většiny obyvatelstva nadlouho nevydržel. Smysl pro zajištěnou nebo i privilegovanou existenci se opět osvědčil jako silnější.

Jinak tu od závěru roku 1938 vládnou dosazenci jiných sil než domácích. V zájmu zachování své moci v různém stupni potlačují samostatné smýšlení a případné sebeosovozovací činnosti místních lidí. Kdy jindy je vhodnější čas přidat k tajné policii, k náhlým soudům, ke katům a k popravčím četám úřad jménem censura. Udělit někomu moc a titul censora.

Přesto jsem se za půl století nikdy ani prostředkovaně s výslovným censorem neseťkal. Necensuroval mě úřad s přiznaným jménem censura.

2

Vypadá to nadějně. Ani nejkřutější a nejpodlejší utlačovatelé dvacátého století nemínili a nemíní censurou umlčovat.

I jim ten termín příliš zostudila dávná censura protikacířsky katolická nebo pozdější censura přiznaně světská a mocenská. Z devatenáctého století podnes tu a tam doznívají umravňovací zákazy propagované a prosazované s nehoráznou povýšeností, ale ochrana držitelů moci a jejich verze skutečnosti před kritikou je v téže době vykonávána důmyslněji.

Jde ovšem o důmysl lstivý. V nižších polohách se nabízí zlepšení za udavačství. O něco výš jsou zaměstnanecky společenské i etnické jednotky ve státech zvýhodňovány, takže se jejich nezhodněné obdoby ocitají s nimi ve sporu a uplatňuje se ve prospěch držitelů moci zatím vždy potvrzené pravidlo rozděl a panuj. I na úrovni předpokládaně nejvyšší, mezi lidmi po stránce charakteru relativně pevnými, zároveň však při všem nadání a vzdělanosti unáhle ně ctižádostivými, příliš často láme páteře institucionalizace skutečných i jen údajných vědeckých, uměleckých, mravních zásluh. Řády podle vzoru Légion d'honneur, členství v Akademii, úředně ozářované a proplacené umělectví, pokud daný uchazeč veřejně projevil souhlas s držiteli moci.

Není třeba úředně pojmenované censury, kde vládnoucí oligarchie, navenek opřená o jakékoli učení, dbá svého instinktu a schopenhauerovské inteligence, pomocnice vůle k moci, a vystačí tedy s opatřeními méně zostuzeného druhu.

Naděje se vytrácí, jakmile si uvědomíme, na kolika místech světa v jeho nejnovější historii ta zástupná a pravým jménem nepojmenovaná censura vyhrává. Svět je i v tuto stranu "lidský, až příliš lidský".

3

Začíná to nevinně. Nebo naopak bych mohl být obviněn, že jsem se po tři měsíce svého života jakési kryptocensury účastnil.

Skončila druhá světová válka. Bylo mi necelých osmadvacet. Zlákali mě do listu jménem Svobodné slovo. Tam mi nejen nedovolili svobodné slovo pronést. Žádali, ať vstoupím do strany, za kterou list mluvil. Nic proti ní. Snažila se v koalici jménem Národní fronta prosazovat některé dobré věci. Já však nechtěl do žádné strany. Ji nezměním, ona nezmění mě. Budu tam jen k třenicím. Takže jsem musel jinam.

Dopadlo to ironicky. Kdykoli jsem byl v úzkých, věděl o tom krom vrstevnických přátel i starší přítel František Halas. Měl možnost pomáhat a užíval jí.

Tentokrát Halasova možnost pozůstávala v tom, že ho přes jeho předválečné spory s komunistickou stranou měli za příznivce či příslušníka dost výhodného, aby jej ministr informací, komunista, pozval vést jeden z odborů.

Znali se k Halasovi, protože před válkou, za války i po ní patřil k nejčtenějším. Nezkoumali, proč tomu tak je. Proč si pamatovali, opisovali a recitovali jeho verše v Terezíně a v koncentračních táborech. Uchazečům o moc je vhod každý, kdo je oblíben a jim se rázně a hlasitě nevzepře. Halas vzešlý z krajní nouze měl výhrady, ale neviděl důvod odmítnout stranu, která vně Stalinova nejvlastnějšího území stranila nuzným proti vykořisťovatelům.

Než Halas 1949 zemřel, věděl, jak to je. Kořistnictví kterýchkoli uchvatitelů a držitelů moci se rovná kořistnictví těch, kteří hromadí moc skrze jmění. A ideologové ve službách údajně marxistické vládnoucí vrstvy kolem roku 1950 Halase zcela odepsali. Nikdy prý opravdovým komunistou - rozuměj sluhou moci - tento básnický rozervanec nebyl.

Neznal jsem rozervance. Znal jsem Halase z veršů a z jednání. Nevím o mnoha lepších básnících ani lidech. Jako vyšší šarže na ministerstvu se nepovedl o mnoho líp než já jako podúředník.

Tím podúředníkem mě totiž jmenoval. Humorista by ten příběh popsal líp. Halas ani já jsme "ministerstvo" nebrali vážně. Asi to byla chyba. Měli jsme vědomě destabilizovat už tenkrát. Jenže zatím nebylo dost dobře znát, jak to vlastně ti nahoře myslí.

Například oddělení ministerstva informací zvané "knižní trh", kam mě Halas škrtem tužky koptoval. Dnes to zní jako titul postmoderně vynalézavý dávno avant-la-lettre. Aspoň v počtech prodaných výtisků vítězí tržně zpracovaná literatura s četnými trapnými důsledky právě tam, kde jedině zůstává zachována svoboda projevu. "Jsou to paradoxy." Volný trh omezuje volnost projevu: vyhraje ten, kdo se trhu podřídí.

Ale tenkrát se psal rok 1945. Sta obnovených nakladatelství se ucházela o možnost vydat tisíce knih. Organizačně bylo oddělení "knižní trh" v počátcích poválečné obnovy nezbytné.

Přitom ani není třeba, aby dějepisec nadužíval dodatečné chytrosti, anglicky zvané "hindsight". Dlouho před rokem 1945 mu-

sel každý poctivý mozek rozpoznat, co se v totalitních režimech oddělením "knižní trh" myslí. Nebylo třeba zažít první padesátá léta, aby se vědělo, jak se dá ve prospěch vzestupu k moci zneužít nedostatku papíru.

Opravdu či údajně vinou toho nedostatku bylo to oddělení zřízeno. Skoro jistě bylo v záloze pro pozdější politické zneužití, ale ručím, že za tři měsíce, kdy jsem se na jeho práci podílel, tedy na konci roku 1945, k žádnému takovému zneužití nedošlo.

"Knižní trh" úřadoval v zabraném bytě ve Škroupově ulici nad Muzeem. Čtyři pokoje a kuchyň. Bylo nás pět, někdy šest. Nikdy za mé paměti ta úřadovna nemarketingovala a tím méně byla censurou.

Přicházeli tam nakladatelé a jejich zástupci ucházet se s patřičně vyplněnými žádankami o přiděl papíru. Museli aspoň globálně prokázat pravdivost, kvalitu, nezáludnost titulu. Za záludný, nekvalitní, neospravedlnitelný by byl v té chvíli dějin pokládán nejen text beroucí v ochranu nacisty, fašisty, frankovce nebo nešťastníky mezi autory únosné úrovně, kteří svodům z těch stran podlehli, například Woodhouse nebo Pound, ale naneštěstí i jakákoli minimální kritika politických či vojenských aktivit kteréhokoli z vítězných Spojenců v době války i před ní nebo hned po ní. V soulahu s klimatem zdejšího kraje v těch měsících se tu rodila i v mnoha individuálních duších zhoubná nedotknutelnost zvláště jednoho ze Spojenců. Mravně neočistitelná vnitřní censura pod tlakem mocensky politických a emocionálně účinných aktualit.

Netvrdím, že jsme si to tehdy ve Škroupově ulici uvědomovali, ale bylo prostým faktem, že nás tato hromadná autocensura censureních úkolů zbavovala. Dovolovala nám úřadovat se svědomím němě čistým.

Až si přednosta kanceláře vzal týdenní dovolenou a za náhradního podpisovatele žádanek určili mě.

Povaha je osud, osud je povaha. Samozřejmě v tom týdnu, kdy jsem jedinkrát za život byl pověřen razítkovat a podpisovat, přišel s žádankami osobně MUDr Škeřík, zubní lékař a proslulý majitel nakladatelství Symposion. Vyšly tam i průměrnosti, ale nejméně z třetiny to pro mé vrstevníky a pro mne byly za dospívání objevy.

Díval jsem se na něj okouzleně. Do úřední kuchyně mě vrátila četba jeho žádanek. Bylo jich deset a osm z nich se týkalo titulů extratřídních. Jen mě mrazila čísla v rubrice počtu výtisků. Dr Ške-

řík vše chtěl vydat po deseti tisících výtisků v době, kdy se jiným přiděloval papír na dva tisíce, nejvýš na tři tisíce. Usmlouval jsem to s ním na osm tisíc.

I tak jsem se vracel domů s pochybami. Bez přehnaného zděšení jsem si říkal, že má státně zaměstnanecká kariéra po devadesáti dnech končí. Ale záslužně!

Nemohlo to být jinak. Asi v devět nazítří zavolal do Škroupovy ulice Halas. Smál se a prý mám hned k němu přijít. Bylo to o pět bloků výš po nynější Vinohradské třídě. Seděli tam se Škeříkem a nalili koňak i mně.

Pochyboval o mých podpisech i Škeřík. Především asi tušil, že by jejich přijetím ublížil Halasovi. Proto se dostavil tak brzy ráno s posilou. Za hodinu mi pověděli o životě víc, než já zatím dokázal vyzozorovat ze svého. Ale chválili mě za odvahu, i když s úsměvy nepřekvapivě podezřelými.

Halas se zasmál ještě utrápeněji než ráno do telefonu a prý se ministerstvo nehodí pro lidi jako já a pro lidi vůbec.

- Takže vy, Františku ---

- Vyřídím si to se sebou sám. Teď jde o vás.

Musím předběhnout příběh. Halas si to o dva a půl roku později skutečně vyřídil. Únor 1948 už prožíval mimo děje z hlediska ministerstva. Zle onemocněl. Roku 1949 zemřel. Vržen do světa jako jedno z nejproletářtějších dětí, jaké jsem kdy směl poznat, odešel z něho jako jeden z nejoblavěji a nejopravdověji tvořivých lidí. Ano, bolavý a rozpolcený. Jak taky ne, jestliže se věci proletariátu pro své zvýhodnění a nabytí moci ujali --- ti, co se jí na Východě ujali. Zmučen odešel.

Ale tenkrát za té schůzky snad ještě doufal. A skutečně se staral o mne. Věděl o lichotivé nabídce, kterou jsem měl už několik týdnů z Národního Osvobození, relativně nejnezávislejšího listu těch měsíců, v němž energicky dožívalo svůj vyšší střední věk asi deset demokraticky levicových prvorepublikánských legionářů. Někteří byli i vězni za nacismu. Zvlášť šéfredaktor dr Sychrava, šest let tamtéž, kde například i Peroutka a Zápotocký. Být do toho listu pozván byla zavazující pocta. Halas už ráno volal Václava Chába, odpovědného redaktora, vynikajícího glosátora dní a výtečného překladatele z ruštiny. Prý odpověděl "berem".

Případná cynická pomyšlení, že mě Halas chtěl mít z krku, při-

jímám jen z té části, kde se zaslouženě týkají mne. Sám Halas mě chtěl mít tam, kam se snad aspoň trochu hodím.

Než ono dopolední symposion zaviněné vydavatelem Symposionu skončilo, sám původce zvedl sklenici a připil mi jako lepšímu Gončarovovi, než byl Gončarov sám.

Ruka se skleničkou mi zahanbeně poklesla. Já, hltavý čtenář Rusů, na prvním místě Dostojevského, ale v té obrovité a podnes nepřekonané plejádě i Oblomova, zahanbeně koktal, kdo vlastně ví a kdo kde napsal, jak to s autorem nejpronikavější kritiky spontánního Ruska a jeho vzdělanecké i naturální vrstvy bylo, když uznal za vhodné přijmout pod carem úřední jmenování censem.

Stydím se ještě dnes. Tu kapitolu censorshipu neznám a troufám si tvrdit, že mnoho jiných zájemců o Rusko a Gončarova neví v té věci o mnoho víc. Osvobodí mě z té hanby některý z četných umlčených domácích rusistů a napíše studii s tématem "autor Oblomova jako censor"? Nevím v tomto okamžiku o ničem lákavějším. Mohl by to podobně pocítit i některý vynikající rusista z Oxbridge či z jiných univerzit. A kam jinam by se to hodilo víc než do periodika Index on Censorship. Zároveň by ani týdeník TLS nebo čtrnáctideník New York Review of Books jistě nepohrdly. Též se poctivě zajímají.

Nejspíš i proto, že censura zdaleka není jen otázkou mocensky společenská a politická, ale především morálně psychologická a individuálně etická. Jak hledím naznačit dál.

4

Uvedl jsem zážitek tvora omylem postaveného za pult povolovacího úřadu. Dočkal jsem se okamžiku, který mě postavil jakoby před pult. Až obłudné na tom bylo, že jsem neměl kam se žádankou zajít.

Nastal únor 1948. Na to, že Národní Osvobození redakčně vyrábělo dvanáct lidí, v relaci k počtu místních obyvatel vycházelo za posledních měsíců své existence v obrovském počtu dvou set tisíc výtisků. I slušní lidé, nebo právě nejslušnější mezi komentátory, nazývali Sychravu "politickým panicem", čili za daných sporů skoro nikým, ale jakkoli navíc odkudsi z pomezí sociálně demokratické strany mluvil v občasném úvodníku o ideji socialismu jako služby člověka člověku, vědělo se o něm, že přes svůj nedostatek pádnosti a jiskřivosti je jedinému skutečnému konkurentovi, Ferdinandu Pe-

routkovi, velkoryse humánní čestností a úporností roven a že dokonce jasi navíc má z dávných dob první světové války a tehdejšího zahraničního odboje dost těsný styk s Benešem. Přiznávám, že to druhé mi neimponovalo, ale kdokoli Sychravu jen spatřil a zaslechl, nemohl jinak než užasnout, že takový člověk tu ještě žije, a to nikoli jen jako podivín v ústraní.

Když došlo k únorovým dějům 1948 v místní vládě, Sychrava jí bokem sloužil jako zástupce Československa v subkomisi Spojených národů pro svobodu tisku. Nikoli poslední z trpkých a velkých ironií jeho života. Na mne, s ironií značně menší, ale neméně trpkou, vyšla za závěrečného dějství-druhého Mnichova v mém životě jakoby samozřejmě noční služba. Cháb řekl: "Kdyby něco, přijedete." Kývl jsem, sedl ke stolu v mansardě v Jungmannově ulici a on se vzdálil. Ne nadlouho.

Asi deset minut před jedenáctou té noci se navíc ke klapotu telexu v opuštěné operátorově místnosti ozval telefon.

- Národní Osvobození, řekl jsem.

- To bychom potřebovali, odpověděl sympaticky umírněný a uvážlivý hlas. U telefonu Majer. Možná že ještě ministr Majer, ale nevím.

Představil jsem se mu a oznámil, že mám tužku pohotově. Měl jsem tu čest shodou okolností zastupovat redakci na sjezdu sociálních demokratů a krom svébytně smělého a počestného Vojty Beneše si tam právě Majer padl do oka. Byl jedním z těch podnětů, které skoro zaviniily, že jsem k sociálním demokratům vstoupil. Nestalo se, ale teď jsem naslouchal, jak Majer pokračuje.

- Jestli to půjde, tak otiskněte as-i tohle: ministr Majer po schůzi vlády, kde mu nebylo dovoleno přednést jeho osobní stanovisko, odlišné od stanoviska většiny nehlasujících nekomunistických ministrů, odešel do budovy Československého rozhlasu. Mínil v dodatku ke zprávám sdělit, že nesouhlasí s nekomunistickou většinou vlády Národní fronty v její ústupnosti. Rezignuje na své ministerské postavení z protestu proti prezidentovu podpisu komunistického diktátu. Třeba to umírněte, jste novinář, ale fakt je ten, že mi v rozhlase vůbec odepřeli vstup do budovy. To taky něco znamená. Děkuju a přeju vám šťastné přežití. Já letím.

Neletěl tak jednoduše, ale podařilo se mu uniknout.

Já o několik minut později nesl do sazárny o patro níž pět

strojopisných řádek. Účastnil se, nesměl promluvit, odešel to zkusit do rozhlasu, bylo mu zakázáno vejít.

Je čas sdělit, jaká tiskárna a co navíc v podkroví téže budovy bylo po válce Národním Osvození přiděleno. Patřovalo to jednomu z nejnešťastnějších dílků prvorepublikánského politického spektra. Pánem tam býval Jiří Stříbrný, kdysi spolu s Benešem český národní socialista. Pak ho z té strany vyloučili, byl pro podezření z úplatkářství zbaven poslaneckého mandátu i ministerského křesla, soudní spor mu ještě přitížil, ale nezničil ho. Spíš jej zahánel čím dál víc vpravo. Až se pod jeho vedením ustavilo Národní sjednocení slátané z marginálních skupinek nacionalistů a kapitálově silných protiliberalů. Nebylo těch sjednocenců mnoho, ale superpatrioticky křičeli. Mussolini byl jejich vzor, paradoxně nemohli za protičeskoslovenské výroky odsuzovat nacionalistického kolegu Hitlera, za španělské války ovšem stranili Frankovi. Je třeba jen Stříbrnému přiznat, že se kolaborantem s nacisty nestal. Ale co bylo předtím, stačilo. Vyjadřovaly to stránky Poledního listu a přidruženého večerníku *Expres*. Na to hloupé, levné, sebepopírající vlastenectví se pod šifrou "ještěr" dal nacytat stárnoucí Petr Bezruč. Dalo by se mluvit o nedostatku censure ze strany mysli. Ale bylo i dost sjednoceně fašizujících mladších lidí. Nejen mezi lumpenproletariátem. I mezi šlechtou dělnické třídy, jak se říkávalo typografům.

Zástupci té šlechty, zde trochu degenerované, jsem svých pět řádek odevzdal. Byl ve službě čtyřicetiletý metér, do února 1948 muž jakoby až úlisně zdvořilý. Mně býval spíš jen lhostejný než protivný.

- O tomhle si myslíte, že vám to soudruzi vysázejí? zvedl zrak od mého textu a pronesl, při těch "soudruzích", trojnásob dvojznačně.

- Chce to redakce, odpověděl jsem spíš zamyšleně než rázně a šel nahoru.

- Vy jste tu odjakživa naivkové, pozasmál se za mnou metér.

O půl hodiny později se do podkroví dostavila jiná delegace šlechty, nebo té její části, kterou kdysi získal Stříbrný. Teď to byli pevní odboráři a nově přihlášení komunisté. Byli dva, ale nepochybně zastupovali nejméně polovinu tiskárny:

- Jestli trváte na vysázení téhle zprávy, tiskárna stávkuje.

Ze starých zásob spíš znalých anglického odborářství než proměnlivých místních podmínek jsem namítl, že stávky z politických příčin jsou nezákonné.

- Zkuste ten zákon uplatnit, řekl s mírností až ironickou vytáhlý pětatřicátník, další metér, za nočních sesazování stránek plný nápadů a mně nejmilejší. Máme na to hodinu času, dodal. Až zavolám Chába

a uvidí se, co zmůže.

Býval to, jak se mi za těch nočních hodin v pachu olova nad tiskárenským pultem zdávalo, snad skoro přítel. Už rok jsme si tykali, nyní mi vykal. Když se se svým příkyvujícím kolegou vzdálil, ovanula mě hrůza a mráz živočišně sebezáchovné a prestižně ovlivněné autocensury. I on tedy.

Přivezl jsem Chába.

V autě zarputile mlčel, pak rázně vešel do sazárny:

- Redakce odmítá poslechnout sazárnu. Smlouva ji k tomu nezavazuje. Můžete jít domů a jste bez práce.

- Zavřou vás, pane Chábe, vystoupil z šera mezi světly nad klávesnicemi sázecích strojů sebejistý, čímsi nám povědomý, ale osobně neznámý muž.

S počobně sebejistými, povědomými, neznámými muži, jimž lze připisat povolání, i když uniformu na sobě nemají, byla už v redakci zkušenost. Přišli dva po Chábově úvodníku s titulem Gestapismus. Šlo tam o zmizení set Němců z táborů, kde byli shromažďováni k odsunu. Psal o tom jen Michal Mareš v Dnešku a Cháb v Národním Osvobození. Jinak sebeumlčování fungovalo, jak instance v pozadí neuniformovaných strážců nastupující moci předpokládaly. Cháb si nás tehdy všechny sezval za svědky. Bude-li důvodně podezřelý, že si v úvodníku vymýšlel, ať je podána žaloba a on soudní cestou podá důkazy, jinak ať se pánové vzdálí. Není s nimi podle zákona o čem jednat. Někdo může být umlčen, ale pokud nemá censuru sám v sobě, rozhodnutí promluvit mu nikdo nemůže odejmout. Nikdy ten ponaučující okamžik Chábovi nezapomenu --- i když pak, v hloubi února 1948, nastala jiná peripetie.

Zprvu to byl týž Cháb jako v čase Gestapismu:

- Zavřou, říkáte? To se nedá nic dělat. Vyšší moc vždycky chce umlčovat, ale my novináři máme povinnost dávat zprávy.

- Nic se tisknout nebude, ztratil reprezentant nastupující moci sebejistotu a zvýšil hlas.

- Kdo vy vlastně jste? zeptal se Cháb.

- Jsem všichni, na rozdíl od každého jednotlivého intelektuála a antisociála, jako jste vy.

- Ale ne, neříkejte všichni, trochu zvedl hlas i maličký energický Cháb a rozhlédl se po těch patnácti, šestnácti lidech v sazárně. Tady mnoho pánů stranívalo něčemu podstatně jinému.

Nastala odmlka. Ať ten povědomý neznámý byl od státní bezpečnosti nebo jen instruktorem strany, zjevně mu byl dán pokyn, aby v rozhodujících okamžicích nechával pronést zavazující promluvy čerstvě získané novokřtěnce. Řekli a viseli za límec i sami sobě tváří v tvář.

- Máme dát hlasovat? řekl novokřtěnec, o šest let dřív národně sjednocený, ale nyní zbledlý, roztřesený, sám sebou zaskočený a především dlaní instruktora nebo jiného zmocněnce moci postrčený dopředu, aby právě toto řekl.

- Dejte hlasovat, odpověděl Cháb. Uvidíme vzorek národa. Vzal mě pod paží a vystoupili jsme do redakčního podkroví. Vzorek národa se zanedlouho projevil.

Mezitím jsem hleděl Chápa přesvědčit, že je třeba ten podnik na protest zavřít. Vypočetl mi, kolik lidí bude vinou takového gesta zbaveno práce a jak málo se toho uprostřed šíleně rozděleného světa pro lidstvo získá. Podlehli jsem nátlaku jeho lidskosti --- náhle jakoby sdružené v neblahou koalici s tupým neostranictvím národně sjednoceneckých tiskařů. Od dní Mnichova jsem tolik zoufalé tmy nezažil. Ve jménu života smysl života zabít. Národní Osvobození nazítří vyšlo bez Majerovy pozdně večerní zprávy.

Mám to za svou nejhorší životní prohru. Při plném vědomí jsem se tvářil v tvář čerstvě vyjádřeným snahám o dobré živobytí a privilegia poddal ohledu k hlupákům. To se rozumí, že Chába nemyslím. Ten i na hlupáky a čerstvě přebarvené přívržence Stříbrného vrhal světlo své ironické lidskosti: když chtějí, ať to mají. Uvidíme.

Smí mi být připsána tahle chábovská polehčující okolnost? Nikdy jsem pro žádné hromadné censurotvorné násilí nebyl. Jen jsem, snad zbaběle, nebyl ani pro ohrožení jiných ve jménu svého způsobu myšlení. Proč oni mají trpět za to, co já si o světě myslím?

Ale nevím. Za mnichovské noci jsem s pěti nebo šesti tisíci před Hradem demonstroval proti podepsání smlouvy podnes hrůzné. Proč jsem se za toho dalšího Mnichova poddal, místo abych šel a vzbouřil tu vlasteneckou tiskárnu proti poslednímu pádu do cizího područí.

Důsledky toho pádu jsou tu podnes. Chábova sebecensura pocházela z oblasti, kde intelekt mohl vykládat socialismus jako službu člověka člověku. Censura bývala fašisujících a nyní stranicky ukázněných soudruhů byla výrazem snahy o sebezáchovu a sebezvýšení.

5

Je až hanba na některé drobnosti vzpomínat.

Byly na mne hodné střední kádry ve Státním nakladatelství krásné literatury a umění, takže jsem směl překládat. Ale ani po Stalinově smrti padesátá léta nebyla snadná. Hlavní sekretářka toho velkopodniku měla hrůščevova sdělení o vrahu Stalinovi za zradu a hystericky prchla ze schůze. Nebyl jsem tam, ale sdělili mi. Stranickost slábla.

Psychopatologická nešťastnice, může se někdo usmát i zasmát. Ale

tehdy na přelomu stalinských a chruščevovských let čekal v tom nakladatelství Dickens. Autenticky o tom vím: byl to Příběh dvou měst v mém překladu. Dickens si s měšťanskou humanitou něco povídal pro sebe. A jak! Jinak než krásně neuměl. Poctivě jsem na objednávku uctil památku muže vesměs ve spisování sympatizujícího s poraženými a zuboženými. Tolik, že to zjevně bylo mnoho pro některé reprezentanty těch mocných, kteří na vrchol vladařství vystoupili díky referencím k bídě nejponiženějších. Nepochopili Dickense, který v obou polovinách Příběhu straní vražděným. Napřed ubožákům, pak zubožené šlechtě.

Nemohl explicitně nic tušit o Camusově umírněnosti, ale v Příběhu dvou měst je obsažena. V Praze čekal překlad té knihy na vydání šest let. Vlastně to je maličkost, uváží-li se, že ti, kteří se tu měli za uskutečnitelé sociální spravedlnosti a chtěli za ně být pokládáni, vraždili organizovaněji než předáci v druhé polovině Dickensova románu.

Též jsem před rokem 1948 přeložil krom jiných amerických a britských knih Saroyanovu knihu nejprvnější a nakonec, jak se trochu nešťastně ukázalo, nejkrásnější a jedinečně pravou, Odvážného mladého muže na létající hrazdě. Prostá a velkorysá lidskost. To se po roce 1949 nesmělo. Nepřátelé prý dokonce byli i uvnitř strany. Ne že bych zvlášť o nitru strany mnoho věděl, ale Saroyan ve své nejpůvodnější podobě, stejně jako Dickens Příběhu dvou měst, prostě nevyšel.

Nepodepsala zákaz žádná censura, nevznikl nad hotovým textem žádný spor. Jen se středně mocní dohodli s nadstředně mocnými, že by pro ně, pro moc či stranu, nebylo výhodné takové věci zveřejňovat. Zamlčíme, povládneme. Je mi proti mysli kohokoli osobně vinit, ale bylo prohrou tajných přívrženců liberálního lidství, když Příběh dvou měst byl odkládán a když se v relativně nevinných Saroyanových povídkách objevilo jádro sporu, podle držitelů moci a jejich sluhů děsivé.

Je to svobodomyšlnému člověku líto, ale nelze to zamlčet. Šéf nakladatelství Československý spisovatel, vynikající lidský tvor, napřed o jedné zrána zatelefonoval, že Odvážný mladý muž je nádherný a musí vyjít. Jenže se o týden později začal přít, že v zájmu celku tu a tam některá jednotlivost musí ustoupit. Pře se vlekla. Prý kvůli jednotlivosti nepotopím celek. Namítal jsem, že celek pozůstává z jednotlivostí.

V každé větě se neříká, že se cosi dalo "v té zemi, odkud vypo- věděli pánaboha a Trockého", ale bez téhle součástky by daná povídka nebyla právě tou Saroyanovou povídkou.

Stejně jako se ani slovo nešlo vyjmout z Příběhu dvou měst.

Jenže co všechno některým lidem i velmi vyspělým, inteligentním a vzdělaným připadá jako pomínutelné. Pánbůh a Trocký by podle mne oba mohli jít k čertu, kdyby je tam byl poslal už Saroyan. Ale tolik jiných podrobností dohromady tvořících počtatu!

Nakonec díky tvrdohlavosti některých redaktorů a překladatelů věci jako Příběh dvou měst a Odvážný mladý muž vycházely. Ale co všechno jiného zatím už mělo vyjít. Nikdo z relativně nejliberálnějších ať se ničím nechlubí. Byla to bída.

Intelektuálně pronikavější se nedokázali prosadit proti nižším a mocnějším. Relativně nezávislí esejisté sdělovali svá pomyšlení od druhé poloviny šedesátých let. Někteří je vítali. Jiní radili postupovat opatrně. Svoboda na úvěr.

6

Jeden spor neutichl ještě ani dnes.

Rok nebo dva po smrti vražedného vlčáka mi Československý spisovatel nabídl, ať pro něj přeložím Starce a moře. Odmítl jsem a napsal Hemingwayovi, že dočud tu nesmí vycházet příliš mnoh jiných, je zradou svobody dovolit, aby tu směl být publikován on. Po zběžné odpovědi od agenta došla o půl druhého roku později odpověď podstatná. Stařec a moře tu vyšel v překladu vynikajícího sebecensuristy.

- A jak jsme měli bez takových knih růst, řekl mi před dvěma léty jeden z nejlepších zdejších prozaiků.

- Jak se mělo bez odporu k útlaku žít, odpověděl jsem.

- Kultura je v určitém okamžiku důležitější než život.

- Nevím tak jistě, že se jedno od druhého dá odpojit, namítl jsem.

Těž jsem mezitím přeložil Whitmana a Edgara Lee Masterse. Jeden z mých nejbližších přátel té doby tvrdil, že se to musí vydat. Já to chtěl držet jako kartu, kterou by se dalo hrát ve prospěch svobodného vydávání mnoha podobně důležitých dalších autorů.

Ten můj přítel je zatím už jinde. Já tady. V té při dokonce i tady prohrávám.

Proboha, přátelé. Svobodně psát je přece projev svobodných myslí. A pokud každá vždycky znovu bude muset být i hrdinná, všechno se to zhroutí. Myšlení je šťastně uvolněný proces. Jinak samo sebe odmítá nebo upadá v křeč. Ve vrchol censury vlastních postupů.

7

Zmíněný můj přítel se prostě z oblasti zdejší moci vzdálil. Nebyla to hra pro něj. On měl vyšší a významnější zájmy než svobodně mys-

lící život ve společensky politické nesvobodě. Už mu nešlo o to tuto moc a nesvobodu rozleptat, ale prosadit se. Rozkvést především navenek.

Kdysi mi ten přítel radil, ať mu "na Lenina nesahám". Hrozil jsem se už tehdy jisté sympatie mezi slavnými. Přítel mi za několik let ulevil. Lenin už nebyl skoro nikým. Jen on byl vším. Tvůrcem, senso-rem všech kolem, sebecensorem ve jménu avantgardy. Jak nyní musí trpět, když se na místě jeho modernismu avantgardou stal postmodernismus. Už asi nestihne censurovat se v jeho jméně. Nebo spíš doufám.

8

Je chybné nás v zajetí Východu i ve svobodě Západu podezřívát, že jsme obětmi censury.

Existuje a účinkuje cosi mnohem horšího. Na Západě i na Východě. Východ má veřejné vyjadřování zakázáno.

Ale jen zdánlivě nebo z vlastního individuálního, ústupně bezmocného rozhodnutí. Protože se ukazuje, že kdokoli co průkazně opravdového na Východě řekne, dosáhne průchodu svého prohlášení. A není v podstatě vyloučeno z obecného oběhu nebo zakázáno nic z toho, co se dost rázně projeví jako plod dostatečně výmluvné, pozorné a poctivé mysli.

Není censury bez sebecensury.

A to je ovšem to nejhorší, co se kterékoli skupině lidstva kdy může přihodit. Začněte sami sebe v myšlení a v poznávání omezovat a jste jako lidé pro svobodný život lidstva ztraceni.

Žádný Reagan ani Gorbačov nic v této věci nemůže zlepšit ani zhoršit. Každý ručíme sám za sebe. Hrůza censury je jen v autocensuře. Kdokoli aspoň trochu myslí, je svobodný a necensurovatelný.

Od jistých časů neexistuje jiná inkvisice než sebezhoubná. My svobodnější ji neznáme. Je to otázka ziskuchtivých masochistů.

9

A jsme na konci. Na katastrofálním konci.

Někteří z dobrých českých autorů, naneštěstí právě i z těch, kteří se odstěhovali vně ruské říše, opovrhují možností prosadit se proti censuře. A je tu tentokrát na mysli censura tržní.

Nikdo na Západě by si neměl myslet, že tohle je kraj hlupáků. Ať žije hit paráda, nic proti ní. Ale ještě doznívá konkrétní a přísně vlídná kritičnost Edmunda Wilsona, ještě žije, ve Wilsonově smyslu posuzuje a demaskuje Alfred Kazin, žijí a píší v jedinečné americké tradici další. Jejich censurou je jen pozastavení nad vlastním úsudkem,

možná čas od času unáhleným. Jsou si sami svým svědomím.

Hůř je se snaživými postmodernisty. Vlastně nic nám tady v Praze a v okolí do toho není. Kdo z nás tu něco píše, vychází z místní a individuální zkušenosti a kterákoli světová móda je mu lhostejná. Viz Vaculík, Havel, Klíma a někteří další. Byl by kterýkoli jejich text k něčemu, kdyby se hleděli vyrovnat západním, východním, místním předvojům? Jsou, čím jsou, nebo nejsou.

Nevládne jim censura vládců ani censura možnosti. Promlouvají sami za sebe.

Censurou trpí jenom ten autor, který přizná, že vyšší censurní moc existuje. Hroutí se. Vnitřně svobodný autor neví, že kdy byl něčím jako censurou pronásledován. Může být z oběhu obecné publikace a uvažování vyloučen, ale oběhu jeho mysli v dějích a v otázkách světa to ani trochu nebrání.

Napsal a Georgi Theinerovi věnuje

Z d e n ě k U r b á n e k

Psáno pro Index on Censorship

5M

Sylvie Richterová:

ZAŘÍKÁNÍ BÁZNĚ

Strach mrtvých ze smrti
Úzkost nenarozených
z narození

x x x

Okamžik věčnosti
brána užší ještě
než rodidla matky
Věčnost okamžiku

x x x

Času věčnost
obracení z víry na víru
stále stejného
neproměnného zoufalství
věčnost nečasu

x x x

Projít dveřmi jimiž jsi
Být dveřmi jimiž projdeš
věčnost není v čase
není ani v nečase
Projít dveřmi jimiž jsi
Být dveřmi jimiž projdeš

x x x

Báseň smrti narození
Báseň narození smrti

x x x

Z toho nikdo chytrý není
Ale o chytrost tu nejde

x x x

Báseň za báseň
/Ale slova nevedou
slova tvoří kruhy/

ZAŘÍKÁNÍ BÁSNĚ

S.M.

K jedné hodině s poledne
se setmělo
chvění lístků
skromné kytky na balkoně
nikam nevede
a zdá se že ani vést nemůže
stejně jako fialová barva
květů docela obyčejných
stejně jako nikam nevedou
kapky vody
které padly na kámen na asfalt na dláždění

Trvá to dlouho
ticho je i v hrdle
i v něčem neznámém

Až pojednou se ukáže
že lístek kapka a květ
mají život mnohem mnohem delší
nežli šedé domy
i černé i bílé i špinavé i barevné
A že i my máme život delší
v principu
a v tuto chvíli
tmy

Řím, 29.10.1987

Oriana Fallaciová:

G O L D A M E I R O V Á

Můj interview s Goldou Meirovou měl podivný osud. Byla jsem totiž přinucena udělat ho dvakrát, protože první mi byl záhadně ukraden. Setkala jsem se G. Meirovou dvakrát na víc než tři hodiny před krádeží, a pak ho opět dvakrát na víc než dvě hodiny po ní. A tak se považují za jediného novináře na světě, jenž rozmlouval celkem čtyřikrát s touto fantastickou ženou, kterou můžete velebit nebo zatracovat, ale nemůžete jí upřít přívlastek fantastická. Třeba se mýlím a mluví ze mne přílišný optimismus či přehnaný feminismus. Ale ke Goldě Meirové nedokážu být objektivní, nedokážu ji zkrátka soudit s onou strízlivostí, která mi jako novinářce ukládá, že k mocným tohoto světa musím vždycky přistupovat chladnokrevně a se skalpelem v ruce. Přesvědčila jsem se, že tuto ženu musí člověk respektovat, obdivovat a mít rád i tehdy, kdy se neztotožňuje s její politikou ani názory. Začala jsem ji mít ráda téměř okamžitě. Spolupůsobil tu jistě i fakt, že se trochu podobala mé matce. Měla podobné šedivé, kudrnaté vlasy, unavený vráscitý obličej a masivní trup na oteklých, nepevných a jakoby olověných nohách. I ona měla ve tváři ten energický a zároveň něžný výraz hospodyně posedlé pořádkem, i ona vzbuzovala v člověku pocit, že její lidské bohatství spočívá v odzbrojující prostotě, až iritující skromnosti a v moudrosti, pramenící ze skutečnosti, že měla za sebou život plný dřiny, bolesti, nesnází a útrap, v němž nebylo místa na zbytečnosti. Samosebou, že byla také jiná, už proto, že byla člověkem, na kterém závisel osud miliónů lidských bytostí, že byla státníkem, jenž rozhodoval o míru či válce na Středním východě a tedy i o tom, zda vybuchne doutnák světového konfliktu. A byla zároveň nejautoritativnějším představitelem sionismu, doktríny, jež mnozí z nás zpochybňují či odsuzují. Ale tohle všechno je všeobecně známo, a mě ke Goldě Meirové nepřivedl zájem o to, co se ví; chtěla jsem naopak otampsát o tom, co známo není. A tak se vracím k osudu tohoto interview, k mému příběhu s Goldou Meirovou.

K našemu prvnímu setkání došlo začátkem října roku 1972 v jejím soukromém sídle v Jeruzalémě. Bylo to pondělí a Golda

Meirová byla oblečena v černém, zrovna tak jako bývala moje maminka, když čekala u nás doma návštěvu. Dokonce si stejně napudrovala nos. Seděla v obývacím pokoji se šálkem kávy a balíčkem cigaret před sebou a zdálo se, že nemá na světě jinou starost, než abych se u ní cítila dobře a nenechala se zastrašit její autoritou. Poslala jsem jí před tím svou knihu o válce ve Vietnamu a kytici růží. Růže trůnily ve váze a knihu o Vietnamu držela v ruce. Okamžitě začala mluvit o způsobu, jakým jsem v ní tuto válku popisovala, a tak nebylo těžké přimět jí, aby se rozhovořila o té svojí; o terorismu, palestinském hnutí, okupovaných územích a taky o podmínkách, které by kladla Sadatovi a Husajnovi, kdyby došlo k jednání mezi Izraelem a jejich zeměmi. Mluvila teplým, zvučným hlasem a s usměvavým a přívětivým výrazem. Okamžitě mě okouzli-la. A dokonale si mě získala, když mi po hodině a čtvrt samozřejmě oznámila, že se uvidíme ještě jednou. K čemuž došlo o tři dny později v její ministerské pracovně a byly to další dvě nesmírně zajímavé hodiny. Tentokrát jsme již nemluvíly o politice, kdy jsem jí často naslouchala s výhradami, ale výlučně o jejím osobním životě; vyprávěla mi o svém dětství, rodině, o svém lidském dramatu, o přátelích jako Pietro Nenni, jehož bezmezně obdivovala a milovala až dojemně. A když jsme se loučily, věděla jsem, že jsme přítelkyněmi i my dvě. Dala mi svou fotografii s lichotivým věnováním pro mou maminku a požádala mě, abych jí přijela brzy navštívit: "Ale tenhle krám nechte doma, ano? Přijďte jen tak, popovídat si u šálku čaje." "Tenhle krám" byl můj magnetofon, na který jsem nahrála všechny její odpovědi, každou větu. Její tajemníci byli úplně zkoprnělí: nikdy před tím se před "tím krámem" neotevřela s takovou upřímností. A jeden z nich mě nakonec požádal, abych mu jednu kopii rozhovoru poslala, že jí chce darovat kibusu, jenž shromažďuje všechny dokumenty týkající se Goldy Meirové.

A teď k magnetofonovým nahrávkám. V naší práci neexistuje nic cennějšího. Nemáme žádné těsnopisné záznamy, vzpomínky nebo poznámky, jež by mohly nahradit hlas živého člověka. V tomto případě šlo o dvě plné devadesátiminutové kazety a jednu s pěti či šesti minutami. Z těchto tří kazet jsem stačila před odletem z Jeruzaléma přepsat jenom první z nich. Pak jsem je s péčí, jakou ostatní smrtelníci věnují briliantům, uložila do kabely, a nazítří odletěla do Říma, kde jsme přistáli v půl de-

váté večer. V půl desáté jsem přijela do hotelu, do velikého hotelu. Jakmile jsem vešla do svého pokoje, vyndala jsem kazety z kabely, vložila je do obálky, zalepila ji a položila na psací stůl, a na ní ještě brýle, drahocennou pudřenku a nějaké další drobnosti, načež jsem odešla. Zamkla jsem pokoj na klíč, ten pak dole odevzdala vrátnému a vyšla z hotelu.

Byla jsem pryč asi patnáct minut; na dobu nutnou, abych naproti přesa ulicí snědla v rychlosti pár chlebiček. Když jsem se vrátila, klíč od mého pokoje zmizel, prostě nebyl. Vyjela jsem tedy nahoru bez něj a našla dveře od pokoje otevřené. Jenom dveře. Všechno ostatní se zdálo netknuté: zavazadla zavřená, pudřenka i ostatní drobnosti tam, kde jsem je zanechala. Na první pohled vypadal pokoj naprosto v pořádku. Teprve po několika vteřinách jsem si uvědomila, že obálka je prázdná, že mé drahocenné kazety zmizely. A pak jsem přišla na to, že chybí také magnetofon s čistou kazetou uvnitř. Zloději ho museli vyndat z cestovního vaku, v němž jsem měla též šperky, té si však ani nevšimli, i když museli celý vak po sobě pečlivě urovnat. Odnesli si pouze dva náhrdelníky, které jsem nechala na stole. "Patrně, aby zmátli stopy," pravila policie.

Ta dorazila téměř okamžitě po oznámení a sdržela se až do svítání. Přijeli rovněž dva nesympatičtí a zasmušilí mládenci ze Státní bezpečnosti, která se, jak známo, zabývá obvykle daleko delikátnějšími záležitostmi než jsou krádeže. A nakonec se dostavila i kriminálka, vyzbrojená speciálními fotoaparáty a přístroji sloužícími ke zjišťování stop v případě hrdebních zločinů. Všude se však našly pouze mé vlastní otisky; neznámí pachatelé kradli každopádně v rukavicích. A tak nesympatičtí a zasmušilí mládenci ze Státní bezpečnosti prohlásili, že se bude jednat o politickou krádež, což jsem pochopila i bez nich. Co jsem však nechápala, byl její motiv a kdo to byl: nějaký Arab pasoucí po senzaci? Někáký osobní nepřítel paní Goldy? Nebo snad nějaký můj závistivý kolega? Celá ta věc byla nesporně provedena profesionály: rychle, přesně a naprosto chladnokrevně. Navíc jsem si uvědomila, že mě museli sledovat, protože nikdo na světě nemohl tušit, kdy přiletím do Říma a v jakém hotelu se ubytuji. Záhadou zůstával i zmizelý klíč.

A následující den došlo k něčemu podivnému: Do hotelu se dostavila nějaká žena se dvěma taškami jaké rozdávají letecké

společností, a sháněla se po policii. Tvrdila, že ty tašky našla pohozené v křoví v ulici Villa Borghese v centru Říma, a že je přišla odevzdat. V taškách bylo asi dvacet kazetových pásků stejné značky jako byly moje. Hoteloví zaměstnanci ženu okamžitě odvedli na komisařství, kde všechny kazety postupně přehráli. Obsahovaly pouze písňové nahrávky. Mělo to být varování? Ta žena nedokázala vysvětlit, proč šla hledat policii právě do mého hotelu.

Ale vraťme se k paní Goldě. O krádeži se dozvěděla následující večer, ve chvíli, kdy pozvaným přátelům zrovna vyprávěla, jak docela příjemně probíhal interview, který dávala předevčírem slečně... Přerušil ji jeden z jejích tajemníků a podal jí můj telegram: "vsechno mi ukradli opakuju ukradli vsechno stop prosim pokuste se me jeste jednou prijmout". Dodatečně mi vyprávěl, že když ho dočetla, položila si ruku na prsa a několik minut nepromluvila ani slovo. Pak vzhlédla a s pohledem plným zármutku a rozhodnosti přikázala, oddělujíc zřetelně každou slabiku: "Kdosí si zřejmě nepřeje, aby můj interview vyšel. Musíme ho proto udělat ještě jednou. Najděte mi pár hodin, abych mohla slečnu Fallaciovou znovu přijmout." Ujistili mě, že přesně toto řekla a já vím nabeton, že takhle by se nezachoval žádný jiný státník. Všichni ostatní by na jejím místě jenom pokrčili rameny: "Tím hůř pro ni. Už mě stála víc než tři hodiny času. Ať si pomůže, jak umí, ať to napíše po paměti." Table příhoda svědčí o tom, že ministerská předsedkyně Golda Meirová byla ženou, jaké se dnes už nepotkávají často. Stanovila si jedinou podmínku, abych měsíc počkala, a určila nový termín na 14. listopadu. A tak se také stalo. To jediné, s čím jsem nepočítala, bylo, že ten den, kdy se s ní znovu setkám, objevím, že jí mám hluboce ráda. Abych vysvětlila tak nezvyklé prohlášení, musím popsat, čím mě dojala.

Paní Golda žila sama. Neměla doma ani psa, který by hlídal její spánek, kdyby se necítila dobře. Jenom před vchodem do její vily stála osobní stráž, jinak nikde nikdo. Ve dne jí chodilo vypomáhat nějaké děvče, které stlalo postele, utíralo prach a žehlilo. Když si někoho pozvala na večeři, vařila paní Golda sama. A když návštěva odešla, dala se sama do umývání a uklízení, "aby tady ta holka nenašla zítra příliš velký nepořádek". Také v předvečer našeho druhého interview měla pozvané přátele

le, a ti se u ní zdrželi až do dvou hodin v noci. Zůstala po nich hora špinavého nádobí a skla, přeplněné popelníky, zkrátka obvyklé peklo. A tak se paní Golda, "aby s tím ta holka neměla zítra tolik práce", dala ve dvě v noci do mytí a uklízení a do postele se dostala až o půl čtvrté. Vstala jako obvykle v sedm, aby si přečetla noviny a poslechla rozhlasové zprávy. V osm už měla první poradou s generály, v devět další, tentokrát s několika ministry. V deset se jí udělalo zle; v čtyřiasedmdesáti letech jsou tři a půl hodiny spánku prostě málo.

Když jsem se tohle všechno dověděla, začala mi být hanba a chtěla jsem interview zrušit. Navrhovala jsem, abychom ho alespoň odložily, ujišťovala, že na tom zase tolik nezáleží. Ona však chtěla svému závazku za každou cenu dostát: "Vždyť přijela už podruhé, a z takové dálky, a ještě jí celou její práci ukradli." A tak mě po dvacetiminutovém odpočinku na pohovce ve své pracovně přijala, už opět připravena za svým stolem. Bledá, strhaná, přívětivá. A abych si prýc nedělala starosti, že jsme začaly později, že mi poskytne tolik času, kolik bude třeba. Takto tedy začal můj druhý interview s Goldou Meirovou. A byl ještě lepší než ten říjnový. Tehdy nedokázala mluvit o své největší osobní tragédii, o svém manželství. Tentokrát to dokázala, a když nastal okamžik, kdy už neměla sílu pokračovat, protože jí to příliš zraňovalo, ubezpečila mě: "Nebojte se, dokončíme to zítra." A tak mě přijala počtvrté. Poskytla mi překrásnou hodinu, během níž se zamýšlela nad stářím, nad mladou generací, nad smrtí. Jak byla půvabná! Mnozí jí považovali za šerednou a bavili se jejími krutými karikaturami. Krása je zajisté, věci názoru, ale pro mě byla paní Golda krásná stará žena. Mnozí tvrdili, že je mužatka, a roznášeli o ní vulgární vtípy. I ženskost je však věci názoru, a mně připadala dokonale ženská. Třeba svým jemným studem nebo svou až neuvěřitelnou bezelstností, tak protikladnou k ostřílenosti a prohnanosti, jež projevovala, když plavala ve vírech vysoké politiky. Byla jsem svědkem jejích muk, když mi líčila všechnu úzkost ženy, které nestačilo jenom rodit děti. Slyšela jsem, s jakou něžností se dovolávala svých dětí a vnoučat. Projevovala i bezděčnou koketností: Při posledním rozhovoru měla na sobě kreповou, blankytně modrou blůzku a perlový náhrdelník, jehož

se při rozmluvě jemně dotýkala prsty s krátkými, růžově nalakovanými nehty, jako by se ptala: "Tak co, sluší mi?" - A já si po celou dobu říkala: "Škoda, že taková žena patří k mocným, že stojí na straně vládců." U ženy, jakou byla Golda Meirová, byla moc nedostatkem vkusu.

Nechci opakovat známá fakta: Že se narodila roku 1898 v Kyjevě a jmenovala se Golda Mabovitzová, že vyrůstala ve Spojených státech v městě Milwaukee u Michiganského jezera, že se tam v roce 1917 provdala za Morrise Meyersona, že s ním roku 1918 emigrovala do Palestiny, že jméno Meirová pro ni vymyslel Ben Gurion, protože znělo židovštěji, že její politická kariéra začala v Moskvě, kde za Stalinovy éry působila jako velvyslankyně, že kouří nejméně šedesát cigaret denně a živí se prakticky jenom kávou, že pracuje osmáct hodin denně a že její plat ministerské předsedkyně činí mizerných dvě stě dolarů měsíčně. Nebudu se pokoušet pátrat po tajemství její legendy. Následující interview jí vysvětluje sám. Přepisovala jsem ho s přihlédnutím ke chronologickému pořadí našich setkání a překládala ho s angličtiny, jazyka, kterým jsme rozmlouvaly a který asi ovládá nejlépe.

X X X

Tajemnému zmizení nahrávek prvního interviewu policie samozřejmě nikdy na kloub nepřišla. Anebo přišla, ale dala si dobrý pozor, aby mi to řekla. Ale jedna indicie, z níž se brzy vyklubalo něco průkaznějšího, se mi nabídla sama od sebe. A chci o ní ještě vyprávět, už proto, že je dalším svědectvím o mocných tohoto světa.

Téměř současně se žádostí o interview s Goldou Meirovou jsem požádala o rozhovor také Muammara Kaddáfího. A Kaddáfí mi prostřednictvím jednoho vysokého funkcionáře libyjského ministerstva informací přislíbil, že mi ho poskytne. Za několik dnů po krádeži si plukovník zčistajasna pozval jednoho italského novináře z konkurenčního časopisu. Tento novinář tedy odkvapil do Tripolisu, kde ho Kaddáfí obdaroval interviewem, jehož obsah - jaká náhoda - zněl jako odpovědi na to, co mi řekla do magnetofonu Golda Meirová. Můj ubohý kolega neměl o této okolnosti pochopitelně ani potuchy. Ale já jsem si toho přirozeně všimla. A tak jsem vznesla víc než oprávněný dotaz: Jak je mož-

né, že pan Kaddáfí mohl reagovat na něco, co nebylo ještě vůbec zveřejněno a co kromě mě samotné nikdo na světě neznal? Že by pan Kaddáfí slyšel mé nahrávky? Že by mi je dal dokonce ukrást? Vybavila se mi také jedna polozapomenutá maličkost. Totiž to, že den po krádeži jsem si zahrála na detektiva, a šla potichoučku prohrabat všechny popelnice, do nichž se vynášely odpadky z poschodí hotelu, na kterém k neblahé události došlo. A v nich, přestože mi personál přísahal, že v jejich hotelu už řadu dní žádný Arab nebydlel, jsem objevila list papíru popsaného arabským písmem. A ten jsem také odevzdala italské policii, spolu se seznamem otázek, na které jsem žádala odpovědi.

A to je všechno. Plukovník Kaddáfí mi slíbený interview nikdy neposkytl. Nikdy mě nepozval do Tripolisu, aby vyvrátil potupné podezření, jež vůči němu dodnes oprávněně chovám. Ostatně, když už pana Kaddáfího italský tisk zajímal tak silně, že měl tu drzost žádat, aby byl vyhozen z práce jeden novinář z Turína, proč by neměl rovněž tolik nestydatosti, aby si neobjednal krádež mých kazet v jednom hotelu v Římě?

x x x

Golda Meirová: Dobrý den, moje milá, dobrý den. Právě si lístuju ve vaší knize o Vietnamu. A ptám se, zda ženy skutečně reagují na válku jinak než muži... Řekla bych, že ne. Během válečných třenic posledních let jsem se mnohokrát ocitla v situaci, kdy jsem se musela rozhodnout. Třeba k tomu, poslat naše vojáky do míst, odkud se nemuseli vrátit, nebo do akcí, jež stály život mnoha bytostí na obou stranách. A trpěla jsem při tom... trpěla. Ale ty rozkazy jsem vydávala stejně jako muž. A když teď o tom přemýšlím, nejsem si dokonce vůbec jista, že jsem při tom trpěla víc než muži. Někteří z mých kolegů byli na pohled daleko zdrcenější. Ne že bych trpěla málo! Ale neovlivnilo mě to, neovlivnilo to mé rozhodování. Válka je obludná stupidnost. Jsem přesvědčena, že jednoho dne všechny války ustanou jednou provždy a že se děti budou učit o dějinách lidstva vedoucího války jako o něčem nepochopitelném a absurdním. Budou žasnout a budou pobouřeny zrovna tak, jako když se dnes učí o kanibalismu. I lidožroutství bylo dlouhou dobu přijímáno jako normální jev. A přesto k němu dnes, ale-

spou materiálně, už nedochází.

Oriana Fallaciová: Paní Meirová, jsem ráda, že jste o válce začala sama, poněvadž je to téma, kterým jsem chtěla interview zahájit. Paní Meirová, kdy tedy dojde k mírovému urovnání na Středním východě? Dočkáme se tohoto míru ještě za našeho života?

G.M.: Myslím, že vy ano. Snad... Já jistě nikoliv. Domnívám se, že válka na Středním východě potrvá ještě dlouho, velmi dlouho. A řeknu vám proč. Důvod vidím ve lhostejnosti, s jakou arabští vůdcové posílají na smrt vlastní lidi, v tom, jak málo pro ně lidský život znamená, a v neschopnosti arabských národů vzbouřit se tomu a říct - dost. Vzpomínáte si na XX. sjezd sovětských komunistů, na kterém Chruščov zveřejnil Stalinovy zločiny? Tehdy se při jeho projevu ozval z posledních řad sjezdového sálu hlas: "Soudruhu Chruščove, a kdepak jsi byl tehdy ty?" Chruščov chvíli mlčky pátral po tváři delegáta, jenž promluvil, a když ho nenašel, zeptal se: "Kdo to řekl?" Nikdo neodpověděl. "Kdo to řekl?", opakoval. A opět žádná odpověď. A tehdy Chruščov zvolal: "Drahý soudruhu, já byl tenkrát přesně tam, kde dneska sedíš ty." Arabské národy jsou na tom stejně jako Chruščov za Stalina a jako ten anonymní delegát na XX. sjezdu, jemuž chyběla odvaha vystoupit z řady. K mírovému urovnání s arabskými státy můžeme dospět pouze tehdy, až dojde v jejich zemích k demokratizaci veřejného života. Ať se dnes rozhlédnu jakýmkoliv směrem, nevidím u našich sousedů ani stín po demokracii. Všude vládou diktátorské režimy. A hlavy diktátorských režimů nemusí skládat účty svému lidu, nejsou nuceni mu zdůvodnit, proč se nesnaží o mír. Nemusí se zodpovídat ani za své mrtvé. Kdo se kdy dozvěděl, kolik egyptských vojáků vlastně padlo v posledních válkách? Tuší to jenom jejich matky, sestry a ženy. Jejich vůdci se neobtěžují ani zjistit, kde jsou pohřbeni. My ale...

O.F.: Vy ale...?

G.M.: Vidíte tamtěch pět svazků? Obsahují fotografie a životopisy každého našeho padlého vojáka. My prožíváme smrt každého člověka jako tragédii. Nemáme rádi válku, ani tehdy, když ji vyhrajeme. Po té poslední se nekonaly žádné oslavy po ulicích. Nikdo netančil, nezpíval, neveselil se. A měla jste vidět naše

vojáky při jejich vítězném návratu z fronty. Každý z nich byl ztělesněním zármutku. Nejenom proto, že viděl umírat své bratry, ale i proto, že byl nucen zabíjet své nepřátele. Mnozí z nich se zavřeli ve svých domovech a s nikým celé týdny nepromluvili. Jiní otvírali ústa, jen aby pořád dokola opakovali: "Musel jsem střílet na lidi. Zabíjel jsem." Lidský život pro nás znamená něco úplně jiného než pro Araby. Po válce jsme Egyptu navrhli výměnu zajatců. Deset našich proti sedmdesáti Egyptanům. A víte, co nám odpověděli? "To nepřipadá v úvahu. Nemůžeme vám vrátit vaše důstojníky za egyptské feláhy." Feláhové, obyčejní rolníci. Obávám se...

O.F.: Bojíte se, že válka mezi Izraelem a arabskými státy může vypuknout znovu?

G.M.: Ano, nelze to vyloučit. Ano, může. Víte, říká se, že jsou Arabové připraveni podepsat s námi smlouvu. Ale kdo nám zaručí, že tak nedemokratické státy by takovou smlouvu skutečně dodržely? Dejme tomu, že by ji s námi podepsal Anvar Sadat, a pak ho zavraždí. Nebo prostě eliminují. Kdo nám zaručí, že jeho nástupce bude respektovat smlouvu stvrzenou Sadatem? Dodržel snad někdo příměří, které s námi všechny státy už jednou podepsaly? Navzdory tomuto příměří skutečný mír na našich hranicích nikdy neexistoval a my pořád žijeme v obavě, že nás napadnou.

O.F.: Ale o té smlouvě se dnes nicméně mluví, paní Meirová. Mluví o ní i Anvar Sadat. Není pro vás snazší jednat se Sadatem než tomu bylo s Násirem?

G.M.: Vůbec ne. Je to stejné. Z toho prostého důvodu, že Sadat s námi jednat nechce. Já jsem víc než připravena jednat. Už léta opakuji: "Sedněme si spolu a pokusme se dohodnout, pane Sadate." Ale on - starou belu. Není ochoten se mnou jednat. Pořád řeční o rozdílu mezi dohodou a smlouvou. Říká, že je ochoten jednat o smlouvě, ale ne o mírové dohodě. Protože mírová dohoda by znamenala uznání Izraele a navázání diplomatických styků. Chápete? Nemá zájem o jednání, které by vyústilo v ukončení války. Jde mu jenom o jakýsi klid zbraní. Navíc odmítá jednat s námi přímo. Chtěl by použít prostředníků. Ale jak se máme domlouvat skrz vyjednavče?! To by bylo úplně zbytečné a bezpředmětné! Vždyť podobnou smlouvu jsme s Egyptem, Jordánskem, Sýrií a Libanonem podepsali už v roce 1949, na Rhodu, po naší

válce za nezávislost. Byla dílem doktora Bunche, prostředníka Společnosti národů, který se střídavě handrkoval s jednou, a pak druhou stranou... To tedy byl krásný výsledek!

O.F.: A ani skutečnost, že o míru začal mluvit král Husajn, neznamená nic pozitivního?

G.M.: Nedávno jsem se o Husajnovi vyjádřila několikrát s uznáním. Vyslovila jsem mu poklonu za to, že veřejně mluvil o míru. A řeknu vám ještě víc: Já v Husajna věřím. Jsem přesvědčena, že si konečně uvědomil malichernost důvodů, jež by ho mohly zaplést do další války. Pochopil, jak strašlivé chyby se dopustil v roce 1967, když nevážil poselství našeho premiéra Leviho Eškola, jímž ho žádal, aby nevstupoval do války a nic se mu nestane. Pochopil, jakým tragickým omylem bylo poslechnout Násira a uvěřit jeho výmyslům o bombardování Tel Avivu. A tak nyní touží po míru. Chce ho však za svých podmínek. Dělá si nárok na levý břeh Jordánu, zkrátka na West Bank, chce Jeruzalém a dovolává se rezoluce OSN... My jsme tuto rezoluci už jednou akceptovali. To bylo tehdy, když chtěl rozdělít Jeruzalém. Znamenalo to pro nás hlubokou ránu, a přesto jsme ji akceptovali. A všichni vědí, jak to dopadlo. Byli jsme to snad my, kdo napadl jordánskou armádu? Ne, byli to oni, kdo vstoupili do Jeruzaléma! Arabové jsou skutečně divní: vyvolávají války, a když je prohrají, chtějí na tom ještě vydělat. Kdo vlastně vyhrál šestidenní válku: my nebo oni? A kdo má tedy právo klást si podmínky? My nebo oni? Odkdy má agresor, který pak prohraje, právo diktovat podmínky vítězi? Neslyšíme od nich než samé požadavky: vraťte nám tohle a támhleto, vzdejte se tohokle a tamtoho taky...

O.F.: Vzdáte se někdy Jeruzaléma, paní Meirová?

G.M.: Ne. Nikdy. Jeruzaléma nikdy. To je naprosto nepřijatelný požadavek. Jeruzalém je mimo diskuzi. O Jeruzalému nejsme ochotni vyjednávat.

O.F.: A dokázali byste se vzdát levého břehu Jordánu?

G.M.: Na tuto otázku se v Izraelsí názoru různí. Může se tedy někdy stát, že budeme ochotni o West Banku jednat. A teď to vysvětlím lépe. Domnívám se, že většina Izraelců by parlamentní cestou nikdy nepožadovala, a bychom se zřekli celého West Banku. Kdyby však došlo k jednání s Husajnem, většina Izraelců

by byla ochotna vrátit jeho část. Aby bylo jasno: Řekla jsem část. Naše vláda, ani já sama, jsme zatím žádné konečné rozhodnutí neučinili. Proč bychom se měli přít ještě dřív, než s námi nějaký arabský stát projeví ochotu jednat? Já osobně si myslím, že pokud dojde k jednání s Husajnem, můžeme se o vrácení části West Banku dohodnout. Ať už na základě rozhodnutí naší vlády či parlamentu, nebo na základě všeobecného referenda. Na tohle téma můžeme pochopitelně vyhlásit i referendum.

O.F.: A co Gaza? Jste ochotni vzdát se Gazy, paní Meirová?

G.M.: Gaza je a musí zůstat součástí Izraele. Toto je můj názor. Tedy náš názor. Nicméně, nechci po Husajnovi ani po Sadatovi, aby se mnou souhlasili ve všech bodech už před jednáním. Říkám jenom, že můj, náš názor je ten, že Gaza by měla zůstat součástí Izraele. Víím, že oni na to mají jiný názor. All right, posadme se tedy ke stolu a začněme jednat. Je to jasné? Není přece nezbytné, abychom byli ve všem zajedno už před začátkem jednání. Ta se přece vedou právě proto, aby se našlo nějaké řešení, přijatelné pro všechny. Tvrdím-li, že se Jeruzalém nestane nikdy rozděleným městem a že zůstane hlavním městem Izraele, neznamená to, že zakazují Husajnovi a Sadatovi o Jeruzalému jednat. Zrovna tak jim nebráním, aby rokovali o Gaze.. Pokud se sejdeme u jednacího stolu, mohou mluvit, o čem chtějí.

O.F.: A co Golanské výšiny?

G.M.: To je víceméně stejný problém. Sýrie požaduje, abychom se z Golanských výšin stáhli, aby nás mohli nerušeně ostřelovat jako předtím. Zbytečně bych říkala, že na to nemáme ani pomyšlení, že z výšin nikdy neustoupíme. Přesto jsme však ochotní za jistých podmínek jednat i se Sýrií. Předpokladem je, že bude vytyčena mezi Sýrií a Izraelem nová hranice v městech, kde máme v současnosti svoje pozice. Jinými slovy, měla by probíhat přesně tam, kde stojí Syřané dnes. V tomhle sotva ustoupíme, protože jenom tak budeme mít jistotu, že nás nebudou napadat tak, jak to dělali celých devatenáct let před tím.

O.F.: A Sinajský poloostrov?

G.M.: Nikdy jsme nevrđdili, že máme v úmyslu ponechat si celý

Sinajský poloostrov, ani jeho větší část. Nechceme celý Sinaj. Chceme si ponechat pod kontrolou Šarm el Šejk a tu část pouště, řekněme pouštní pásmo, jež Šarm el Šejk spojuje s Izraelem. Je to jasné? Mám to opakovat? Nestojíme o to, ponechat si většinu území Sinajského poloostrova. Možná, že nebude trvat ani na polovině. Nezáleží nám na tom, sedět až u Suezského průplavu. Uvědomujeme si dobře, že Suezský průplav je pro Egypt příliš důležitý, že pro něj představuje prestižní záležitost. A my průplav k naší obraně nepotřebujeme. Jsme ochotni vzdát se ho už zítra. Ale nemůžeme se vzdát Šarm el Šejku a pásma spojujícího jej s námi, protože je důležitým přístavem pro naše lodě. Nechceme se dostat znovu do situace, kterou jsme už jednou zažili, když jsme se Šarm el Šejku zřekli. Nemůžeme se opět vystavit nebezpečí, že se jednoho dne probudíme a Sinajský poloostrov bude plný egyptských oddílů. Toto je báze, na níž jsme ochotni s Egyptem jednat. A já ji pokládám za docela rozumnou.

O.F.: Z toho všeho tedy vyplývá, že se nikdy nevrátíte ke starým hranicím.

G.M.: Nikdy. Ale říkám-li nikdy, nechci tím říct, že máme v úmyslu anektovat další území. Musíme si zabezpečit ~~svou~~ naši obranu, naši sebezáchovu. Jestliže existuje možnost dosáhnout míru, o kterém jste mluvila na začátku, je tohle jediný způsob. Pokud by se Syřané vrátili na Golanské výšiny a Egypťané na celý Sinajský poloostrov, a pokud by Jordánsko dostalo zpátky hranice z roku 1967, trvalý mír v této části světa vládnout nikdy nebude. V roce 1967 činila vzdálenost mezi Natanyí a Středozemním mořem sotva deset mil, to znamená asi 15 kilometrů. Kdybychom Husajnovi poskytli znovu možnost těchto 15 kilometrů přejít, riskoval by Izraelský stát rozštěpení na dva kusy a... Obviňují nás z expanzionismu, ale věřte mi, že žádné takové cíle nemáme. Záleží nám pouze na stanovení nových hranic. A poslyšte: Arabové dnes prohlašují, že se chtějí vrátit k hranicím z roku 1967. Tak proč je ničili, když je považují dneska za spravedlivé?

O.F.: Paní Meirová, doposud jsme mluvily o smlouvách, jednáních, dohodách. Jenomže po přerušení bojů v roce 1967 nabyla válka na Středním východě podoby, jejímž hlavním rysem je teror. Zrodil se terorismus. Co si myslíte o takové válce a mužích, kteří

ji vedou? Co si myslíte o Arafatovi, Habašovi, o vůdcích Černého září?

G.M.: Myslím si prostě, že to nejsou lidi. Nepovažují je za lidské bytosti, což je to nejhorší, co můžeme o člověku říci. Je to totéž, jako bychom o nich řekli, že jsou zvířata, že? Jak můžete nazývat zverstva, jichž se dopouštějí, válkou? Možpak si nepamatujete, co prohlásil Habaš, když na jeho příkaz vyletěl do povětří autobus plný našich dětí? "Nejlepší věc na světě je zabít Židy, dokud jsou ještě dětmi." Tomuhle přece nemůžete říkat válka. A nemůžete to považovat ani za revoluční hnutí, protože hnutí, jehož jediným cílem je pouhé zabíjení, se nemůže nazývat revoluční. Poslyšte: Na začátku tohoto století byla v Rusku součástí revolučního hnutí usilujícího o svržení cara jediná politická strana, která považovala teror za jediný nástroj boje. Jednoho dne byl jeden příslušník této strany vyslán s bombou na roh ulice, kterou měl projet kočář vysokého carského důstojníka. A v určenou hodinu tam kočár skutečně projel. Jenomže ten důstojník v něm neseděl sám. Doprovázela ho žena a děti. A víte, co udělal ten opravdový revolucionář? Místo aby hodil bombu do kočáru, připustil, aby mu vybuchla v ruce a na kusy ho roztrhala. I v Izraeli existovaly během války za nezávislost teroristické skupiny - Stern, Irgun. A já jsem s jejich existencí nikdy nesouhlasila, nikdy. Z těchto skupin si ale nikdo ani jednou nepokrvrnil ruce podobným zločinem, jakých se dnes Arabové dopouštějí proti nám. Nikdy se nesnížili k tomu, aby kladli časované bomby do obchodních domů nebo házeli dynamitové nálože do autobusů s dětmi. Na nikom z nich nelpí vina za podobnou tragédii, jakou byla mnohonásobná vražda našich olympijských sportovců v Mnichově nebo krveprolití v Liddě.

O.F.: A jak chcete terorismu čelit, paní Meirová? Vy doopravdy věříte, že se něco vyřeší bombardováním libanonských vesnic?

G.M.: Do určité míry ano. Protože v těch vesnicích žije plno fedajinů. I libanonské úřady přiznávají, že určité oblasti jejich státu jsou prakticky v rukách Al Fatáhu. A tak nám nezbyvá, než tyto oblasti vyčistit. Měli by se o to postarat sami Libanonci, ale tvrdí, že jsou proti tomu bezmocní. Něco podobného tvrdil v době, kdy se fedajinové usadili v Jordánsku, i král Husajn. Věděli jsme od našich přátel v Americe, že by se

jich rád zbavil, ale že k tomu nemá dost sil. Ale pak přišlo Černé září roku 1970, a město Ammán, králův palác i on sám se ocitli v nebezpečí, a Husajn najednou přišel na to, že něco udělat může. A zlikvidoval je. Pokud Libanonci nezačnou tento problém řešit sami, budeme nuceni jim říct: "Tak dobře. Víme, že máte potíže, bereme na vědomí, že s tím nemůžete nic udělat. Ale my ano. A abychom vám to dokázali, budeme bombardovat ty vesnice, jež na vašem území fedajiny hostí." Vždyť právě v Libanonu vycházejí teroristé největší podporu. Japonci, jež způsobili masakr v Liddě, odstartovali z Libanonu. Dívky, jež se pokusily o únos letadla patřícího Sabeně v Tel Avivu, byly vy-cvičeny v Libanonu. V Libanonu existují tábory sloužící k vý-cviku teroristů. A my tu máme sedět s rukama v klíně, modlit se a potichu doufat, že k ničemu dalšímu už nedojde? Tady mo-dlení nepomůže, tady platí jediné síla, zaútočit všemi dostup-nými prostředky, včetně těch, které nám jsou proti srstvi. Je samozřejmé, že bychom jim čelili raději otevřeně na bitevním poli. Ale když nám k tomu nedají možnost...

O.F.: Paní Meirová, byla byste ochotna jednat s Arafatem nebo Habašem?

G.M.: Nikdy! S nimi nikdy! O čem bych měla jednat s lidmi, kteří nemají ani tolik odvahy, aby nesli na trh vlastní kůži a posílají s výbušninami na smrt druhé? Jako třeba ti dva Ara-bi, co v Římě podstráčili gramofon s náloží uvnitř dvěma stu-pidním mladým Angličankám. Poslyšte: Chceme dosáhnout míra s arabskými státy a jejich odpovědnými vládami, ať už jsou je-jich vnitřní politické poměry jakékoliv, protože ty nejsou nař věcí. Ale s lidmi, jako jsou Habaš, Arafat nebo příslušníci Černého září, nemáme o čem mluvit. Mluvit je třeba s jinými.

O.F.: Máte teď na mysli nás Evropany, paní Meirová?

G.M.: Přesně tak. Je nezbytné, aby Evropané, a nejenom oni, za-čali čelit tomu, co jste nazvala válkou. Až do dnešního dne jste k tomuto druhu násilí projevovali nemístnou toleranci. A dovolte mi říct, že vaše tolerance má kořeny v antisemitismu, jež nikdy úplně nezmizel. Neměli byste však zapomínat, že anti-semitismus se nikdy nevyčerpá jenom násilím na Židech. Dějiny nás učí, že výbuchy antisemitismu předcházely vždycky ve světě katastrofy, jež zasáhly všechny. Vždycky to začíná trápením Židů a končí utrpením miliónů. Jako banální příklad nám může

posloužit případ prvního uneseného letadla. Bylo to letadlo společnosti El Al; vzpomínáte? A stalo se to v Alžírsku. Někteří tehdy projevili politování, jiná nám to přáli; ale našel se ani jeden jediný pilot, který by prohlásil: "Mě už do Alžíru nikdo s letadlem nedostane." Kdyby to byl tehdy někdo řekl, múra vzdušného pirátství by dnes neexistovala. Nikdo však ale účinně nereagoval, a tak se únosy stávají součástí mravů dnešního světa. Jakýkoliv šílenec může dnes unést letadlo, jen aby vybil své pochybné ambice, jakýkoliv zločinec může ohrožovat nevinné cestující a mámit výkupné. Politické důvody už dávno nejsou jedinou pohnutkou. Ale vraťme se k Evropě a ke skutečnosti, že teroristé mají své centrály právě tam. V každé evropské metropoli nerušeně existují pobočky takzvaných osvobozeneckých hnutí, a přesto, že vaše vlády vědí velmi dobře, že se nejedná o žádné nevinné instituce, nic proti nim nepodniknou. Budete toho litovat. Díky vaší netečnosti a blahovůli se bude terorismus šířit jako lavina, a brzy mu začnete odvádět svou daň i vy, Vzpomeňte si, jak na to doplatilo Západní Německo.

O.F.: Vy jste Němce velmi tvrdě odsoudila, když propustili ty tři arabské teroristy.

G.M.: Pokuste se pochopit, co pro nás mnichovská tragédie znamenala! Sám fakt, že k ní došlo právě v Německu... Chci říct: Poválečné Německo není totéž co nacistické Německo. Znáám osobně Willyho Brandta, potkávám ho na sjezdech socialistických stran. Byl i tady v Izraeli, v době, kdy byl berlínským starostou, a vím moc dobře, že byl aktivním antifašistou. Ani na okamžik jsem si nemyslela, že ty Araby propouštěl lehce nebo s radostí. Ale Německo... Víte, nikdy jsem nedokázala vstoupit na německou půdu. Jezdím do Rakouska, ale do Německa, to nedokážu.. Pro nás Židy představují vztahy k Německu nepředstavitelný konflikt mezi rozumem a srdcem... Ale nechtějte, abych mluvila o těchto věcech, jako ministerská předsedkyně mám svou odpovědnost.. Dodám už jen to, že tvrdost mého stanoviska byla tehdy nevyhnutelná. Postoj německé vlády byl urážkou našeho žalu a pohany. Vždyť šlo o muže, kteří se podíleli na vraždě jedenácti bezbranných mladých Židů, a kteří se určitě pokusí zabít další!

O.F.: Paní Meirová, víte, co si myslí mnoho lidí? Že arabský terorismus existuje a bude existovat tak dlouho, dokud budou existovat palestiniští utečenci.

G.M.: To není pravda. Terorismus se stal nástrojem mezinárodního násilí, zákeřnou chorobou, jež zasahuje i oběti, které s palestinskými utečenci nemají vůbec nic společného. Vraťme se k těm Japoncům, co zavinili krveprolití v Liddě. Okupuje snad Izrael nějaké území, jež patří Japonsku? Každá válka vždycky znamenala zástupy uprchlíků. Na světě nejsou přece jenom utečenci z Palestiny; existují i zástupy pakištánských, indických a tureckých. A co ty milióny Němců, kteří museli opustit území, jež na základě Postupimské dohody připadlo Polsku? A přesto cítilo Německo za tyto lidi odpovědnost a postaralo se o ně, z toho prostého důvodu, že to byli Němci. A co odsun Němců ze Sudet? Nikdo si dnes nemyslí, že by se sudetští Němci měli vrátit do Československa. Oni sami vědí velmi dobře, že se tam nikdy nevrátí. Za celých deset let, co jsem jako ministryně zahraničních věcí jezdila na jednání OSN, jsem tam ani jednou neslyšela řešit otázku sudetských Němců vyhnaných z Československa. Jak mi tedy vysvětlíte, že dneska kdekoho dojíhá osud palestinských utečenců a nikoho jiného?

O.F.: Ale případ Palestinců je jiný, paní Meirová, protože...

G.M.: To tedy určitě je. A víte proč? Protože vypukne-li někde válka a lidé před ní prchají, musí se obvykle uchýlit do zemí, kde se mluví úplně jiným jazykem a vyznává úplně jiné náboženství. Palestinci však narozdíl od ostatních odešli do zemí se stejným jazykem i vyznáním. Do Sýrie, Libanonu a Jordánska, do zemí, kde pro ně nikdy nikdo nehmul ani prstem. Když Egypťané obsadili Gazu, nedovolili tamním Palestincům ani pracovat a drželi je v bídě, aby jich mohli využívat jako zbraně proti nám. Tohle vždycky patřilo k typickým rysům arabské politiky: Využívat utečenců proti nám. Když D. H. Hammarskjöld přišel s návrhem programu rozvoje pro Střední východ, jenž předpokládal nové uspořádání poměrů palestinských utečenců, arabské státy jeho návrh odmítly.

O.F.: Paní Meirová, copak ve vás jejich osud nebudí ani trochu lidské účasti?

G.M.: Budí. Jenomže soucit neznámá odpovědnost a tu vůči Palestincům neneseme my. Ta je věcí Arabů. Izrael dokázal absorbovat víc než milión čtyři sta tisíc Židů z Iráku, Jemenu, Egypta, Sýrie a severoafrických zemí jako třeba Maroka. Přijížděli sem plní chorob a nezpůsobilí k jakékoliv práci. Mezi sedmdesáti ti-

síci Židy z Jemenu nebyl například ani jediný lékař nebo aspoň zdravotní ošetřovatelka. A téměř všichni umírali na tuberkulózu. A přesto jsme je přijali, vybudovali jsme pro ně nemocnice, léčili je, vystavěli pro ně čisté domy a vyškolili je na zemědělce, lékaře, inženýry a učitele... Mezi sto padesáti tisíci Židy z Iráku byla tehdy jen nepatrná skupinka vzdělanců, ale jejich děti dnes u nás studují na univerzitách. Samosebou, že jsme s nimi měli spoustu problémů, není všechno zlato, co se třpytí, ale faktem zůstává, že jsme je přijali a pomohli jim. Arabové však pro vlastní lidi nehnou ani prstem. Dovedou jich pouze využívat.

O.F.: A co kdybyste dovolili palestinským utečencům vrátit se do Izraele, paní Meirová?

G.M.: To je vyloučeno. Dvacet let byli živeni nenávistí k Židům. Nemohou se vrátit mezi nás. Jejich děti se už nenarodily v této zemi, narodily se v táborech a vědí jedinou věc: Že je třeba Židy zabít a zničit Izrael. Ve školách v Gaze jsme našli učebnice, jež obsahovaly takovéto aritmetické příklady: "Máš 5 Izraelců. 3 z nich zabiješ. Kolik Izraelců musíš ještě zabít?" Když učí sedmi- a osmileté děti takovým věcem, není už naděje. Bylo by strašné, kdyby pro ně neexistovalo jiné řešení, než vrátit se do Izraele. Ale Jordánci dokázali, že existuje. Udělili jim občanství a povolali je, aby se spolupodíleli na budování jordánského státu. Abdulláh a Husajn se k Palestincům zachovali nekonečně lépe než Egypťané. Víte vůbec, že v dobrých dobách zastávali Palestinci v Jordánsku i tak vysoké úřady jako jsou předseda vlády a ministr zahraničních věcí? A víte, že po vyhlášení Zajordánska v roce 1922 žilo v celém Jordánsku pouze tři sta tisíc beduínů a Palestinci tam tvořili naprostou většinu? Proč tedy nepřijali Jordánsko za svou vlast, proč se...

O.F.: Protože se nepovažují za Jordánce, paní Meirová. Protože tvrdí, že jsou Palestinci a že jejich vlastí je Palestina, nikoliv Jordánsko.

G.M.: V tom případě si musíme vyjasnit, co rozumíme pod pojmem Palestina. Musíme si připomenout, že když v roce 1920 přijala Velká Británie Palestinu jako svoje mandátní území, představovala zemi prostírající se mezi Středoziemním mořem a hranicemi Iráku. Toto území pokrývalo oba břehy Jordánu a spravoval je stejný

britský komisař. V roce 1922 pak Churchill toto území rozdělil: Na východ od řeky Jordánu se zrodilo Jordánsko a na západ od ní Zajordánsko. Z toho jasně vyplývá, že v obou státech žil stejný národ. Abdulláh ibn Husajn, děd krále Husajna, dostal Zajordánsko a později začal vládnout i v Jordánsku, ale znovu opakují, že se jednalo o tentýž národ a o Palestinu. A Arafat by tedy měl vědět, že je třeba zlikvidovat Husajna a pak teprve Izrael. Ale Arafat je takový ignorant... Neví ani to, že na konci první světové války se území dnešního Izraele nenazývalo Palestina, ale Jižní Sýrie. A pak... Zkrátka, mluvíme-li o utečencích, musím vám připomenout, že po celá staletí to byli právě Židé, kdo tvořili ve světě utečence par excellence! Roztroušení po vzdálených zemích s cizím jazykem, cizím náboženstvím, cizí kulturou... Museli žít v Rusku, Československu, Polsku, Německu, Francii, Itálii, Anglii, Africe, v arabských zemích... Věznění v ghettech, pronásledování, vyhlazování. A přece přežili a nepřestali být národem, a nakonec se sešli v této zemi, aby si vybudovali svůj stát...

O.F.: Ale přesně totéž chtějí také Palestinci, paní Meirová: Vybudovat si svůj stát. A někteří si myslí, že by ho měli mít na západním břehu Jordánu.

G.M.: Už jsem vám přece vysvětlila, že na obou březích Jordánu žijí příslušníci téhož národa. Už jsem vám vysvětlila, že se původně jmenovali Palestinci a pak Jordánci. Jestli se dneska chtějí hlásit k Palestincům nebo k Jordáncům mi je naprosto jedno. To se mě netýká. Pro nás je důležité, aby mezi Izraelem a státem, který se dnes nazývá Jordánským královstvím, nevznikl žádný další arabský stát. Mezi Středozečním mořem a Irákem je místo pouze pro dva státy: jeden arabský a jeden židovský. Pokud dojde k podpisu mírové dohody s Husajnem, a ta stanoví mezi námi a Jordánskem novou hranici, nebude nás zajímat, co se bude dít na její druhé straně. Palestinci se s Husajnem mohou dohodnout, o čem chtějí, mohou svůj stát pojmenovat, jak se jim zlíbí a zavést v něm režim, jaký si přejí. Důležité je, aby nevznikl mezi námi a Jordánskem další arabský stát. To nechceme, to si nemůžeme dovolit. Toho by proti nám zneužili jako nože.

O.F.: Paní Meirová, chtěla bych teď změnit téma a mluvit o tomhle: Každý člověk, jenž usiluje o realizaci nějakého veliké-

ho ideálu a dožije se jeho uskutečnění, nutně objeví, že jeho sen byl v mnohém směru pouhou utopií. A tak se vás ptám: Jste spokojena s tím, čím je dnes Izrael?

G.M.: Chci vám odpovědět naprosto upřímně. Jako socialistka spokojena nejsem. Nemohu tvrdit, že je Izrael tím, o čem jsem snila. Ale mám-li odpovědět jako židovská socialistka, jež celý život lpěla na uskutečnění socialistických ideálů v židovském státě - nu, pak musím říct, že Izrael můj sen překonal. Vysvětlím vám to. Pro mě je realizace sionistických ideí neodmyslitelnou součástí socialismu. Víím, že ostatní socialisté se mnou v tomto bodě nesusouhlasí, ale moje přesvědčení je prostě takové. Možná, že nejsem úplně objektivní, ale podle mě existují na světě dvě velká bezpráví: První se týká postavení černých obyvatel Afriky a druhé přetrvávajícího pronásledování Židů. A věřím, že obojí může odstranit jenom socialismus. Cílem mého života bylo dobýt spravedlnosti židovskému lidu, a... Zkrátka: Před čtyřiceti padesáti lety jsem vůbec nedoufala, že Židé budou jednoho dne žít ve vlastním, suverénním státě. Takový stát dnes máme, a tak bych si připadala jako nevděčnice, kdybych příliš lamentovala nad jeho nedostatky a hříchy. Máme zem, ve které můžeme spočinout a ve které můžeme realizovat své socialistické ideály. A to je hodně. Kdybych však měla nemilosrdně zpytovat svědomí, pak...

O.F.: Co se vám na vaší zemi nelíbí? Čím vás zklamala?

G.M.: Ach... Vííte, nikdo z nás snůlků si tehdy na začátku neuvědomoval, kolik potíží nás čeká. Vůbec jsme například nepředpokládali, jak obrovský problém vznikne už tím, že svedeme dohromady Židy vyrostlé v tolika zemích s různou kulturou a žijících tak ~~neprůstě-odlišně~~ dlouho naprosto odděleně mezi sebou. Přijeli sem Židé z celého světa, jak jsme si přáli, to ano. Jenomže každá z těch skupin měla vlastní jazyk, kulturu a paměť, a včlenit ji organicky mezi ostatní bylo daleko složitější než se zdálo na papíře. Ono skutečně není lehké vytvořit homogenní národ z tak různorodých jedinců... A tak nevyhnutelně docházelo ke střetům. A ty mi byly zdrojem mnoha rozčarování a lítostí. A kromě toho... Budu vám připadat bláznivá, hloupá a naivní, ale já doufala, že v našem novém státě nebudou existovat metly soužící ostatní společnosti jako krádeže, vraždy, prostitutky... Věřila jsem, že se tomu dokážeme vyhnout, protože jsme začali

velmi dobře. Ještě před takovými patnácti lety tady k vraždám ani krádežím nedocházelo, o prostituci ani nemluvě. Ale dneska tu už najdete všechno... A to je věc, která mě trápí; víc než fakt, že se nám ještě nepodařilo vybudovat spravedlivější společenský řád.

O.F.: Copak vy ještě dnes věříte v socialismus stejně jako se v něj věřilo před čtyřiceti lety?

G.M.: V podstatě ano. Pro mě se jeho základní idea nezměnila. Ale abych byla poctivá, musím odpovědět realisticky. Musím připustit, že existuje veliký rozdíl mezi socialistickou ideologií, jak jsme v ni věřili my, a praxí. Všechny socialistické strany, které se dostaly k moci a převzaly spoluodpovědnost za vlastní zemi, se musely uchýlit ke kompromisům. A nejenom to. Od té doby, kdy jsou socialisté u moci v jednotlivých zemích, mezinárodní socialistické hnutí ztratilo svou sílu. Bojovat za socialismus v mezinárodním hnutí za mého mládí, kdy byly všechny socialistické strany v opozici, bylo něco úplně jiného než dnes. Můj sen o spravedlivém a sjednoceném socialistickém světě se rozpadl. Národní zájmy převládly nad mezinárodními a ukázalo se, že švédští socialisté jsou především Švédy, angličtí především Angličany a židovští především Židy... Tohle jsem začala chápat už během občanské války ve Španělsku. Tenkrát už byli v řadě zemí socialisté ve vládách, ale pro španělské soudruhy nehnuli ani prstem.

O.F.: Ale o jakém socialismu to vlastně mluvíte, paní Meirová? Nebo se zeptám jinak: Souhlasíte s Pietrem Nennim, jenž přiznává, že dává přednost socialismu švédskému?

G.M.: Určitě! Protože něco jiného je uskutečnění vznešených ideálů snít, a něco jiného je čelit skutečnosti. Tím hlavním zůstává svoboda a možnost svobodně říkat, co si myslíme... Sovětské Rusko není ani chudé, ani nevzdělané, a přesto tam lid nemá odvahu promluvit. A nepřestali tam existovat privilegovaní... U Organizace společností národů jsem nikdy mezi ministry socialistických a reakcionářských zemí žádný rozdíl nepostřehla. A vloni dokonce, tím, že se zdržely hlasování, nechaly socialistické země schválit v OSN rezoluci označující nás za válečné zločince. Ale já jsem jim to pověděla od plic, kolegům socialistům, když jsem je potkala na Vídeňské konferenci:

"Tvoje země se zdržela hlasování a tím umožnila přijetí této rezoluce. Tak já jsem podle tebe válečný zločinec, co?" Ale vy jste mluvila o Pietruš Nennim... Nenni je úplně jiný, Nenni tvoří mezi všemi socialisty kapitolu sám pro sebe. Svou poctivostí je jedním z nejlepších lidí dnešního světa. Má v sobě tolik poctivosti, lidskosti, tolik odvahy mít svůj vlastní názor! Obdivuji ho jako nikoho druhého. A jsem hrdá, že ho mohu nazývat svým přítelem... A... jistě, že si o socialismu myslím totéž, co on!

O.F.: Paní Meirová, víte, co si při vašich slovech říkám? Ptám se, zda vás tolik zklamání nepřivedlo k cynismu, nebo aspoň skepsi.

G.M.: To tedy ne! Vůbec nejsem cynická. Ztratila jsem prostě několik iluzí, to je všechno. Jednou z nich bylo třeba přesvědčení, že socialisté jsou automaticky slušní a pravdomluvní lidé. Dnes už vím, že nejsou o nic lepší než ostatní, že dokážou lhát a chovat se nečestně úplně stejně. To bylo smutné zjištění, ale nemohlo mě přimět, abych ztratila víru v člověka, abych začala věřit, že lidé jsou ve své podstatě špatní. To tedy ne! Podívejte, pro mě je každý člověk slušný, dokud se nepřesvědčím o opaku. A když pak udělá něco, čím mě zklame nebo ublíží, nezačnu o něm tvrdit, že je špatný; řeknu si - zachoval se špatně ke mně. Nepatřím k těm, co každého a priori podezřívají. A nečekám od lidí už předem to nejhorší. Přesto pochybuju, že bych se mohla považovat za optimistku. V mém věku by byl optimismus už přílišným luxusem. Za svého dlouhého života jsem byla svědkem mnoha špatností, to ano, ale na druhé straně jsem zažila a viděla také mnoho dobra. Velmi mnoho dobra... A pokud se ve vzpomínkách prožívám tou spoustou lidí, jež jsem v životě poznala, musím vám říct, že mezi nimi nacházím jen nepatrný počet těch, jež bych mohla úplně odsoudit.

O.F.: Paní Meirová, věříte v boha?

G.M.: Já? Ale kdepak! A nevěřila jsem ani jako dítě. Můj postoj k lidem nemá nic společného s náboženskou vírou. Pramení z mé instinktivní důvěry v lidi, z tvrdohlavé lásky k lidem. Náboženství... Víte, moji rodiče byli tradicionalisté, ale nebyli ortodoxně věřící. Kromě dědečka, ale to bylo ještě v dobách, kdy moje rodina žila v Rusku. V Americe jsme doma mluvili hebrejsky, dodržovali všechny svátky, ale do synagogy jsme

chodili jen zřídka. Já tam chodila jenom na novoroční svátek, abych doprovodila maminku a našla jí místo k sezení. Skutečných bohoslužeb jsem se zúčastnila až mnohem později v Moskvě. Ale víte, co vám řeknu? Kdybych byla zůstala v Rusku, asi bych začala věřit. Možná.

O.F.: Proč?

G.M.: Protože v Rusku je synagoga jediným místem, kde se Židé mohou ke svému židovství přihlásit. V roce 1948 mě poslali do Moskvy jako vedoucí naší mise. Před odjezdem jsem si svolala všechny své spolupracovníky, kteří odjížděli se mnou, a řekla jim: "Vezměte si s sebou modlitební knížky, talisy, pokrývky hlavy, prostě všechno. Jsem si jista, že v Rusku potkáme Židy jen v synagoze." A měla jsem pravdu. První sobotu po mém příjezdu pochopitelně ještě nikdo nevěděl, že tam jsem, a tak jsem v synagoze našla sotva dvě stě lidí. Ale na Roš Hašana, náš Nový rok, a na jom kipur, Den smíření, jich už přišly tisíce. Zůstala jsem s nimi v synagoze celý den. A ve chvíli, kdy rabín zanotoval poslední větu modlitby smíření, jež říká - Lešana habaa b'Jerušalajim - Příští rok v Jeruzalémě - celá synagoga se zachvěla. A tehdy jsem se poprvé skutečně modlila, patrně z pohnutí. Víte, bylo to něco jiného než zpívat 'Příští rok v Jeruzalémě' v nějaké synagoze v Buenos Aires nebo v New Yorku, protože tam si můžete prostě koupit letenku a odletět. V Moskvě toto vzývání nabývalo hlubšího významu. A tak jsem se modlila: "Bože, dej, ať se jim to vyplní! Když ne napřesrok, tak některý příští!" Že by bůh skutečně existoval a vyslyšel mě tehdy? Vždyť se to začíná vyplňovat!

O.F.: Paní Meirová, nezůstalo ve vás žádné citové pouto k Rusku?

G.M.: Ne, nezůstalo. Víte, mnoho mých přátel, kteří opustili Rusko už jako dospělí, se cítí dál spjata s touto zemí, s její krajinou, literaturou a hudbou. Ale já neměla možnost začít milovat tyhle věci, protože jsme Rusko opustili, když jsem byla ještě příliš malá. Bylo mi teprve osm let, a na Rusko mám jenom nehezke vzpomínky, neodnesla jsem si v sobě ani jedinou radostnou chvíli. Všechno, co jsem tam prožila, bylo tragické. Hrůza z pogromů, strach z brutality kozáků střílejících do mladých socialistů, úzkost, křik: Jenom tohle tvořilo raneček vzpomínek, jenž jsem si z Ruska odnesla. Víte, co je mou první životní

vzpomínkou? Otec, zatlukající dveře a okna našeho domu, aby se do něj nedostali kczáci a nemohli nás pobít. Kdybyste jen slyšela ten zvuk kladiva zabíjejícího hřeby do dřevěných prken! Nebo zvuk koňských kopyt, když kozáci klusali naší ulicí!

O.F.: Kolik let vám tehdy bylo?

G.M.: Pět nebo šest. Ale pamatuju si to naprosto živě. Bydleli jsme v Kyjevě. A v den, kdy otec odjel do Států... Víte, byli jsme velmi chudí, neměli jsme ani dost jídla, a tak se otec rozhodl odejet na pár let do Ameriky, něco tam našetřit a vrátit se zpátky. Na začátku století byla Amerika pro Židy něco jako zlatý důl, kde stačilo sbírat dolary po ulicích. A tak otec odjel; ale Kyjev patřil k městům, kde Židé nesměli bydlet, pokud tam neměli práci, a tak jsme se po jeho odjezdu musely vystěhovat. Odjely jsme do Pinsku, maminka, já a moje dvě sestry. To bylo v roce 1903. V Pinsku jsme zůstaly až do roku 1905, kdy brutalita carského režimu vyvrcholila. Ústava z roku 1905 se stala špinavým podvodem, trikem, jenž režimu umožnil pochyvat všechny socialisty. Moje o devět let starší sestra patřila k socialistickému hnutí. Celé dny a večery bývala pryč a naše maminka šílěla strachy, protože náš dům sousedil s policejním komisařstvím, kde mladé revolucionáře nepřetržitě vyslychali a týrali k smrti a my jsme doma večer co večer slyšely jejich sténání. A mamince se každou chvílí zdálo, že poznává hlas své dcery a křičela hrůzou, že je to ona. Byly jsme nevýslovně šťastné, když nám otec napsal, abychom za ním přijely, protože se mu v Americe dařilo dobře.

O.F.: Vy máte Ameriku ráda, vidíte?

G.M.: Ano, ale nejenom proto, že jsem tam vyrostla a vystudovala. Hlavně proto, že jsem tam dokázala na všechny hrůzy prožité v Kyjevě a Pinsku zapomenout. Jak bych vám vysvětlila rozdíl mezi Ruskem a Amerikou? Podívejte: Když jsme tam přijely, mojí nejstarší sestře bylo sedmnáct, mně osm a té nejmladší čtyři a půl roku. Otec tam měl dobrou práci a poprvé v životě byl členem odborové organizace. Byl na své členství v odborech velmi hrdý. A asi za dva měsíce po našem příjezdu řekl matce: "Dneska pořádáme na oslavu Svátku práce veliký průvod. Přijďte se na nás podívat." A tak nás maminka vzala a šly jsme si stoupnout na roh ulice, kudy měl průvod projít. Najednou jsme spatři-

ly policisty na koních; klusali kus před průvodem, aby mu udělali místo, chápete? Ale moje nejmladší sestřička to nepochopila a začala se třást hrůzou a křičet: "Kozáci, mami, kozáci!" Musely jsme ji odvést domů, aniž jsme tatínkovi poskytly to uspokojení, že bychom ho viděly pochodovat mezi svými soudruhy. Sestřina musela na mnoho dnů ulehnout s horečkou a ještě dlouho blouznila, že jedou kozáci. Zkrátka: Já poznala Ameriku jako zemi, kde muži na koních chrání pracující v průvodu, kdežto Rusko jako zemi, kde muži na koních masakrují Židy a mladé socialisty.

O.F.: Tak úplně přesně to není, paní Meirová, nicméně...

G.M.: Poslyšte! Amerika je obrovská země. Víím, že v ní existuje ještě spousta bezpráví a sociální nespravedlností, a vyčítám jí, že problém černochů nevyřešila už dávno; ale přesto je zemí plnou příležitostí pro ~~ty~~ všechny a plnou svobody. Cožpak pro vás znamená tak málo fakt, že tam každý smí říkat a psát, co chce, i proti vlastní vládě, proti establishmentu? Možná, že nejsem úplně nestranná, ale k Americe cítím jenom vděčnost. Ano, mám ji ráda. O. K.?

O.F.: O. K. Konečně se dostáváme k osobnosti Goldy Meirové. Budeme teď mluvit o ženě, kterou Ben Gurion nazval "nejschopnějším mužem ve své vládě"!

G.M.: Tohle je jedna z pověstí, které se kolem mně vyrojily a které mě dráždí, i když jí muži myslí jako poklonu. Já to za žádnou poklonu nepovažuji, protože v jádru znamená, že muži znamenají něco lepšího než ženy. A s tím nemohu souhlasit. Ráda bych věděla, co by si mysleli ti, jimž se tenhle pochybný kompliment líbí, kdyby byl Ben Gurion prohlásil, že má ve vládě ministry schopné skoro jako ženské. Proč se muži cítí pořád tak nadřazení? Nikdy nezapomenu, co se mi stalo na jednom kongresu mé strany ve třicátých letech v New Yorku, kde jsem také mluvila. Mezi posluchači byl jeden spisovatel, můj dobrý přítel. Slušný, uhlazený a kultivovaný člověk. Když jsem skončila, přišel ke mně a gratuloval mi: "Výborně! Mluvila jsi skvěle! A když si pomyslím, že jsi jenom ženská...!" Tohle mi úplně spontánně, instinktivně řekl. Ještě štěstí, že v takových situacích dokážu reagovat s humorem...

O.F.: Tímhle uděláte radost všem členkám ženského osvobo-

vacího hnutí, paní Meirová.

G.M.: Chcete říct těm hysterkám, co pálí veřejně podprsenky, lítají po světě jak pomínuté a plivají po mužích? Jsou úplně šílené. Jak může někdo brát vážně takové nány, považující těhotenství za ponižující neštěstí a mateřství za nenapravitelnou katastrofu? Vždyť to je naší jedinou výsadou! Tenhle feminismus... Poslyšte: Já vstoupila do politického dění v sedmnácti či osmnácti letech. Nikdy jsem nebyla členkou žádné feministické organizace. Když jsem začala pracovat v naší straně, našla jsem tam všehovšudy dvě ženy, naprostou většinu tvořili muži. Celý život jsem žila a pracovala mezi muži, a fakt, že jsem žena, mně nikdy, opakují nikdy, nepřekážel. Nikdy jsem kvůli tomu neměla potíže ani komplexy méněcennosti. Ke mně se muži chovali vždycky dobře.

O.F.: Chcete říct, že je máte raději než ženy?

G.M.: Ne, chci jenom říct, že jsem mezi nimi nikdy netrpěla proto, že jsem žena. Nikdy se mnou sice nejednali v rukavičkách, ale na druhé straně mi ani neházeli klacky pod nohy. Víím, že jsem měla štěstí, a že ne všechny ženy mají podobnou zkušenost. Ale můj případ každopádně znamená, že ty potrhle ženské nemají pravdu. Dokázala bych s nimi souhlasit v jediném bodě; totiž v tom, že žena, má-li dosáhnout úspěchu, musí být daleko schopnější a musí vyvinout daleko víc úsilí než muži. To platí pro každé povolání, v jakém chce vyniknout, nejenom pro politiku. V našem parlamentu najdete poslanců v sukních velmi málo a to je jedna z věcí, které mě mrzí. Ubezpečuju vás, že nejsou o nic méně schopné než jejich kolegové, naopak jsou často daleko schopnější. Je proto směšné, že vůči ženám existují ještě stále tolik neopodstatněných výhrad, a že když se třeba připravují kandidátky k volbám, vybírají se automaticky jenom mužští kandidáti. Musím se však ptát, zda je to vždycky pouze vina mužů, a zda to nebude, alespoň zčásti, také vinou žen.

O.F.: Řekla jste před chvílí, že k dosažení úspěchu musí žena prokázat daleko víc schopností než muž. Znamená to tedy, že být ženou je daleko těžší?

G.M.: Jistěže je. Už proto, že ženy vedou nutně život daleko namáhavější. Ale není to nutně jen kvůli mužům. Je to dáno i

biologickými podmínkami, už tím, že ženy rodí a vychovávají děti. A když ženě nestačí jenom rodit a vychovávat děti... když chce taky pracovat, někým se stát, je to pro ni velmi těžké. Tohle vím moc dobře z vlastní zkušenosti. Když jsme v práci, myslíme na děti opuštěné doma, a když jsme doma, myslíme na tu spoustu práce, která na nás zatím čeká v zaměstnání. Jediné místo, kde tohle neplatí, je kibuc, kde je život organizován tak, že ženy mohou být matkami a přitom bez problémů pracovat. Všude jinde to znamená vždycky nekonečnou honičku mezi zaměstnáním a rodinou a rozštěpení osobnosti a trápení... Nevýhnutelně se to odrezí na celé rodině, zejména tehdy, když manžel není společenský tvor a necítí se vedle ženy plně aktivní, které nestačí být jen manželkou, dobře... Dojde ke střetu, a ten může rodinu taky zničit. To se stalo mně. Já jsem za to, abych se stala tím, čím jsem, musela zaplatit. A tvrdě.

O.F.: V jakém smyslu, paní Meirová?

G.M.: V jakém smyslu... Utrpením! Víte, jsem si přirozeně velmi dobře vědoma, že moje děti jako malé kvůli mně trpěly. Byly tak často samy... Nikdy jsem u nich nebyla, když jsem měla a chtěla. Dodnes si vzpomínám, jak byly šťastné, když mě mžbolela hlava a nemohla jsem jít do práce. Skákaly radostí, směly se a prospěvovaly: "Máma zůstane dneska doma! Mámu bolí hlava!" Dodnes cítím vůči Sáře a Menachemovi velikou vlnu, i když jsou už dospělí a mají vlastní rodiny. Ale přesto... Přesto se musím sama sebe poctivě zeptat, zda opravdu hluboce lituju, že jsem se nechovala jinak. A musím si odpovědět, že ne. Ne tak hluboce. Protože jsem přesvědčena, že jsem jim tím poskytla život daleko zajímavější a méně banální, než měli jejich vrstevníci. Nevyrůstaly v omezeném rodinném kruhu, poznaly mnoho významných lidí, od malička se zúčastňovaly zajímavých dědů a byly svědky velikých věcí. A kdybyste s nimi mluvila, potvrdily by vám to. Řekly by vám, že ačkoliv jsem je tak zanedbávala a nechávala je tak často samy kvůli své práci a zájmům, nedokážou mi nic vyčítat, protože jsem jim nakonec poskytla víc než ostatní matky svým dětem. Kdybyste věděla, jak hrdá jsem byla toho dne, kdy... Víte, v roce 1948, kdy jsme bojovali za nezávislost proti Angličanům, vylepovali mladí aktivisté po ulicích letáky, které jsem koncipovala já. Moje dcera, která o tom neměla ani potuchy, mi jednoho dne oznámila: "Mami, dneska mě

nečekej, přijdu pozdě. A možná, že se nevrátím vůbec." "Proč?" zeptala jsem se jí vyděšeně. "To ti nemohu vysvětlit, mami," A odešla s nějakým balíkem pod paží. Nikdo nemohl vědět lépe než já, co v tom balíku je, a jakému nebezpečí se vystavuje. Čekala jsem tenkrát na svou Sáru až do svítání a celou tu dobu jsem se proklínala v hrůze, že se jí něco stane. Ale zároveň jsem nedokázala nebyť na ni hrdá!

O.F.: Paní Meirová, máte vůči svému muži stejný pocit viny jako vůči svým dětem?

G.M.: O tomhle nemluvme... Nechci o tom mluvit... Nikdy o tom nemluvím... Dobrá tedy, pokusím se. Víte, můj muž byl neobyčejný člověk. Vzdělaný, pozorný a dobrý. Všechno v něm bylo dobré. Ale zajímala ho jenom rodina, domov, hudba a knihy. Byl si vědom, že na světě existují také sociální problémy, to ano, ale domov a svornou rodinu stavěl nad ně. Já byla úplně jiná, odjakživa. Nestačilo mi k životu domácí štěstí, cítila jsem palčivou potřebu také něco dělat. Vzdát se této potřeby by se mi zdálo zbabělé a nepoctivé vůči sobě a vykrytalizovalo by to ve mně nutně v trvalý pocit nespokojenosti. Poznali jsme se, když mi bylo necelých patnáct let. Provdala jsem se za něj velmi mladá a on mě naučil milovat všechno pěkné, hudbu a poezii. Ale cítila jsem, že jsem se nenarodila jenom proto, aby mě v životě uspokojovala jenom rodina a hudba a poezie... Manžel chtěl, abych zůstala doma a věnovala se jen rodině, abych nechala politiky. Já ale byla pořád pryč, a pořád jsem vězela v politice až po krk, a... Jistě, že cítím vinu i vůči němu... Způsobila jsem tolik utrpení i jemu... Do Izraele se vystěhoval jenom kvůli mně. Žít v kibucu začal jenom kvůli mně, a snášel jeho životní režim, jenž mu vůbec nevyhovoval, jenom proto, že jsem se já takového života nedovedla vzdát... Byla to tragédie. Veliká tragédie, protože on byl úžasný člověk a s jinou ženou by byl mohl prožít velmi šťastný život.

O.F.: Nikdy jste se nepokusila vyjít mu vstříc, přizpůsobit se mu?

G.M.: Kvůli svému muži jsem přinesla největší oběť svého života - opustila jsem kibuc. Víte, neexistuje na světě nic, co bych milovala víc než kibuc. Všechno se mi tam strašně líbilo - manuální práce, pocit sounáležitosti, i potíže. Náš kibuc vyrostl v údolí Jezreel. Když jsme tam přišli, nebylo

tam nic než bažiny a písek, ale brzy se nám podařilo přeměnit údolí v jediný úrodný sad, a mně jen samotný pohled na to, co jsme dokázali, dělalo takovou radost, že bych tam mohla žít spokojeně až do smrti. Můj muž ale život v kibucu psychicky ani fyzicky nesnášel. Bylo pro něj utrpením jíst u společného stolu, nesnášel fyzickou práci, tamní podnebí, a ze všeho nejvíc mu vadilo být jenom částí společenství. Byl příliš silný individualista, introvertní a choulostivý. Onemocněl z toho... A tak jsme museli odejít a vrátit se do Tel Avivu. To pro mě bylo nesmírně těžké, a dodnes mě to bolí. Bylo to pro mě skutečné drama, ale podstoupila jsem to v naději, že budeme ve městě žít klidněji a ve větším souladu. Ale nestalo se tak, a v roce 1938 jsme se rozešli. A v roce 1951 zemřel.

O.F.: Nebyl na vás alespoň v posledních letech svého života nikdy hrdý?

G.M.: To nevím... Ale pochybuju. Byl vždycky natolik uzavřený, že vlastně nevím, co si v posledních letech myslel. K naší rodinné tragédii nedošlo však proto, že by mi nerozuměl. Došlo k ní proto, že mě chápal, ale byl si zároveň vědom toho, že mě nic na světě nezmění. Věděl zkrátka, že nemám jinou volbu, že se nemohu změnit, ani kdybych chtěla, ale nesouhlasil s tím, nedokázal se s tím smířit. A kdoví, zda nakonec neměl pravdu.

O.F.: Pomyslela jste někdy na rozvod? A pomyslela jste někdy na nový sňatek, když váš muž zemřel?

G.M.: Ach ne! Nikdy! Nikdy mě to ani nenapadlo! Nikdy jsem se nepřestala považovat za jeho ženu. I po rozchodu jsme se stýkali. Někdy mě přišel navštívit i do práce... Asi jste nepochopila jednu důležitou věc: Přes všechny rozdíly, jež nás rozdělovaly a jež nám nakonec znemožnily žít spolu, jsme se vždycky milovali. A byla to velká láska, milovali jsme se od prvního dne, kdy jsme se poznali, až do jeho smrti. Takové pouto se nedá ničím nahradit.

O.F.: Paní Meirová, víte, že se o vás tvrdí, že jste velmi ctnostná? Jak bych to řekla... Že jste velká puritánka, posedlá mravností.

G.M.: Už jsem vám řekla, že jsem celý život prožila mezi muži. A nikdy, opakuji, nikdy se mi nestalo, že by si nějaký muž do-

volil vyprávět přede mnou nějakou oplzlou historku, nebo mi dělal neslušné návrhy. Asi proto, že jsem vždycky tvrdila, že když mi někdo podá sklenku vody, chci, aby byla čistá. Pokud nebude, nebudu ji pít. Mám ráda jenom čisté věci. Jeden velmi blízký přítel mi jednou řekl: "Goldo, nebuď tak neúprosná. Na světě neexistují věci morální nebo nemorální. Existují jenom pěkné a ošklivé." Myslím, že měl pravdu. A vím dneska ještě víc: že každá věc může být zároveň krásná i ošklivá, poněvadž některým připadá krásná a jiným ne. Nicméně... Nevím, jak bych se vyjádřila. Snad takto: Láska je vždycky krásná, ale tělesné obcování s prostitutkou ve mně budí ošklivost.

O.F.: Říká se o vás také, že jste velmi tvrdá a neústupná...

G.M.: Já a tvrdá? V politice jistě existuje pár věcí, díky jimž mohu být považována i za tvrdou. V těch skutečně nejsem ochotna ustoupit a dávám to také jednoznačně najevo. Věřím v Izrael a neustoupím v ničem, co se týká jeho bezpečnosti. Tečka a dost. V tomhle směru je to tedy asi pravda. Ale co se týká ostatního, v osobním životě, ve styku s lidmi a při řešení jejich problémů, to je hloupost. Jsem jeden z nejcitlivějších tvorů, jaké můžete potkat. Copak nevíte, kolik lidí mě obviňuje z toho, že politické problémy řeším citem místo rozumem? A i kdyby? Nevidím na tom nic špatného, naopak. Vždycky jsem cítila útrpnost k lidem, jež mají strach projevit své city a řídit se jimi, k těm, co je pečlivě skrývají a nedovedou již ani celým srdcem zaplakat. Zaslouhují si naši útrpnost, protože kdo nedokáže hluboce plakat, nedokáže se ani zcela hrdla smát.

O.F.: Vám se skutečně stává, že pláčete, paní Meirová?

G.M.: Jestli! A jak! Zeptáte-li se mě však, zda v mém životě bylo víc chvil smutných nebo veselých, musím vám odpovědět, že veselých. Nechám-li stranou své rodinné drama, musím přiznat, že jsem měla velmi šťastný život. Poznala jsem řadu báječných lidí a dostalo se mi přátelství mnoha zajímavých osobností, zejména v průběhu těch padesáti let prožitých v Izraeli. Vždycky jsem byla obklopena lidmi duševně velkými, vždycky jsem se cítila vážena a milována. A co si člověk může přát víc? Musela bych se považovat za pošetilou nevděčnici, kdybych se nedokázala také smát.

O.F.: Což není tak špatná bilance u ženy považované za symbol

Izraele.

G.M.: Já a symbol? Jaký symbol?!? Děláte si ze mě legraci? Vy jste neměla možnost poznat veliké muže, kteří byli skutečnými symboly Izraele, muže, kteří tento stát založili a kteří na mě měli vliv. Nezůstal z nich naživu už nikdo než Ben Gurion, a přísahám vám na své děti a vnuky, že jsem se nikdy nepovažovala za člověka formátu Ben Guriona či Katzenelsona. Copak jsem blázen? Víím, co jsem pro tuhle zemi vykonala, ale jsem si naprosto jistá, že i beze mne by Izrael byl tím, čím dneska je.

O.F.: A proč se tedy říká, že jenom vy dokážete zemi udržet jednotnou?

G.M.: To jsou báchorky! Něco vám povím. Když zemřel Eškol, v roce 1969, byl proveden průzkum veřejného mínění, jenž měl zjistit stupeň popularity jeho možných nástupců. A víte, jak to dopadlo? Pro mě se vyslovilo jedno procento dotázaných, možná že jedno a půl. Je pravda, že moje strana tehdy prodělávala krizi, to jsem pocítila i jako ministryně zahraničí - ale jedno a půl procenta!! A žena, která byla ještě před třemi lety tak nepopulární, má být dnes tím, na kom závisí jednota celé země? Věřte mi, tahle země nemá zapotřebí žádné Goldy Meirové, aby byla jednotná. Kdyby se mladí rozhodli, že mají války dost a raději se vzdají, žádná Golda Meirová by s tím nemohla nic dělat. Kdyby obyvatelé kibucu Bet Šean prohlásili, že už mají plné zuby toho, spát pořád v krytech a žít pod palbou raket fedajinů, že prostě odejdou, žádná Golda Meirová by je nezastavila. Ostatně, do funkce premiérky jsem se dostala náhodou. Když Eškol zemřel, bylo nutné najít nástupce a strana si myšlela, že bych to mohla být já, protože mě akceptovala všechna křídla, nic víc. A já ani nechtěla tuto funkci přijmout. Po všech těch letech ve vládě jsem už byla unavená. Zeptejte se mých dětí a vnuků!

O.F.: Paní Meirová, přece mi tu nechcete tvrdit, že si nejste vědoma svého úspěchu!

G.M.: Ale jsem! Netrpím velikášstvím, ale ani komplexy méněcennosti. Když popírám, že jsem symbolem této země a že zůstává jednotná jenom díky mně, netvrdím, že byla moje práce neúspěšná. Určitě jsem se dopouštěla chyb, ale nemyslím si, že jsem selhala ani jako ministryně práce, ani zahraničních věcí, ani jako tajemnice strany a premiér. Připouštím naopak, že ženy mohou být v podobných funkcích velmi úspěšné. Propána, asi bych dosáhla

stejných úspěchů i kdybych byla mužem... Nevím, nikdy jsem mužem nebyla. Ale jsem přesvědčena, že právě ženy mají svým založením spoustu schopností vhodných pro tohle řemeslo. To jest, dokážou jít přímo k podstatě věci, chytit býka za rohy, jsou praktičtější a realističtější. Neutápějí se jako tolik mužů v odstínech, nekrouží stále okolo problému, aby se dostaly k jeho jádru.

O.F.: Přesto však mluvíte chvílemi jako člověk, který není spokojen sám se sebou. Jste se sebou spokojena, paní Meirová?

G.M.: Který člověk se zdravým rozumem se sám sobě ve všem líbí? Znáám se příliš dobře na to, abych mohla být sama se sebou spokojena. Víím příliš dobře, že nejsem taková, jakou bych chtěla být. Abyste pochopila, co tím myslím, řeknu vám, kdo se mi líbí: moje dcera. Sára je dobrá, inteligentní a duchovně celistvá. Když něčemu věří, věří tomu úplně. Když si něco myslí, řekne to bez servítků. Neustupuje druhým jenom proto, že jsou ve většině. A tohle já o sobě říct opravdu nemůžu. Když člověk dělá moji práci, musí dělat kompromisy, nemůže si dovolit zůstat vždycky věrný sám sobě úplně a beze zbytku. Přirozeně, že i v této práci existují ~~meze~~ kompromisu a nemůžu ani tvrdit, že jsem se ke kompromisům uchýlovala pokaždé. Ale často. A to není dobře. To je jeden z důvodů, proč se tak těším, až budu moci odstoupit.

O.F.: Vy doopravdy odstoupíte?

G.M.: Dávám vám své slovo. Příští jaro mi bude 75 let. Jsem stará a vyčerpaná. Zdraví mi ještě docela slouží, srdce mám v pořádku, ale nemohu vést donekonečna tenhle bláznivý život. Kdybyste věděla, kolikrát si říkám - dost, ať jdou všichni k čertu, svou práci jsem už odvedla, teď ať se snaží zas ti druzí! Jsou chvíle, kdy bych se nejraději sebrala a beze slova zmizela. Jestliže jsem to dodnes neudělala, je to jenom z pocitu povinnosti, pro nic jiného. Prostě nedokážu hodit všechno za hlavu a jít. Víím, že mnozí nevěří, že odejdu. Ale mohou tomu věřit, řeknu vám i datum: říjen 1973. V říjnu příštího roku budou volby. Jakmile skončí, good bye.

O.F.: Nevěřím tomu. Všichni tvrdí, že si to rozmyslíte, protože nedokážete nic nedělat.

G.M.: Podívejte, je tu cosi, o čem ostatní nemají ani ponětí:

jsem od přírody lenivá. Nepatřím k těm, kdo musí každou minutu dne zaplnit nějakou prací, jinak by onemocněli. Já dokážu naprosto lehce nedělat vůbec nic, třeba jen tak dřepět nebo se věnovat maličkostem, které mě těší. Uklízet, žehlit, vařit... Jsem výborná kuchařka a slušná hospodyně. Moje maminka se mě vždycky ptala, proč chci vlastně studovat, že jsem rozená hospodyně. A pak - ráda spím. A těší mě být s lidmi, povídat si s nimi jenom tak. Kčertu se všemi vážnými debatami a politickými rozhovory! Ráda chodím do divadla. A do kina, ale bez osobní stráže. Prosím vás, co je ta za život, mít v patách půlku záložníků izraelské armády pokaždé, když se mi zachce jít do biografu?! Už dlouhé roky nemůžu dělat to, co se mi líbí a na co mám chuť: spát, žvanit o ničem, sedět jen tak, s rukama v klíně. Celé roky žiju připoutaná k tomuhle kousku papíru, na němž mám napsáno, co musím vyřídit a co mám říkat, co mám každou půlhodinu svého dne udělat. A pak - mám svou rodinu. Nechci, aby moji vnuci mohli jednou říkat, že jejich babička zanedbávala svoje děti a teď zanedbává i je. Jsem babičkou a nezbyvá mi mnoho let života. A hodlám je strávit se svými vnuky. A se svými knihami. Mám plnou knihovnu knih, které jsem nikdy nečetla. Když uléhám každý večer ve dvě v noci do postele, beru si vždycky něco na čtení, ale po dvou minutách - bác, usnu a kniha mi vypadne z rukou. A konečně chci taky jezdit do kibucu, ve kterém žije moje dcera Sára, kdy mě napadne, na týden nebo na měsíc, ne jenom v letu v pátek večer tam a v letu v sobotu večer zpátky. Chci se zase stát pánem svého času.

O.F.: Stáří se tedy nebojíte?

G.M.: Ne, a nikdy jsem se nebála. Víte, když vím, že mohu něco změnit, začnu být aktivní jako cyklón, a skoro pokaždé se mi podaří s tím pohnout. Ale když vím, že se nedá nic dělat, smírím se s tím. Dodnes si vzpomínám na den, kdy jsem v roce 1929 letěla poprvé v životě letadlem, z Los Angeles do Seattlu. Služebně, ne pro zábavu! Bylo to malé letadlo, a když se odlepilo od země, zpanikařila jsem a nadávala jsem si, že jsem do toho vůbec sedla. Ale pak jsem se uklidnila; k čemu by mi byl strach? Jindy jsem letěla z New Yorku do Chicaga s jedním přítelem a za letu vypukla strašlivá bouře. Letadlo poskakovalo a otrásalo se a můj přítel vyváděl jako mimino. A tak jsem mu musela vynadat, že tím svým brekem stejně nic nezmění. Moje milá, stáří

je jako to letadlo v bouři. Jak už jednou sedí člověk uvnitř, nedá se nic dělat. A tak je lepší zachovat klid a brát to moudře.

O.F.: Vaši občasnou přísnost k mladým vám diktuje právě moudrost?

G.M.: Člověk by musel být úplně pošetilý, aby si nevšiml, že mladí uvažují jinak a aby nevěděl, že je to tak v pořádku. To by bylo pěkné, kdyby každá generace byla věrným otiskem té předchozí - svět by se zastavil. Dělá mi radost, že mladí jsou jiní. Ale odsuzuju je za jejich prezíravou domýšlivost, se kterou tvrdí, že všechno, co jsme udělali, nestojí za nic a že oni to od základu přejinačí. Nu, kdyby to dokázali lépe, mohla bych i souhlasit, ale nesvedou to o nic líp a často ještě hůř. Mírou dobra nebo zla není přece věk! Znáám spoustu mladých reakcionářů a egoistů a nemálo starých velkodušných a pokrokových lidí. A ještě něco mi na mladých vadí: ta jejich mánie kopírovat nekriticky všechno, co přijde z ciziny. Ty jejich módy mi jdou na nervy: Hudba, která vyvolává bolení hlavy, dlouhé vlasy a krátké sukně. Nikdy jsem nesnášela módu, protože každá je aktem vnučování, nedostatek svobody. Někdo si v Paříži vzpomene, že se budou nosit minisukně, a tak se všechny ženy vyrojí v minisukních - ať mají nohy dlouhé, krátké, hubené nebo tlusté... Pokud je nosí jenom mladé, tak prosím. Ale když začnou takhle jančit i padesátnice, to mě rozčiluje. Copak vám nepřipadají směšní starci, co si nechávají narůst kudrnatou hřívu jenom proto, že je to v módě?

O.F.: Skutečností je, paní Meirová, že vy patříte ke generaci heroické, zatímco ta dnešní...

G.M.: I ta dnešní je taková. Byla jí i generace mých dětí - muži, kterým je dnes pětadvacet či padesát a z toho dvacet třicet let bojují ve válce... Říkám vám, že i ta dnešní je generací hrdinů. Alespoň tady v Izraeli. Když pomyslím na ty mladé, kteří už v osmnácti musí na vojnu, a že u nás vojna neznamená jen pouhé cvičení, puká mi srdce. Když jdu navštívit nějakou střední školu a vidím ty mladé, které může rozmar státu kdykoliv vytrhnout ze školních lavic, svírá se mi hrdlo. Často mi dochází trpělivost a hádám se s nimi. Ale po pěti minutách si uvědomím, že za měsíc mohou být na frontě a vím, že v sobě musím najít dost trpělivosti a shovívavosti k jejich domýšlivosti a aroganci, k jejich minisukním a dlouhým vlasům. Minulý týden jsem se vydala

až daleko na sever do jednoho kibucu. Všichni se rozčilovali, proč jedu tak daleko a pokládali mě za blázna. Ale já tam jela proto, že se tam ženíl vnuk jednoho mého starého soudruha, kterému v šestidenní válce padli dva ostatní vnuci.

O.F.: Paní Meirová, zabila jste někdy nějakého člověka?

G.M.: Ne, nezabila. Učila jsem se samozřejmě střílet, ale nikdy jsem toho nepoužila. Říkám vám to bez úlevy: Nevidím žádný rozdíl mezi tím, zabít někoho vlastní rukou a rozhodováním, aby šli zabíjet druzí. Je to totéž, a možná ještě horší.

O.F.: Paní Meirová, co si myslíte o smrti?

G.M.: To vám hned řeknu: Moje jediná starost je, abych nežila příliš dlouho. Stáří není ani žalost, ani radost, představuje jasnou spoustu nepříjemných věcí. Nemůžete už poskakovat, běhat po schodech... Ale na takové věci si člověk snadno zvykne. To jsou jenom fyzické svízele a ty nejsou ponižující. Ponižující je ztráta jasné mysli, senilita. Mnoho lidí, které jsem znala, mi způsobili bolest tím, že zemřeli předčasně. Ale mnoho lidí zemřelo příliš pozdě a bolelo to stejně. Je pro mě urážlivé vidět, jak se rozpadá lidský duch. A nechci, aby se to stalo mně. Chci zemřít s jasnou hlavou. Moje jediná obava je, abych nežila příliš dlouho.

Jeruzalém, listopad 1972

1297

VELKÝ ŘÍJEN

Obzor je potažen tmavými pásy
rozednívánt

V divokých skládkách
na pokraji českých lesů
hemžit se dřepčící

kolem mandelinek
a mšice kladou miliony vajíček
až háje ztrácejí svůj stín

Kobylky vytrvale cvrlikají
ve větvích sehnoucích stromů
dokud je nesežehne přízemní mráz
stoupající vzhůru
k vlněné kouli slunce mezi mlhami

Ve vlhké trávě
se převalují slimáci
zbarvení v plísní červenáku
od temně černé přes světle hnědou
po sladce růžovou
jak ovlhlé čípky z děloh
uměle neplodných matek
socialistického národa

To jejich šroubovitě ulity slasti
se zavrtávají do prsti rodné země
kde vylučují sliz s vápníkem
aby je bělostný lásky žár minul
se sesedlým hejnem zobanů
pod Venušiny pahrbkem...

Ano
podzimní vlhko je zoldšě vhodné
pro život ploštic

Eda K r i s e o v á

ZATÁČKA SMRTI

Kdyby se mne někdo zeptal jsem-li šťastná, odpověděla bych, že jsem. Přítomnost už není tak plná, jako bývala, a přelévá se do minulosti, ale vzpomínky zárodňují můj život. Skláním se před každou minulou bouřkou a modlím se za příští. Na konci cesty je můj hrob, ale nedojdu tam nikdy. Mým hrobem bylo by narovnění mého zakřiveného těla, odbočka, která by vedla přes kopec a obešla vesnici. Ona by byla rovná a živá, po ní by svištěly pneumatiky aut a motocyklů, bezpečně a jistě po rovině a po mně by jezdili leda tak důchodci s kárkou, modráky na tkaničku spuštěné pod břichem a na hlavě slaměný klobouk. Zapomněli už i kde mají úly. Mé mrtvé tělo by leželo ve vsi jako přejetý had a celá vesnice by byla mým hřbitovem. Všichni, kdo mne milují, by mne oplakávali, plakali by i jejich děti a vnuci a zachovávali by mne ve svých nejšťastnějších vzpomínkách. Vzpomínka na neštěstí potěší, stejně jako vzpomínání na štěstí, nejhorší je, když se neděje nic. Naštěstí stát na narovnění nemá, ani už nebude mít.

Mí přátelé slyší tak jako já, jak se auto spouští javorovou alejí, silnice klesá čím dál příkřeji, rychlost stoupá, cítí jako já tvrdší nátisk pneumatik, vibrace roztřásají jejich tělo ponořené do spánku, i já se začínám třást nedočkavostí a napětím. Brzdy rozechvívají protáhlé odstálé uši s hluboce vykrojenými jankami. Mají uši dědičné. Zaslechnou svist brzd ještě předtím, než pneumatiky začnou prokluzovat. Dřou se o mne, netočí se, ale jedou a rýha na mém těle se záhy zocelí a smaže.

Vědí o všem dřív, než nabídnu kolům své slizké tělo, dřív, než zvlhnu. Cítí to mrchožrouti i postižení. Budoucí postižení spí v po-

stelích, anebo sedí za kuchyňským stolem, obědvají, večeří, anebo se milují. I oni cítí nebezpečí, jako člověk ví, že se sekne v okamžiku, kdy srp už není k zastavení a budoucí rána se už sama chlípí. Vědí, že se blíží neštěstí, jemuž nemohou zabránit a za něž nenesou vinu. Je krásné být bez viny a přece něco prožít. Dává to jejich životu zvláštní hloubku a opravdovost, kdo žije u mne a se mnou, čelí smrti v každé minutě. Mí přátelé jsou svobodní, já řídím pád.

Jsem zatačka smrti, nástraha a past. Ještě nedávno zdobila můj zákrut lebka se zkříženými hnáty, dnes je tam jen zrcadlo, v němž se shlížím. Zrcadlo ničemu nebrání, není vidět ve tmě, v mlze a v plískanici. Zrcadlo je můj přítel. Opakuje mi stále, kdo je v zemi zdejší nejhezčí a nejkrásnější.

Byla jsem od narození slavnou zatačkou na císařsko-královské silnici z Poličky do Písku. Postavili mne v roce národního obrození, kdy ještě buditelé chodívali pěšky po polních travnatých cestách a opěvali luzná údolí, líbezná vesnice a lepší české děvy, matky národa. Tenkrát se mi dařilo svrhnout fúru sena, nejvýš kočár, když se koně splašili.

Čekala jsem na svůj čas a na rychlost. Lidé lezli po mně jako mravenci, věru nevím, proč si myslí, že jsou dokonalejší a lepší. Líbí se hlavně tím, že s lidskou schránkou je plno odklizení, kdežto artvolka mravence sama zmaže. Od té doby, co ve světě i na české vsi vládne rychlost, začala jsem lidem nadřžovat. Jejich lačnost se podobá mé lačnosti, dávám jim a oni berou. Pomáhám jim k tomu, co nikdy neměli a nečekám od nich vděčnost, protože čím víc mají, tím jsou nešťastnější. Do Volrábů jsem vjela několikrát nákladákem a jak si pomohli. Poprvé jsem tam zvrhla žida, kterého stěhovala firma Brodský v roce 1938 z Ostravy. Auto probouralo severní zeď a vjelo Volrábům až do ložnice. Rozbilo jim jejich nábytek a vysypalo tam jíný. Spadly tam peřiny, vysypaly se přibory a sklí.

Vaj, vaj vaj, žid tušil, že tím jeho neštěstí nekončí. A vesničané se v noci plížili s taškami, košíky a nůsemi a nakládali si a odnášeli, co bylo celé. Jsou jako já, mnou křtění a není jim líto nikoho. Proč také, když si nikdo nevezme nic s sebou do hrobu už otevřeného a obíleného někde při cestě. Majetek je tu jen proto, aby jeden měl radost z nabytí a druhý žalost z pozbytí.

Stačí, když je namrzlo, anebo když dýchnu na své tělo trochu vlhkosti. Co všechno už jsem nabídla svým přátelům. Není zboží, které bych jim nesehnala. Zvrhla jsem nákladák s hruškami, jeden den byla silnice plná hrušek a den nato soustruhů, vyboural se dobytek, to bylo čerstvého masa, vyklopily se kapslíky a nevybuchly. Volrábům jsem poslala nákladák znovu, když jim to jednou nestačilo. Projel ložnicí a u zdi zbyla jen toaletka. Oválné zrcadlo v modřínovém rámu se nerozbilo, protože já miluji zrcadla, v nichž se shlíží neštěstí, stárnutí a smrt. Přestěhovali si spaní do kuchyně přes síňku, dědeček spal v dílně a pořád nestavěli, i když měli už ve spořitelně na nový dům. Jednou, na svatého Martina, vycházeli už od rána vesničané na práh a do předzahrádek a čekali, co jim hodím. Traktory vozily řípu z polí a mé tělo bylo pokryto vrstvou lesklého, ach, tak hladkého bahýnka. Vesničané čekali a věřili mi. K Volrábům jsem klopens a proto jim vyklápám auta jedno za druhým. Bylo po poledni, pan Volráb seděl v kuchyni a četl noviny. Zvedl oči a nařídil synkovi, aby si napřed napsal úkoly a pak šel teprv lítat. Kluk šel přes síňku do dědovy dílny pro školní tašku, byl tedy uklizený, když jsem tam poslala stojedenáctku. Pan Volráb se dívá oknem, slyší ránu, dům se třese a vidí, jak k němu jede okno i ústřední topení, které je pod ním a radiátor už tlačí před sebou stůl, za nímž majitel sedí, a pan Volráb je sumut, až narazí opěradlem židle o zeď a vtom už vidí v kuchyni hrozný čumák stojedenáctky. Jede asi rychle, ale pan Volráb vidí všechno zpomaleně, neboť to vypadá na poslední okamžik jeho života, a ještě než si stačí připomenout v rychlém sledu důležité děje svého života, tak jako si je

připomene mravenec, než na něj došlápne lidská noha, příšerný rypák se zastaví, jako by s ním chtěl zasednout ke stolu. Také rachot motoru utne nárazem. Vlečňák se o cosi zadrhl.

Paní Sýkorová naproti slyšela ránu a rachot, když sbírala prádlo. Hned věděla, kolik uhodilo, však už měla před chvílí svrbění a lechtání po celém těle a to má vždycky, když se blíží neštěstí. Nechá prádlo prádlem a běží se podívat. Z okna vidí sloup prachu, jímž jsou poslepuvané kameny ve zdi a do něj svítí reflektory. Volá: hoří a běží pro zeteř, aby šel pomáhat hasit. Oheň by mohl lehkou přeskočit silnicí na jejich dům.

Volrábovi si postavili dočasně dvě stěny z dřevotřísky, kterou uvnitř vytapetovali cihlovou tapetou, vybrali peníze z vkladních knížek, a protože jim zůstala jenom dědova dílnička, začali na jaře stavět. U řeky, daleko ode mne. Nevědí snad, že voda je strašnější, než já.

Věci i lidé jsou proto krásní, že jsou smrtelní. Všechno, co by tu zůstalo navždy, bylo mrtvé už na počátku. Smrt je má nejlepší přítelkyně. Její obraz zmizel ze zákrutu, ale je stále se mnou. Jsme staré a spravedlivé, nikomu jsme neublížily, pomůžeme, kde můžeme. Obě máme rády vzpomínání. Lidé, kteří žijí, mají je za zbytečné. Když se likvidovala československá branná moc, svrhla jsem auto plné zbraní, ozbrojila jsem vesnici, mohla do války, ale oni své zbraně zakopali a nevykopali je už nikdy. Už ani nečekají na příležitost, zapoměli na ně. Zapoměli i na to, že někdy šlo a jde o život.

Když naši zem obsazovali Němci, spadli na Karáskovic chalupu. Zůstali tam ležet mrtví přes noc a ráno byli nazí. Totéž se přihodilo Rusům v roce 1945. Jsem spravedlivá a moji lidé také. Čítám na ty, kteří mne neznají a cizinci jsou mými častými oběťmi. Za války jsem tudy německá tiskárna. Holčičky Karáskovic spaly ve své postýlce u zdi a probudily se, když kolem nich přešel nákladák. Tiskárna se vysypala. Dnes už jsou to hodné a veselé babičky a pořád ještě vzpomí-

nají, jak si za války s tiskárnou vyhrály. Po válce postavil pan Karásek pokoj znovu, ale brzo posunula chalupě štít cisterna se šťávou. Cisternu jsem prorazila a sladká šťáva tekla po mém těle. Vesničané hned popadli kýmby, kanistry a vaničky, nabírali šťávu a nosili si ji domů. Šťáva tekla a lepila se, slétly se včely, vosy a mouchy, slezli se mravenci a všechna boží čeládka, motýli se přilepovali křídélky a autům vázla kola. Silnice se ^{na} dala přejít a jezeďáci jí posypali pískem. Vytvořila se hustá sladká hmota, v níž se všechno přilepilo a museli přijet hasiči a stříkat hadicemi a drhli silnici rejžáky na holích a rýžovými košťaty. A neminul ani rok a překotila jsem cisternu s cementem a vesničané zas popadli kýmby, vaničky a kotouče a nosili a vozili si domů cement a honem stavěli, anebo lili cement aspoň na trávu, aby nerostla a nemuseli ji sekát. Betonové dvorky mají nejraději. Také stroje považují za velké zvinstvo a podřežou každý káánek, dokud je tenký, aby nepřerostl a nemuseli žádat národní výbor o povolení.

Vzpomínka je zkušenost smrti. Kdo mnoho vzpomíná, málo žije. Také já víc vzpomínám než žiji, protože přede mne na kopci postavili výstražné znamení a snížili rychlost na čtyřicet. Také pan Sýkora vzpomíná, když hledí z okna na mne. Shlíží se ve mně jako v zrcadle, vidí sám sebe v mém černém lesklém těle a na mne svádí svou špatnost. Vidí, kdo je v zemi zdejší mazaný a nejchytřejší. Jsme spolu propojeni, já pořád dávám a on bere. Jsem největší událostí jeho života, nic většího ani tragičtějšího nezažil než bouračky. Já jsem jeho radostí, jeho dobrodružstvím. Sám si netroufne na nic, je bázlivý, všechno předem promyslí a neudělá nic. Myšlení je smrtí činu. Miluje katastrofy, které pozoruje z okna svého domu. Cizí neštěstí tvoří šťastné mezníky v jeho životě, vytváří dějiny jeho lidského věku. Je čas před cementem a čas po něm, před šťávou a po ní, je čas hrušek, soustruhů, okupace, zbraní a míru. Stojí u okna a probírá se neštěstími jako růžencem, když vtom vidí, jak se z kopce řítí velikou rychlostí nákladák z Ra-

kouska do Dánska. Pan Sýkora neví, že už ho lákám od Jihlavy, kde omylem sjel z dálnice, že jsem ho omámila, až si spletl Golčův s Větrným Jeníkovem. A už ho tu máme a pan Sýkora tuší neštěstí v celém těle, jako když spouští kladivo nebo sekeru. V jasnozřivém okamžiku vidí začátek i konec, jako Mozart slyšel najednou celou symfonii. A levá kola už jsou za svodidlem, nákladák jede ještě chvílku vzduchem setrvačností a pak ho přívěs převáží a rozhodne o všem. Auto je na boku, kola se točí ve vzduchu, motor umkne a radio hraje. Pan Sýkora rychle běží, aby se dozvěděl, jestli to někdo přežil. Předním sklem vystupuje zatím muž dlouhý jako skládací metr, vrávoravě poodejde a zůstane stát u telefonního sloupu, asi je v šoku, myslí si pan Sýkora a jde se podívat po závozníkovi. Takový náklad tu ještě neměli, anticoro trubky čistoučké jako přístroje. Jestli je tam závozník, bude prošpikovaný trubkami, myslí si pan Sýkora, ale dlouhý Dán už ukazuje jedním prstem, že je jeden a ještě dodá Bin a pan Sýkora rozumí a zve ho k nim na kávu, aby mezitím syn mohl vymontovat z palubní desky hodiny. Uloží je do trubky, kterou mají na palubní hodiny, už je jich tam kolik nad sebou. Jestli to stihne, přinese i autorádio a na to už má kupce v pořadí.

Moji věrní se hned seběhli, chtěli krást anticoro trubky, byly tam všechny velikosti, ale pořádně zabalené a balíky nešly rozdělat. Mezitím byla narychlo svolána místním rozhlasem schůze na národním výboru. Funkcionáři se poradili a usoudili, že trubky musí JZD neprodleně odvézt do svého skladu a zamknout. Kdyby se ztratily, mohla by z toho být mezinárodní zápletka.

Vzpomínky jsou můj život, moje radost a má největší rozkoš. Probírám se svými případy jako sběratel známkami nebo starými mapami, ti, kteří žijí, neznají rozkoše nekrofilů. Jsem sběratelkou neštěstí a můj život je číhání a shánka. Nebýt me, neměli by mi přátelé proč žít. Vnásím do jejich životů příběh. ~~Stizí neštěstí potěší~~ Zpracovávají je^{ho} po kouscích, pověst jde od úst k ústům. Nikdy nevědí předem, co jim vysypu, žijí v příjemném napětí jako děti před Ježíškem. Dala jsem jim

oděvy z Trenčína, uhlí a stavební dříví. V osmašedesátém jeli tudy Kusové na tancích a obrněných vozech. Paní Sýkorová, má milá, chystala se už kolik dní, že vypleje horní konec zahrádky. Všechno tam bylo odkvetlé a sklizené a ona ne a ne se tam dostat. Tank vyplel zahrádku tak důkladně, že vytrhl i višň s kořeny. Pojišťovna to zaplatila. Moji lidé vědí, jak s pojišťovnou zacházet, jsou po generace cvičení a masanost se dědí. Nemůže se však nikdy proměnit v moudrost. Jen já jsem moudrá a spravedlivá a proto mi nezáleží na zřízení. Politika je pro mne něčím vnějším, co nehýbe zevnitř osudy lidí. Živý tvor nemůže být zvančí utlačován víc, než se zotročuje sám. V neštěstí může být nejsvobodnější, v okamžiku smrti šťastný. Všechno mu může pomoci na jeho cestě a já mu nabízím katastrofu, v níž se mu mohou zjevit všechny jeho možnosti. Ale on většinou hledí, aby měl, co má, a aby k tomu něco přidal. Těm, kteří čelí smrti, nabízím nové narození. Daruji jim na chvíli pocit rovnováhy života a smaru, ale oni to stejně zas pokazí. Slyším, že někteří komunisté začnou pak věřit v Boha, ale já jim to nevěřím.

Život je krásný, protože je konečný, lidé a věci jsou krásní, protože umírají. Okamžik je nezapomenutelný, protože se už nikdy nevrátí. Má přítelkyně smrt nevoní lesen ani malinami, ani tlejícím listím a rechem. Voní benzínem, naftou a spáleným olejem. Letos v létě voněla smrt rybinou, protože já se proměnila v řeku. Bouřky stíhaly jedna druhou, lijavec byl i v noci bílý. Po mém těleprvně pluly ryby. Déšť šplouchl z polí do horního rybníka a prorazil hráz. Lechtali mne úhoří a kapři, kameny drbaly mé tělo. Moji pomocníci stáli u oken a dívali se, jak se proměňují v Amazonku, viděli ryby a rádi by je byli chytali, kdyby neměli strach. A já se směla a brala jim písek, který měli v hromádách na dvorcích a uhlí ze stodol a z kůlniček. Léta jsem je obdarovávala a teď jsem jim brala. Proklínali déšť a já se zdobila jejich kletbami.

Úhoří a kapři jsou tiší jako mravenci.

Hledají řeku. Poslala jsem je tam, když jsem se s nimi polaskala. A zase jsem oschla. Každý máme být, čím jsme, ale je krásné být chvíli něčím jiným. To tady ještě nebylo, říkala jsem si a s radostí jsem vyvracela vrata stodol, dveře sklepů a zaplavovala kde co. Byla jsem jak jazyk, který syčí a řve řevem tryskáče. Lidé neumějí dávat, neumějí se vlít. Dávají po troškách, šetří si a šetří se. Nevědí, že na konci jejich rozumného uvažování a hodnocení nestojí Bůh, ale oni sami. To je jejich neštěstí a jsou v něm rádi, protože dál už je všechno tajemství a nejistota.

V pozdějším létě se stalo něco, co tu také ještě nebylo. Nepršelo ani moc ani dlouho a pole začala téct. Přestala sít vodu. Půda je ulusána těžkými stroji a rozdrobena umělým hnojením v prach. Velká vlna brala s sebou půdu a kalná hustá řeka tekla po mně a řvala, jak tichá pole trpí. A tam, kde se skláním k řece, přeskočila vlna svodidla a hnala se dolů. Řeka skalněla a zbahněla, u břehů se usazovala půda a řeka byla užší a mělčí. Ryby už se v ní sotva schovají a půda schne na vrbičkách, z nichž vytváří sochy stromů a keřů. A tu jsem poznala, že všechno, co jsem za léta způsobila, nebylo nic, že na mne zapomenou, protože při příštích deštích brala voda písek, který je v tomhle kraji všude pod ornici. Kukuřice nasadila mezi dvěma dešti nové kořínky do písku a přece rostla, ale pole se rozbrázdilo a ubývalo ho. Vesničané se zaradovali, ornici, která se jim usadila na dvorech, rozvezli po zahrádkách, ale teď šel písek a ten potřebují nejvíc. Písek na stavění musí se sem vozit z velké dálky a doprava se prodraží. Teď ho je všude dost. A tak nelenili, vzali kotouče a kýble a seškrabovali lopatami písek z mého těla a ze škarp a ze strouh. A hned plánovali, co si nového postaví a přistaví a sháněli vápno a cement, tušili správně, že nebude, protože všude jsou pole, všude je dešť a údolí. Ležela jsem strnulá jako přejetý had. Viděla jsem, jak jeden život končí, protože nic už nebude jak bylo. Nikoho nenapadlo naložit ornici a potom písek a vyvézt zpátky na pole, nikdo to nevrátil, kam to

patřilo. Jediný, kdo chodil po vsi a bědoval, byla paní učitelka a její děti, které zachraňují studánky. Měli jich až do letošního léta pět, čistili je a ošetřovali a byli s nimi i v televizi. Je konec studánek. Pole jsou rozryta hlubokými příkopy, roztrhána na kusy a v proláklínách se šklebí skála a zuby se jí lesknou slídou. Polní cesta je jako kostlivec vyhrabaný léta po pohřbu, zmizela tráva, drn i rakev a vylezla žebra a hrudní kost. Křemeny jsou vyprané doběla. Vesničané stavějí.

Nestarají se, do čeho zasejí a co sklídí. Ani se neptají, co budou jíst.

Jsem zatáčka smrti a vidím katastrofu, jež nenabízí žádné možnosti. Cítím, že mým hrobem nebude narovnaní ani odbočka. Má přítelkyně cení na mne zuby a zavaluje mne. Potox mne oškrabují. Jsem jako vozka, který řídí spřežení a jeden kůň, ten černý, jde hot a bílý čení. Kočár se brzo roztrhne a vozka propadne proláklínou až do středu země. Hovnou do pekla.

Líbezným údolím, které opěvovali básníci, řekou, která byla čistá, šla prý jednou Panna Maria a plakala. Říční škeble jsou prý její zvápenaté slzy. Jsou rozloupané. Perly, jádra slzí, vesničané už dávno ukradli a modlit se zapomněli.

Nepochopitelná volba

Marii Anně Pavlů bylo necelých dvacet šest let, pracovala jako sestra v jeslích. V jejím zjevu ani v chování se nedalo postihnout nic nápadného. Tvář měla příjemnou, postavu drobnou, maličko - jakoby v pokoře dopředu schýlenou. Nemalovala se, strajila se prostě, dávala přednost tmavým odstínům zeleně a modře. Nejbarevnější na ní byly její vlasy, ozářilo-li je slunce, vrhaly mědnaté odlesky. Její výraz, zvláště jednala-li s dětmi, oživoval úsměv. Pozornější z rodičů si všimli, že děti méně pláčou, pokud je přijímá ona.

Sotva dosáhla plnoletosti, vdala se za programátora Jakuba Pavlů. Seznámili se v době jeho studií. Dobře tančil a měl rád společnost, při však s mírou. V náladě zpíval, písní znal takové množství, jako by měl v hlavě přídavnou paměť. Ještě před svatbou jezdili s pertou jeho přátel v pátek odpoledne do chatové osady. Chatičky se vedle sebe tísnily tak, že bylo slyšet každé slovo dokonce i každý vzdech od sousedů. Když se tady s Jakubem milovali - bylo to jediné místo, kde se tehdy mohli milovat - nehlesla ani. Vysvětloval si to tím, že se stydí v tak neintimním prostředí, nenapadlo ho, že mlčí i proto, že jí milostné konání nevzrušuje. Mohl si, ovšem, jejího až nezúčastněného mlčení všimnout později, když už žili spolu, ale zvykl si mezitím na ně a věděl, že jeho žena je plachá a do sebe uzavřená.

Synovi, který se jim narodil dva roky po svatbě, dali jméno Matouš. Chlapec byl tichý, málokdy plakal, a když na něj Marie promlouvala, zdálo se, že jí rozumí, jen jí nedokáže odpovědět; začal však mluvit dříve, než chlapci mluvívají. Nebyly mu ani tři roky, a ona si zvykla vyprávět si s ním, jako by si byli věkem rovni. Také jí připadalo, že dokáže vystihnout její náladu, směje se, když se ona cítí dobře, zatímco se jí snaží potěšit, jestliže na ni padne smutek. Pak náhle onemocněl pseudokrupam, při prvním nečekaném záchvatu se téměř zadusil.

Od té doby se Marie strachovala, že se záchvat vrátí a chlapce zabije, zatímco ona bude spát. Často v noci vyskočila z postele a běžela naslouchat synovu dechu. Potom plakávala, aniž chápala proč. Uvědomovala si jen neurčitou lítost nad životem, v němž je přítomno mnoho cizoty, utrpení a smrti. Litovala v takové chvíli cizí děti, které jí každé ráno rozespalé a plačící přiváděli, i svého Matouše, jehož zase ona předávala do cizích rukou, ačkoliv věděla, že by chtěl zůstat s ní.

Ona sama, když byla malá, rodičů neužila. Matka - špatná reportérka

ka ve špatných novinách - trávila většinu času služebně na cestách. Otec se odstěhoval, sotva se Marie narodila - vídala ho jen několikrát do roka. Nejvíce se jí věnovala matčina matka. I ta žila osaměle, znovu se však provdala, když bylo Marii deset let. Babiččin nový manžel byl v šedesáti ještě statný chlap. Poněkud hřmotný mluvil hodně a hlasitěji než ostatní lidé, Marie se ho zpočátku bála. Sotva se přistěhoval, hned si pokoj, v němž nejraději pobývala, zařídil po svém. Z beden vybalil knihy a po stěnách rozvěsil vitríny a nočními motýly, olejové krajiny od romantických mistrů, také několik starobyklých loutek. Místnost teď v ničem nepřipomínala pokoj, na nějž byla zvyklá. Kdykoliv se tu ocitla, zmocňovala se jí tíseň a zároveň očekávání něčeho neobvyklého.

Něvlastní dědeček si ji brzy oblíbil, dokonce v její přítomnosti jako by ožíval. Rád s ní rozmlouval, přál si slyšet o tom, co ji potkalo během dne. Připadalo jí, že jejím nicotným vyprávěním naslouchá se zájmem. Býval kdysi v nedohlédnutelných časech profesorem přírodopisu. Učil však jen krátký čas, tři roky po válce ho vyhodili jako politicky nespolehlivého. Od té doby se živil nejrůznějšími řemesly - skončil jako hlídač v muzeu. U přírodopisných sbírek jsem začal a u nich jsem skončil! A smál se, jako by se esudu podařil dobrý vtíp. V jeho řeči se obvykle všechno měnilo ve sled bizarních či dokonce veselých příběhů a setkání, také naučení a moudrosti. Často jim nerozuměla, ale jednotlivé věty i obrazy jí utkvěly. Když někdy společně vyšli ven, s rozkoší čichával vůně, které ona sotva znamenala, upozorňoval ji na kresbu v kameni, který minula bez povšimnutí, nutil ji, aby naslouchala sotva postřehnutelným zvukům lesa, a v podvečer ji přiměl, aby se obrátila vzhůru. Pohled na hvězdy povznáší, uleví v těžkých chvílích, zařadí totiž všechny radosti, spory i trápení do správných rozměrů. Vštípil jí, že člověk si nesmí zoufat, ať ho cokoliv potká. Každému totiž život nabídne příležitost, kdy se může projevit nějakým skutkem, zazářit, překročit nicotnost, která se zdá být lidským údělem. Ta příležitost se může objevit kdykoliv, často nerozpoznána, často spojena s utrpením či se sebeobětí.

Když jí bylo patnáct, dědeček ochrnul na nohy. Posunoval se po bytě o berlích, odmítal však, aby mu v čemkoliv pomáhala. Posedával ve velkém ušáku a rozprávěl s ní nezvykle zadržavým hlasem. Po několika týdnech se záchvat mrtvice opakoval a zbavil ho možnosti vyslovovat. Když ho přišla navštívit do nemocnice, bezpochyby ji poznával, ale jeho ústa se už nebyla schopna ani usmát. Naklonila se nad ním, políbila ho a rozplakala se. Kolik utrpení může provázet odchod ze života,

a není v silách druhého člověka, aby je odstranil, i když ten odcházející je nejdražší mezi lidmi.

V době, kdy poznala Jakuba, dědeček už byl dávno mrtvý, ale jí napadlo, že nadešla ta chvíle, příležitost, o níž kdysi dědeček mluvil. Něco se promění v jejich životech, takže se z nich vytratí marnost a šedivost. Nic takového se však zřejmě nestalo.

Vlastní byt získali už po několika letech. Byl v sedmém patře třináctiposchodové panelové stavby. Okna vyhlížela na stejně nevlídné panelové stěny. Místo trávníků se v prostoru mezi domy vršily hromady hlíny, prken a kamení. Do jeslí, kde pracovala, však měla jen několik minut chůze a tak v kruhu rozestavěného sídliště trávila život. Byt se snažila upravit co nejvkusněji, ale na opravdu pěkné věci se jí nedostávala peněz; obrazy v bytě neměli, jen několik zasklených reprodukcí a jednu kolorovanou rytinu modrokvěté levandule, tu jí kdysi daroval dědeček. Živými květy však vyplnila všechny volné prostory. O muže i synka se starala poctivě, i když jí to stálo většinu času, který by mohla věnovat sobě. Vařila denně a na neděli vždy upekla domácí chléb, buchty nebo koláče tak, jak slyšela, že se dělávalo za starých časů.

Její muž to vše přijímal jako samozřejmé, nedával najevo ani spokojenost ani nespokojenost, něžnostmi šetřil ne proto, že by jí neměl rád, ale připadalo mu, že mužům v jednání se ženami sluší spíše odtahitost a svrchovanost.

Tak žili několik let; ona spíš tiše, jednotvárně a osamoceně. V domě ani po dlouhé době neznala nikoho. Většina nájemníků byla jejího věku. Džínové kalhoty a bundy, botasky, přelivy, obdobné voňavky i líčení, vůně i intonace - všechno a všichni jí splývali. Jen o patro níž bydlel starý muž, který se od ostatních lišil jak svým věkem tak zjevem: chodil o berlích.

Pokud se s ním čas od času setkala u výtahu, otevřela mu dveře a čekala, až se vbelhá dovnitř. Za jízdy jí stařec vždy upřeně pozoroval. Několikrát jí připadalo, že se jí chystá něco sdělit, ale pak si to zřejmě rozmyslel, anebo si uvědomil, že to, co chce vědět, by stejně nestačil dokončit. Jednou ho zastihla s objemnou krabicí. Když v šestém patře výtah zastavil, pomohla mu balík donést až ke dveřím bytu. Jakmile odemkl, ovanula ji směsice živočišných a chemických pachů. Z nitra bytu křičel papoušek, tlustý kocour se tiše připlížil. Muž jí začal děkovat a ona se rychle rozloučila. Když za sebou zavřela, prvně si všimla jeho jména. Také jí napadlo, že to asi býval hezký

muž, všechno na něm bylo mohutné, nejvíc ruce, šíje a brada. Vlasy měl dosud husté, i když už téměř bílé. Co ho asi potkalo, že chodí o berlích? Víc o něm nepřemýšlela.

Hned následujícího dne ho potkala před domem, když se vracela z práce. Pozdravil ji, a ona se na něho usmála. V tom týdnu ho potkala ještě třikrát, zvláštní náhoda, pokud to opravdu byla jen náhoda. Při posledním z těchto setkání si nesl kytici růží. Když vystupoval z kabiny, podal jí je.

"Ale to jste přece neměl pro mě!" namítla.

"Třeba ano," a vybelhal se z kabiny.

Květy voněly a vyvolávaly v ní neurčité očekávání. Když je dávala doma do vázy, musela se usmát vlastním pocitům.

Před nedělí pekla koláče. Oddělila jich několik do krabice od bonbonů, krabicí ještě zabalila do hedvábného papíru.

Starý muž bydlel v jediné místnosti, která jí připadala jako dílna anebo ateliér. Vedle pracovního ponku se tyčil dřevěný lis, kovový břit vrtačky trčel ve výšce a vyvolával v ní závrať. Poдел stěn se neladně vršily haldy knih a papírů. Také police i židle byly plné krámů. Na kanapi v kupě pohozených svršků spal kocour. Všimla si několika nezarámovaných obrazů - romantické motivy na nich se zdály v nesouladu s novostí malby. Teprve nyní si všimla malířského stojanu s nedokončeným portrétem. Hleděla s úžasem na rozmalovanou tvář. Nebylo pochyb, měla to být její tvář.

"Nikdy jsem se to neučil," ozval se za ní. Krabičku, kterou mu přinesla, odložil na stůl, aniž ji otevřel, a chvatně uvolňoval jednu z židlí. "Celý život jsem vázal knihy. Te až teď. Upoutal mě váš zjev. Tak ušlechtilé krásy. Bohužel ji nedokážu vystihnout. Je ve vás něco praslovanského..." Židle byla konečně volná, ale ona se neposadila. Omluvila se, že ho tak nečekaně přepadla, a rychle odešla.

Doma spěchala k zrcadlu, chvíli na sebe hleděla, pak si uvědomila, že ve skutečnosti má oči daleko menší než na obraze. Pokusila se je rozevřít, jak nejvíce svedla, a usmála se sama na sebe.

Druhý den jako vždy po poledni vyzvedla synka ve školce. Matouš bez ustání vykládal. Těšila ji ta směsice dětinských představ, přeludů a skutečných zážitků, ale dnes se nedokázala soustředit. Když zdálky zahlédla starého kniháře, jak čeká před domem, odvedla syna do výtahu. "Dneska mám uklizeno," oznámil, jakmile se výtah rozjel. "Nezastavíte se na chvíli?"

Její portrét byl teď zakryt čistým plátnem, harampádí ze židli i z kanape zmizelo.

Konec konců není nic špatného na tom, když se zdrží u zmrzačeného starce, který je zřejmě osamělý. Sedla si k oknu, aby viděla na pískoviště – také aby zakryla rozpaky. Pohoštění odmítla.

Knihař odložil berle a ztěžka dosedl. Chvilí na ni mlčky hleděl, pak se začal vyptávat. Je v životě spokojená? Jaké měla dětství? Zvolila si svoji práci proto, že ji těší pobývat s maličkými? On si myslí, že kdo pobývá s dětmi, naplňuje vznešené poslání!

Mluvil poněkud pateticky, ale vnímala více to, že se zajímá o její život. Polekala se náhle pocitu blízkosti, rychle se rozloučila a spěchala pro syna.

Od té doby se však čas od času u starého knihaře stavovala a přinášela mu něco z toho, co upekla. On ji zase obdarovával buď květinami anebo knihami. Knihy četla, ale rozuměla jim málo, jejich obsah se příliš lišil od knih, které čítávala. V knihařově bytě nese-
trávávala déle než několik minut, ale její představy i myšlenky se nyní často upíraly právě k těm kratičkým chvílím.

O knihařově životě už věděla to, co sám považoval za nejdůležitější. Pocházel z vesnice, dosud tam žila jeho mladší sestra. Měl po otci převzít hospodářství, ale v posledních dnech války mu mina utrhla nohu, chybělo málo a vykrvácel by – takže ve dvaceti letech mu připadalo, že pro něho život skončil. Teprve začas poznal, že mu zůstaly brány, které mu ani neštěstí neuzavřelo. Brány k poznání, k mystickému prožitku – jen sly k tomu potřeboval nasbírat, aby se oprostil od vnějšího světa, jeho vášní a směřování a mohl pak pootevřít i bránu k blahu nejvyššímu, totiž k zření Boha. Jedna brána mu však zůstala uzavřena. Nikdy nezaloží rodinu. Jak plyne čas, blízkých lidí mu ubývá. Poslední roky trávívá o samotě, jen na léto jezdí ven za sestrou. Jindy v tuto dobu už bývá pryč.

Zeptala se ho, proč tedy neodjede.

"Vždyť přece víte," odpověděl.

Někdy ji napadlo, že klid a spokojenost, jichž dosáhl, velebí až příliš okázale. Zdálo se jí, že svou zdůrazňovanou vyrovnaností jen zakrývá touhu a dávna zranění. Jindy jeho promluvám nedokázala vůbec rozumět. Nechápala, proč nadšeně chválí náboženství starých Árijů či mravy našich slovanských předků ani proč podezírá Židy z jakési spiklenecké činnosti proti ostatním národům. Osobně neznala ani jediného Žida stejně jako ani jediného Inda a starosti či obřady starých Slovanů jí připadaly odtažitě, naslouchala však starci pozorně, jako by tím chtěla vyvážit dlouhý čas, kdy mu zřejmě nikdo nenaslouchal.

Koncem jara měl Jakub odjet služebně na týden z Prahy; kdykoliv si to uvědomila, pocítila rozechvění, i když jeho odjezd nespojovala s žádnými představami anebo úmysly.

Večer toho dne, kdy manžel odjel, sotva syn usnul, převlékla se do svátečních šatů, usedla před zrcadlo a dlouho hleděla na vlastní tvář. Pokusila si namalovat oční stíny, ale prsty se jí třásly; odešla tedy do pokoje, kde spal syn. Políbila ho na čelo a po špičkách se vykradla na chodbu. Za dveřmi, které míjela, ryčely televizory, nicméně jí připadlo, že zvonek, který zlehoučka stiskla, cinká do všech třinácti poschodí.

Otevřel. "Stalo se něco?"

Zavrtěla hlavou. Posadila se do židle, kde sedala, pokud vůbec usedla. Starý přinesl láhev vína a skleničky. "Dneska máte čas?"

Všimla si, že na stěně přibyl ještě jeden obraz s její podobou, ale nebyla s to se na něj soustředit.

"Váš muž odjel?"

Přikývla.

"Škoda, že jsem tak starý," zalitoval se, "a ještě k tomu mrzák!"

"Na tom přece nezáleží, je mi s vámi hezky." Nevěděla, co má dělat rozpaky. Vstala aspoň, zamířila ke dveřím, ale zůstala bezradně stát uprostřed místnosti. "Myslíte, že bych měla odejít?"

"Ne, to ne!"

Nedívala se na něho. Se stropu viselo několik tmavých pavučin, za zdí tiše hrála hudba.

Starý muž k ní přistoupil a políbil ji na krk. "Nebyl jsem se ženou už dlouho. Spoustu roků!"

Objala ho. Najednou ji opustily všechny rozpaky i nejistota. Došla k otomanu, svlékla se a čekala, až k ní starý muž přijde.

Přisedl k ní a mluvil, oslovoval ji něžně jmény jakýchsi slovan-
ských bohů, hladil ji při tom po čele, tvářích, na krku a kolem
neder. Slova i dotyky v ní probouzely touhu, šeptala slova, která jí
nečekaně a nezvaně přicházela na mysl, zaklínala jimi sebe i starce.
Když k ní konečně ulehl, přinkla se k němu, a jako by celý život č-
kala právě na tuto chvíli, vnímala nepoznanou a stále narůstající
rozkoš, až se neovládla a vykřikla tak, že její hlas musel proniknout
všemi třinácti poschodími a vyburcovat bdělé spáče.

Knihař hrubou dlaní přejížděl po jejím těle a ji opakovaně oblé-
valy vlny blaha. "Mám tě ráda," šeptala, "mám tě ráda!" V tu chvíli
zaslechla za zdí podivně štěkavý zvuk. Její syn se dusí!

Vyběhla polonahá na chodbu. Když odemkala dveře do naprostého ticha, strnula při představě, téměř předtuše, že chlapec tu leží už bez života - zadušený.

Ale Matouš spal, dýchal klidně, jen jeden z polštářků spadl z postýlky na zem. "Ty můj nešťastníčku!" poklekla a dotkla se jeho čela a vlásků, které ve spánku žvlhly. "Máma už tě nikdy nenechá samotného!" Natáhla se na koberec, pod hlavu si dala dětský polštář a zavřela oči. Před ní se rozběhly barevné skvrny, nadouvaly se a opět se rozplývaly. Zvolna se vynořovala motýlí křídla, kroužila nad ní a skládala se v obrazy romantických krajín, pak vše vybledlo, stmívalo se, až ze tmy vystoupila podoba starého knihaře, jeho tvář zalilo světlo, a ona si s pocitem náhlého štěstí uvědomila, že to světlo vychází z ní.

Příštího večera, jakmile syn usnul, odešla za starým mužem a strávila s ním většinu noci. Teprve k ránu se vrátila, ulehla na zem vedle synovy postýlky a ihned usnula.

Když se Jakub po týdnu vrátil, našel ji přepadlou, jakoby schvácenou horečkou. Uhnula jeho polibku, sotva vnímala, co jí říká. Pak mu oznámila, že už s ním nemůže žít, a snažila se vypovědět mu, co se přihodilo. Poslouchal ji s úžasem. Teprve když mu došla i potupná stránka její zrahy, vykřikl na ni, že se mu hnusí. Cystal se, že ji uhodí, ale zároveň mu to připadalo divadelní a ne důstojné, uplivil si jen na podlahu a vyběhl z místnosti. Slyšela, jak ze sousedního pokoje, nejspíš pro ni, snad i pro toho, kdo bydlel pod nimi, vykřikuje: "Šťakovým kriplem, tohle mi udělá se senilním kriplem!"

Marie tedy uložila syna. Okamžik váhala, zda má jít za mužem a prosit ho, aby pochopil, že mu nechtěla ublížit. Pak si uvědomila, že starý muž na ni jistě čeká, a vykradla se na chodbu.

Když její počínání vešlo ve známost, vzbudilo pohoršení. Nebylo nevěry, která by se necítila povznesena nad takovou mesaliancí. Sociální pracovnice zapochybovala o její způsobilosti vychovávat syna. V obšírném záznamu zdůraznila, jak matka nechávala celé noci samotné v bytě. Ředitelka jeslí ji požádala, aby si hledala místo někde, kde by ji lidé neznali.

V den rozvodového řízení ji starý knihař doprovodil do soudní síně. Pečlivě opřel obě berle o zeď a usedl v poslední lavici.

Soudce byl zavalitý, dobromyslně vyhlíželící muž. Během svého působení rozvedl na tisíce manželství, předtím^{le} je však, obvykle marně, snažil smířit. Pokusil se smířit i Marii Annu s jejím manželem.

Během manželství se přihodí mnoho neočekávaných událostí, řekl jim, lidé vstupují do situací, jichž se předtím nenadáli, a je tedy nad jejich síly řešit je; v takových chvílích dělají narozvážná rozhodnutí, jichž později litují. Je na jejich družích, pokud je milují, aby projevili velkomyslnou trpělivost a nabídli pomocnou ruku.

Obrátil se na Marii a vyzval ji, aby zvážila své chování, pomyslela nejen na svého muže, který se přece k ní až dosud choval jako vzorný druh, ale aby také sledovala zájem svého dítěte. Jemu nic nemůže nahradit pohodu spokojeného domova. Dítě by přece mělo být vychováváno společnými silami obou rodičů. Uvědomuje si vůbec, že syna může ztratit nejen podle rozhodnutí práva, shledá-li soud, že není v zájmu dítěte, aby bylo svěřeno její péči, ale i podle rozhodnutí srdce, jestliže syn nepřijme její jednání, až je bude jednou s to plně pochopit? Měla by konečně myslet také na sebe, přece jistě i ona touží žít s někým sobě rovným, strávit s ním nejen několik krátkých měsíců, ale dočkat se plodů společného usilování, dožít se vedle svého druhu zralého věku a stáří, kdy člověk víc než v mládí potřebuje podporu blízké bytosti. Soudce pohlédl do míst, kde seděl její milenec, jemuž zřejmě věstil brzký konec, pak se obrátil na jejího manžela a otázal se, zda by ještě byl ochoten přijmout Marii jako svoji ženu. Jakub se zdál dojat, chtěl zřejmě cosi říci, ale pak jenom mlčky přikývl. Aby jim poskytl čas, soudce líčení odročil.

Všichni tři opustili soudní síň. Jakub zaváhal, potom však, aniž promluvil, se začal vzdalovat sebevědomým, zdravým krokem, zatímco ona mlčky kráčela po boku chromého starce.

Kníhař, jako by se náhle vylekal své odpovědnosti, nepřetržitě mluvil: jistě jí jednání vzrušilo a vyděsila ji pohružka, že jí soud může připravit o syna. Není pravděpodobné, že se to stane, ale kdyby takové nebezpečí hrozilo, nemusí na něj, starce, brát ohledy, odejde, sejme z ní břímě, kterým se jí stává.

Zavrtěla jen hlavou. Ve skutečnosti jí jednání příliš nerozrušilo, vnímala je jako by se ani netýkala jí, a že by mohla přijít o syna, si zatím nepřipouštěla.

Starý muž po jejím boku pokračoval v soudcově řeči o smrti a o těch, kteří zůstanou osamoceni. Mluvil o tom, že nemá právo ji k sobě poukázat, odvést ji od jejích blízkých a pak ji ppustit, zanechat samotnou ve světě. Naslouchala mu s úžasem. Jak může tak chladně uvažovat? Tak zpochybňovat to, co je pozvedalo nad nicotnost, v níž by jinak strávili své životy?

Znovu jen zavrtěla hlavou. Pak se rozloučili, a ona, aniž se za ním ohlédla, spěchala vyzvednout synka. Teprve teď jí začalo vstupovat do vědomí, o čem soudce hovořil. Když k ní Maťouš ve školce přiběhl, vzala ho do náručí, přitiskla ho k sobě a rozplakala se.

Doma si s chlapcem hrála, nakrmila ho a uložila. Její manžel někam odešel, ona však po dlouhé době nesestoupila do bytu o patro níž. V koupelně se zahleděla do zrcadla. Za poslední týdny pohubla, vlastní obličej jí připadal vychrtlý, její malé oči ještě hlouběji zapadly a obestřely je stíny.

Jakub se vrátil před půlnocí. V jeho tváři se mihlo překvapení, když ji uviděl. Minul ji však beze slova. Vanul z něho pach piva.

Ulehla v ložnici, kterou ještě nedávno sdíleli spolu a kde poslední dobou nikdo nepobýval. Soudce ji varoval před osamělostí, pokud se rozhodne zůstat se starcem, a ten zemře dříve než ona. Jako by smrt se řídila jenom věkem a jenom ona rozhodovala o lidské osamělosti.

Vstala, oblékla si župan a tiše otevřela dveře, za nimiž ležel její muž. Nespal. V ruce držel zapálenou cigaretu.

"Neberte mi ho," řekla o synovi.

Ani neotočil hlavu.

"Nevím, proč se to stalo," pokračovala, "ale byli jsme šťastní."

Jakub vydal zvuk, jako by se dával.

"Promiň mi to. Nevím, proč se to stalo." Chápala, že těžko může porozumět její nepochopitelné volbě a tedy nemůže ani vyhovět jejím prosbám. Když neodpovídal, otočila se a vyšla z místnosti.

Zastavila se u dveří o patro níž, nezazvonila však, jen čekala. Naslouchala tichu za nimi. Nic je neporušilo. Uvědomila si, že ani ona nemá potřebu je porušit, vlastně neví, co by pověděla, kdyby se teď dveře otevřely.

Sešla zbylých šest pater.

Každému osud nabídne chvíli, v níž může zazářit, nějakým skutkem překročit svoji nicotnost.

Opřela se unaveně o zeď domu. Chvilu však mine, a co se stane potom? Jaký má být ten další skutek?

Toužila se teď vzdálit, vyprostit se, vrátit se v čase zpátky, kam vlastně? Vzhledla aspoň vzhůru, ale svit hvězd zanikal ve světle luceren.

Sergej Machonin:

A G A P U R N I S F I S C H E R

neboli papoušek Fischerův je jeho úřední označení v ornitologické terminologii. U nás dostal hned první den jméno Agáta, protože pan Dušek, ptáčník, zjistil jemným hmatem a starou zkušeností, že je to slečna, lapl ho ve velké voliérě plné Fischerů do sítky, schoval to třepotání do dlaně, ptáček se uklidnil a po rekognoskaci pohlaví putoval k nám, nejdřív do malé a potom do velké klece.

Pan Dušek je moderní chovatel ptáků, pěstuje si je ve voliérách, opatruje a vědecky, včetně vitamínů, krmí domácí čížky, zvonky, stehličky, lindušky i cizokrajné korely, andulky a snad i amazony a alexandry. Má jich plno a pěstuje je jako koníčka. Skutečný ptáčník ovšem není. Když jsem byl kluk, očumovali jsme v moravské vesnici klece u opravdového ptáčníka, ale ani ten se nesměl znát docela otevřeně k ptáčnickému řemeslu, jak se legálně provozovalo za starých časů, kdy mělo ptáčnictví do sebe cosi tajemného a trochu kouzelnického. Ptáčníci uměli po ptačím pískat na žlutou husí kost i na hubu, jemně, hrdelně, klokotavě i hvízdavě, mluvili s ptáky tajnou řečí, a ve vesnicích patřili k osobám zvláštním jako kořenářky, porodní báby, krajánci, kovotepci, zařikávačky - lidé blízcí mystéria a věcem zvláštních umění. Později se ptáčnictví začalo úředně pokládat za lesní pych a provozovalo se nelegálně, třebaže všem, včetně úřadů, na očích. Zkoušeli jsme taky chytat ptáky na lep - mazali jsme větvičky hustě a sladce, ale marně, zpěváčka jsme nechytili nikdy. To byla vyšší věda. Ptáčník chodil na svou čížbu do lesů, měl vějičky a volavé ptáky, byl kouzelník a podivín, a se zpěváčky pak vedl doma dlouhé a trpělivé učení.

Agáta ovšem není zpěváček. Je prapůvodem papoušek odněkud z tropického pásma a zvyklá skřípavě a pronikavě vyřvávat po lesích a pralesích. Je od natury šplhavá, zvědavá a především je krásná jako exotický drahokam. Bríško má přelivně žluté, od jemně nazelenalé jablkové žluti přes žluť citrónovou až po jantarovou žluť přecházející pod hrdlem v oranžový a nachový požár. V něm je zasazené černé jiskrné oko bez bělma

obtočené elipsovité bílým ráfkem. Zobák je mohutný, zahnutý jako skoba, šarlatový do temně karmínova. Prachové peří na hlavě má odstín šedomodrého opálu a křídla složená na zádech, úpravně jako šosy fráčku, jsou temně izelená jako pralesy plné šťav a hustého zeleného světla.

Opatřili jsme Agátě, z které se po druhém ohledání vyklubal sameček, kamarádku, a měli jsme Agáty dvě. Poučili jsme se o hnízdění, o podobě bedýnky a o proutcích, z kterých si tí dva postaví uvnitř hnízdo a vyvedou mladé. Řečnili a zpívali v kleci jak Papageno s Papagenou, už to chtělo jen tu chýšku z proutí. Dělalí alotria, denně rozlili a rozcákali vodu k pití z ploché misky po celé kleci a s rozkoší čvachtali v mokré břečce ze zrní, prosa, slunečnic a trusu.

Zatrhli jsme jim to. Dostali těžkou stabilní ramforku z vypálené hlíny s velkým pěticentimetrovým otvůrkem. Vody se nalilo až po vrch a bylo po lumpárnách a po cákání. Chodili pít spořádaně jak laně do studánky. A stalo se neštěstí.

Najednou slyším z našeho dívčího pokoje zaúpění a potom dvojhlasé a srdceryvné štkání. Vletím dovnitř - Agáta, ta nová, samička, trčela ocáskem vshůru z amfory - utopila se. Vody bylo v nádobce do poloviny a ptáček, ztuhlý na smrt, v ní nebo snad kousek nad ní.

Nevím dodnes proč a jak se to stalo. Nedolili jsme dost vody, nakláněla se. Zradila jí šplhavá nožka a uklouzla? Nebo byla nezkušená mladá koketa, khlížela se ve vodě jako Narcis nebo jako luna z Wildovy Salome a zatoužila po svém obraze? Anebo dokonce, napadlo mě, když jsem si přečetl Sylvinu úvahu o sémiotickém vesmíru, skočila na lep znaku zastupujícím skutečný předmět, jako ti pohádkoví uchazeči o princeznu ruku, a jako oni to zaplatila životem?

Odnesl jsem jí v dlaní ven do mrazivého večera. Mléčně bílá víčka měla skoro zavřená, leskla se mezi nimi jen úzká černá štěrbinka.

Ale smrtí nebyl konec.

Dva dny nato jsme dřeli do čtvrtého patra těžkou novou skříň - poprosil jsem o pomoc Péťu z vedlejšího domu, šel náhodou kolem. Kluk jako hrom, známe ho od malička. Frajer sportovec, za rok půjde studovat na inženýra. Odnesli jsme mu za pomoc v obálce knížku - venku vydané Hrabalovy Proluky. Pro kluka lepší než sedmička rulandského, řekla žena.

Nagítří v sedm ráno zvonek. Pěťova maminka na smrt ble- dá vrací knížku. "Ono, víte, kluk má před maturitou, je divo- kej, děkujeme, ale radši ne." "Tak mu ji schovejte, ať si ji přečte po maturitě." "Ne, ne, to víte..." "Tak si ji přečtete vy..." "Toby... to by totiž taky nešlo. Ne, opravdu ne. My to nechceme!"

A doběla zbledlá paní nám podala zbledlou bílou rukou tu knížku. Držela ji jako chřestýše nebo jako kobru v smrtelné úzkosti.

Dívala se na nás a já jsem najednou uslyšel v té prázdné ranní chodbě, jak jí tiše rdousí strach, jak je v ní celé, od hlavy až k patě, a sotva slyšitelně šustí a popraskává, jako ve staré skleněné číši neslyšitelně šíří pavučinově bílé prask- linky. Jednoho dne je celá číše opředena, a v jedné vteřině se pak tiše sesype v hromádku prášku.

Ta paní je vysokoškolsky vzóčlaná paní a muž té paní je DrSc. Ale smrtelně se v nich plíží strach. Díval jsem se na tu paní a zdála se mi mrtvá. Poučen Sylvou Richterovou jsem si ovšem uvědomil, že se té mrtvé paní jevím z jejího hlediska, v jejím sémiotickém vesmíru jako mrtvý, z vědomí vymazaný člo- věk já: "Krajní zkušeností uvnitř totalitního sémiotického ves- míru je sémiotická smrt: likvidace díla, jména, paměti, stopy člověka..."

Okamžik jsme tak stáli, dva mrtví proti sobě.

Zvláštní je, že mě smrt ptáčka, kousku živého přirozeného světa, silně zbolela, ale smrt té paní ne, protožeť jsme si už dávno zvykli chodit uprostřed umírání: duší.

Jak se mohlo stát, žeobyvatel vzduchu, ptáček oslnivé krá- sy a něhy, se mohl utopit ve vodě, žívlu tak protichůdnému po- větří?

Děti si objednaly novou Fischerovou.

108

Kulometry u nás na střeších nejsou

Někdy začátkem sedmdesátých let mi jeden český divadelní režisér vyprávěl, že se na zájezdě v Bělehradě setkal se známým srbským dramatikem - a ten se prý vyptával na mne. Kdysi jsme se poznali a psali si.

Čech svého srbského kolegu poctivě informoval: Pan U. je jako spisovatel zakázán, je bez místa, jeho knihy vyhodili ze všech knihoven a ani negativní veřejná zmínka není o něm dovolena.

- Co pro něho děláte? - zajímal se Srb.

- Nemůžeme dělat nic - přiznal Čech po pravdě.

- Jsou na střeších kulometry? - zeptal se Srb.

Čech nerozuměl, a tak mu Srb vysvětlil, že to je jeho stará osobní zkušenost z doby, kdy Jugoslávii obsadili nacisté. Stále se proti nim něco podnikalo. Ale když vytáhli kulometry na střechy a mířili do ulic, bylo to znamení, že jde do tuhého. Bezbranní se museli schovat.

- Kulometry u nás na střeších nejsou - řekl Čech.

Teď nerozuměl Srb. Za takové situace si přece lidé mohou pomáhat. Mohou se jeden druhého zastat.

Pak vysvětloval zase Čech. Prý je to složitější.

- Jaká je u vás cenzura? - chtěl vědět Srb.

- Žádná - odpověděl Čech.

Srb vrtěl hlavou. Nevěřil. Myslel, že s ním Čech nemluví dost otevřeně.

Škoda, že jsem nebyl u toho. Byl bych krajanovo svědectví potvrdil.

Cenzuru v Čechách si dobře pamatuju. Jako redaktor literárního měsíčníku, který byl zrušen až v roce 1970, jsem na ten úřad chodil s obtahy pod paží.

Cenzoři byli starší páni v civilu. Nejvyššímu z nich říkala cenzurní tajemnice "Soudruhu náčelníku".

Jeden náčelník byl bývalý předválečný komunistický harcovník. Někdy v padesátých letech zabavil překlad povídky Saltykova-Ščedrina. Šéfredaktor si stěžoval na ústředním výboře strany a náčelník byl odvolán.

Nový náčelník byl někdejší knihař. Kdysi ho zaměstnávali v pojišťovně. Cenzurní verdikty vynášel na základě odborných expertíz. Aspoň to tvrdil. Kdo expertízy sepisoval, to jsme se my redaktoři jen dohadovali. Říkalo se, že pro cenzuru pracují neúspěšní a všemi redakcemi odmítaní kritici a spisovatelé. Ve sporných případech rozhodoval krajský tajemník strany.

Jednou jsme zabavený text nahrazovali reprodukcí nějaké kresby. Bílé místo nesmělo v časopise být. Ta kresba byl ženský portrét. Odborná expertíza by trvala tři až čtyři dny, tiskárna spěchala, a tak jsem poprosil cenzora, aby reprodukcii kresby posoudil a schválil na počkání a sám.

Souhlasil.

Toho dnes jsem poprvé a naposledy viděl instituci při výkonu. Cenzor vzal nátisk, lišácky se usmál - a obrátil jej vzhůru nohama.

Vyvalil jsem oči.

Cenzor si toho všiml.

- Divíte se? - řekl. - To byste koukal, na co všechno se takhle přijde. -

Kresba mu naštěstí žádný jinotaj neprozradila.

Takové příhody současný český redaktor nezažije. Je sám sobě cenzorem, cenzory jsou sami sobě i ~~redaktoři~~ autoři, a to cenzory přísnými, protože dobře vidí i do nejtajnějších záhybů své spisovatel-

ské a redaktorské duše.

Jak došlo k tomu splynutí?

Proces zakazů, kterému koncem šedesátých let a začátkem let sedmdesátých padly za oběť stovky českých spisovatelů, rozdělil spisovatelskou obec na dvě části: povolenou a zakázanou.

Tvrdý psud zakázaných působil a působí jako odstrašující příklad. Dostat se mezi ně mohl autor snadno a rychle. Pomaleji a obtížněji to šlo opačným směrem. Mnohým to trvalo léta, než se doprosili milosti. Pocit ohrožení je vlastní všem.

Úspěšný, sebevědomý televizní redaktor a moderátor se na noční oslavě v kolegově kanceláři opil, řekl něco nelocajálního - a ráno byl vyhozen pro ztrátu důvěry. Věřil ve svou popularitu a chystal se jezdit s jakousi estrádou po venkově a vydělávat si jako konferenciér. Jenže zaměstnavatel je u nás pouze jediný - stát. Má dlouhé ruce. Redaktor si musel hledat místo jinde než v kultuře.

Takhle dopadnout nikdo nechce, zejména ne kvůli něčemu takovému, jako je pomoc někomu, kdo byl kvůli vlastní neopatrnosti a nerozvážnosti zakázán.

Ostatně zakázaní autoři nebyli a nejsou bez možností. Kdo z nich litoval svých skutečných nebo domnělých vin, měl naději na odpuštění. Ponížít se museli téměř všichni, kdo chtěli v Čechách zůstat spisovateli nebo se jimi stát. Proč by tedy měli svou těžce vybojovanou a protřpěnou existenci riskovat kvůli někomu, kdo se pokládá za lepšího než oni a ponížít se odmítá?

Tento způsob uvažování se tak vžil, že už ho takřka nikdo nevnímá jako scestný. Je to těžké onemocnění národní kultury a jeho kořeny sahají hluboko do minulosti.

Mohl o tom svědčit dost zasvěceně. Jako nemoc jsem tento stav

začal pojmenovávat, teprve až mě samého zakázali.

Zakázaní autoři jsou jen lidé. Budou schopni uchovat a alespoň laboratorně rozvíjet představu svobodné kultury, představu, která by se jednou mohla stát zdrojem všeobecné kulturní obnovy?

Odpověď není lehká. Kromě nejružnějších subjektivních překážek existují i zákony, podle nichž může být zakázaný spisovatel stíhán za své rukopisy publikované v zahraničí nebo kolující doma v opisech.

To je neveselá vyhlídka, ale dá se s ní žít a pracovat.

Ano: kulometry u nás na střeších skutečně nejsou.

Milan U h d e

96

Milan Šimečka:

DENÍK ZE DNŮ PRVNÍ SMLOUVY O ODZBROJENÍ

6.12.87

Sovětská televize vydává v posledních dnech svědectví o tom, že se sovětské společnosti zmocňuje jakási americká obsese. Polovina vysílacího času je věnována americkému konkurentu. Vypadá to, jako by to vycházelo z podvědomí, je to jakási "american challenge". Televizní mosty, američtí senátoři a kongresmani, americké děti, americké rodiny u hořícího krbu, americké reklamy, Bílý dům je už stejně familiar jako Kreml. Není mi jasné, zda je to řízená kampaň, nebo něco, co vzniká přirozeně ze supervelmocenské pýchy: zajímá je jenom Amerika, zbytek planety, to je jen taková meloč. Evropa, Čína, Japonsko, Jižní Amerika, to všechno jako by se ztrácelo pro Rusy v mlze, mají teď na hraní Američany, chtějí se porovnávat jen s nejkrajnějším pólem své národní existence.

Gorbačov jakoby schválně buduje přechod na nejneschůdnější terén, jako by si pomyslel, že podkope svou odlišností od starých sovětských vůdců hlavní tvrz antikomunismu. Schůdnější cesty ho nelákají, Evropa nebo Japonsko. Kdyby vrátil Japoncům blbé Kurily, mohl by získat pro celý východ technologickou superinjekci. Sblížení s Čínou by také nestálo tolik. Nemluvě ani o Evropě. Jenže slavný evropský dům by se musel přestavět, aby k něčemu vypadal, a zde je ve hře spousta delikátností, jak se praví v řeči diplomatů: především stabilita režimů ve východní Evropě.

Skutečně to vypadá tak, že Rusové si váží jen svých nejtvrdších protivníků. Zastávkou v Londýně Gorbačov bezděky zhodnocuje význam ministerské předsedkyně. Když si vzpomenu na to, co se psalo v sovětském tisku, když Británie vytáhla svou Royal Navy na obranu Falklandských ostrovů! Labouristé, kteří po léta agituji za sebeodzbrojení, se musí cítit podivně. Margaréta se dopracuje se sovětskou pomocí ke čtvrtému vládnímu období a nic ji nezastaví. Prokázala už víc odvahy než deset chlapů dohromady.

7.12.87

Na letišti Andrews natáhli příslušníci amerického vojenského letectva červený koberec. Prý to pětkrát zkoušeli. V bezpečně

vzdálenosti je tribuna zaplněna mrakem novinářů a desítkami televizních kamer. Horečka summitu stoupá, praví rakouský komentátor. Přitom každý ví, že se nebude dít nic zajímavého. Přiletí letadlo, z něho vystoupí lidé, podají si ruce s jinými lidmi, a jeden muž přednese krátký projev, ve kterém zopakuje to, co již řekl stokrát. Všichni nasednou do aut a odjedou. Tak se i stalo.

Co je to za druh fascinace, který obklopuje mocné? Americké hlavičky vymyslely trička se srpy a kladivy, bolševické čapky, na policích obchodů se objevují plastikové figurky Gorbačova a Reagana, televizí uvádí přesné tělesné míry first ladies. Muselo se dotisknout sto tisíc exemplářů Gorbačovovy knihy, a ta jde na dračku. Miliardáři prý stojí frontu, aby dostali vstupenky na dinner v Bílém domě. Odkud se bere atraktivita politiků? V devadesáti devíti případech ze sta jsou to lidé, kteří se nevymykají z lidského průměru, kdyby s sebou nenesli kufříky s tajnými kódy k obrovské vojenské síle, nikdo by se o ně nezajímal.

To, co lidi fascinuje při pohledu na politiky, nejsou oni sami, ale moc, kterou zosobňují. Ještě i dnes mrazí v zádech pomyšlení na moc velkých diktátorů. Mohli poslat na smrt milióny lidí a také to dělali, bez výběru, prostě jen proto, že si osvojili zgruntu šílené myšlenky o rasové nadřazenosti, o třídní predestinaci atd. Tihle dva, co se za dvě hodiny sejdou, chválabože tuhle hrůzu nebudí. Ale i tak jsou milióny diváků při obrazovkách fascinovány tím, že jsou to muži, na jejichž pokyn se odlepí od země obrovská letadla, desetitisíce tanků spustí motory, na všech oceánech se ponoří pod hladinu ponorky s raketami startujícími z hlubin jako smrtonosné přízraky, na mateřských letadlových lodích vypálí z krátkého rozběhu nad moře stíhačky a otvírají se betonová síla s mezikontinentálními raketami. To je na politicích to nejpřitažlivější. Proto se snaží americký miliardář, který si může koupit ostrov s palácem na něm, dostat do jejich blízkosti. Nu, je to fascinace stará jako svět. Touha po moci, která od nepaměti lidí doprovází, je v devadesáti procentech motivována touhou být středem této fascinace. Ve velké politice je na můj vkus příliš mnoho červených koberců.

Všichni se samozřejmě těšíme, že budou sešrotovány rakety středního doletu. Zatím nám všem hrozilo, že budeme moci být

v příští válce zabít šedesát sedmkrát, nyní nám bude hrozit podle mých soukromých propočtů, že budeme moci být zabiti šedesátčtyřikrát.. Z toho vyplývá, že si příležitost ve Washingtonu nezaslouží ani tu příliš velkou slávu. I já si však myslím, že je lepší takový začátek než žádný. Budou se demontovat rakety, které stály miliardy dolarů, jak se ukazuje, byly tyto miliardy vyhozeny do vzduchu a mělo by se, podle mého, zkoumat, komu ty miliardy předepsat k náhradě. Jednou, ještě když jsem dělal šoféra, ztratil jsem sadu montážních klíčů, kterou jsem řádně převzal a podepsal, a byly mi předepsány k náhradě.

Jinak ovšem není ani Reaganovi, ani Gorběmu, co závidět. Kolik toho asi naspí za ty tři dny? A ten časový posun! Když začne slavnostní večeře a Gorbačovovi se má budou muset usmívat a pronášet přípitky, bude v Moskvě už po půlnoci. Není to příjemné, když člověka sledují stále kamery, stačí zívnout a světový tisk to rozmaže. Včera jsem viděl, jak sovětský mluvčí Gerasimov upadl. Nějak špatně stoupl nebo tam byl nějaký stupínek či co, najednou prostě zmizel, dopadl asi tvrdě na zadek. Když se opět postavil, bylo vidět, že mu není všechno jedno. Byl to velice zlidšťující moment. Pochybují však, že bychom se ještě něčeho podobného ve velkém washingtonském divadle dočkali. Před podpisem i po podpisu smlouvy se dělalo všechno pro to, aby čas 20 02 vešel do dějin. Oba protagonisté se sami postavili častým připomínáním historického významu onoho okamžiku do historické dimenze přesahující jejich životy. Nic proti tomu nemám. Řekl bych, že je povzbuzující, když se nyní politikové chtějí zapsat do dějin ničením zbraní. To je něco skutečně nového, v minulosti se zapisovali do dějin rádi právě opačným způsobem. a vůbec nejraději usilovali o místo v učebnicích jako vítězů válečníků. Pro Gorbačova je taková chvíle i chvíle osobní satisfakce a vstupem do dějin. S tím nemá co dělat jeho bezděčné soupeření s Reaganem o americkou popularitu, to je pomíjivé. Zůstává fakt, že bez Gorbačova a jeho přínosu k nové orientaci sovětského vidění světa a chcete-li, bez jeho "nového myšlení", by se tato smlouva asi nikdy nevyjednala. Za Brežněva to vše bylo nemyslitelné. Pamatuji se, jaký výsměch budila u S₀ větů každá zmínka o kontrole na místě, nikdy nedopustíme atd. Taková představa se zcela vymykala sovětským zvyklostem, protišpionážní obsasí. Stovky amerických inspektorů, mezi nimiž budou jistě

i nejlepší mozky CIA na sovětském území! Když si vzpomenu, jaké přiboudliny jsem už snědl za ta léta v našem tisku, točí se mi z Gorbačovových obrátů hlava. A to ještě někteří říkají, že postupuje pomalu a že není důsledný. Při poctivém zkoumání sebe samého musím připustit, že jsem si asi nikdy neuměl představit tento typ kontroly, nemám asi dost revoluční představitelství. Hle, ruský vesničan potkává dva americké důstojníky z kontrolní skupiny, a místo toho, aby se na ně vrhl a zneškodnil je, požádá zdvořile o camelku. Přítel mi vyprávěl, že se na něho před lety vrhla domovnice a odevzdala ho milici, když v Moskvě fotografoval most přes řeku. Protože kontrolní skupiny budou i u nás, lze očekávat, že pár holek šťastné ctěhotní a dostane se pak legálně do Ameriky. Ministerstvo vnitra bude muset uvolnit síly na sledování Američanů a možná nebude mít dost lidí na to, aby sledovali nás.

Při větší udivené spokojenosti, kterou cítím, vnímám na dně tohoto divotvorného hrnce i zbytek dějinné hořkosti. Trvalo to té šílené mašinérii rovnováhy, než aspoň trochu zvolnila chod! Zchvácení diplomaté na pokraji svých sil předkládají po nocích vyseděné smlouvy a tváří se, že by si celý svět před nimi měl sednout na zadek. Generálové se ještě nevzpamatovali, ale zcela jistě vymyslí něco, čím by se nahradil úbytek údermosti jejich armád. Obyčejní lidé, se kterými politika zachází jaké odjakživa jako s blbečky, kteří ničemu nerozumějí, vědělí snad dávno, že je to pitomost šroubovat celý ten bláznivý overkill do stále vyšších poloh. Až teď se přišlo na to, že to byl nesmysl. Ženy z Greenham common sbalí fídlátka a půjdou domů, nebo si najmou nějaké jiné místo ke stanování. Tyhle ženské zvládly nové myšlení jaksi předčasně a proto jim asi řeknou: No vidíte, celé to vaše divadlo bylo zbytečné, i tak se ty rakety sešrotují. Tohle odněkud znám. Někdo mi tuhle říkal v jiné souvislosti: Vidíte, bylo zbytečné se trhat a přivolávat na sebe zlobu státu, i tak budeme mít nakonec glasnost, i pereštrojku i nějaká ta lidská práva. Nejzaostalejší lidská činnost v dějinách vůbec, mám na mysli politiku, nemůže ve své nadutosti přiznat, že byla ke svým mírovým slavnostem dokopána neobyčejnými lidmi, kteří místo toho, aby v pevné jednotě poslouchali projevy svých politiků, vymysleli tisíc mazaných způsobů, jak je upozornit na to, že jsou ve svém myšlení už dále.

Lidé jsou však vděční i za málo. Jistě by rádi věděli, co se udělá s penězi, které se ušetří na obsluhu sešrotovaných raket. Bylo by hodno básníků, které oba nejvyšší představitelé citovali, kdyby se za ty prachy nakoupily lízátká těm dětem, které psaly dopisy a které Gorbačov pořád chválil.

9.12.87

Televize nám zprostředkovala z Bílého domu skutečně cituplné scény. Hořící svíce při večeři, smokingy a proletářsky prosté oděvy. Všichni zpívají Podmoskevské večery, Gorbačov i paní Rajsa znají slova nazpaměť, i paní Nancy si cosi pobrukuje. Lenka Procházková mi do telefonu říkala, že se jí obzvlášť líbilo, jak měli v Bílém domě čisto a uklizeno. Co k tomu dódat? Už asi nic.

Pak jsem pozorně sledoval Gorbačova při projevu k americkým intelektuálům, raději v originále, aby mi naši něco nezencurovali. Michail Sergejevič učinil krok k politické kultuře lepších časů lidstva, nechte připravené projevy, ale prostě jen rozmlouvá, z hlavy, a věty mají podmět, přísudek a vztažná zájmena na správném místě. Důležitější ještě je, že divák může sledovat, jak se věty rodí, jak obalují myšlenku, jak se k sobě řadí asociace. Já jsem hlavně sledoval, jak pracuje brzdny mechanismus, nevyřčení toho, co by logicky mělo následovat. Tohle všechno dohromady je ovšem nový fenomén Východu, kdyby se pravidlo promlouvat k lidem jen tak bez papíru zavedlo jako povinnost, bylo by u nás bez revoluce vyřazeno z politiky pětadevadesát procent funkcionářů.

Většinu toho, co Gorbačov řekl, jsme už slyšeli. Nově se však přece jen dopustil několika hříchů. Řekl, že politika je nemravná. To ovšem není nic nového, je to stará floskule, ale nové je, že to řekl generální tajemník, který zcela zřejmě neměl na mysli jen americkou politiku, ale i politiku sovětského státu. Zatím se nikdy ani jen úchytkem nesmělo říci, že by na sovětské politice od prvních dnů revoluce bylo něco nemravného, i pakt s Hitlerem byl účelově mravný, protože atd.

Pak řekl tento revizionista, že všechno vření, všechny signály potřebných změn začínají v hlavách intelektuálů, že je povinností intelektuálů oznamovat nové jevy, umělci mají obstarávat mravní kritéria atd. Vůbec velmi lichotil intelektuálům,

a co víc, měl jsem chvílemi dojem, že se s intelektuály ztožňuje a že se sám cítí být intelektuálem, který se dal na politiku. To má ovšem svůj háček, znakem intelektuála je především vnitřní svoboda při reprodukci světa, Gorbačov svobodný není, jeho řeč je jen na pomezí svobody, to je daň, kterou platí politice. Avšak tento jeho vnitřní příklon je sympatický, když uvážíme, že všechny dosavadní komunistické vůdce ovládal zjevný anebo skrytý odpor k intelektuálům. A to nepálá tí jen pro Sovětský svaz, americká politika je tím pověstná také.

Jak ale nevzpomenout při tomto nabádání k mravnosti a úctě k tvůrčímu lidskému duchu na strašlivé destrukce lidského ducha, kterým jsou prosáknuty sovětské dějiny? Před týdnem jsem četl pravděpodobně naprosto otevřené líčení úděsného konce genetika Vavilova. Byl odsouzen k smrti, zemřel uprostřed války v Saratovské věznici. Jeho žena žila v té době jen o několik ulic dále, bez nejmenšího tušení o tom, že manžel umírá tak blízko. Balíčky s jídlem, za války tak vzácné, posílala dále do věznice v Moskvě, kde je sežrali příslušníci NKVD. Tuhle story mi vyprávěl už někdy začátkem šedesátých let jeden ruský historik, tvrdil však, že Vavilov umřel hladem, v Litgazetě se píše, že zemřel na dyzentérii. Gorbačov měl ovšem tehdy dvanáct let, ale když už se nyní v Rusku tolik píše o "chybách" minulosti, měli by se o problémy viny trochu poradit s Heideggerem. Když bylo Gorbačovovi přes třicet, hájil svou věc v Rusku Solženicyn. Byl vláčen špínou a pomlouván, nepsal tehdy ani o Stolypinovi, ani o Kerenském, hlásal jen jedinou myšlenku nad všemi ostatními - žít v pravdě. Byl centrem právě onoho vření, o kterém tak pochvalně Gorbačov promlouval k americkým intelektuálům, a mravností jeho postoj přímo překypoval. Kdyby Gorbačov chtěl uvést nějaké příklady mravního vření, našel by jich ve své zemi dost a dost, ještě i dnes.

Na tomto místě se ve mně probouzí nejistota. Jak vůbec můžeme soudit něco o běhu jeho myšlení, když všechno, co říká, je určeno kamerám, americké veřejnosti, u které vede oficiální zápas o popularitu s Reaganem, a především pak miliónům sovětských občanů, kteří stáli prý po tisících v Moskvě před velkými obrazovkami, v práci dostali volno a děti nemusely do hudebky, vše jen proto, aby si mohli poslechnout svého Kolumba, který dobývá Ameriku. Gorbačov soutěží sice v Americe, ale tu

nejtěžší soutěž má před sebou stále ještě doma. Pochybují, že by se v Kremlu setkával s takovou úctou, zdvořilostí, laskavostí a noblesou jako v Bílém domě, a kdoví jestli tam mají také tak čisto a uklizeno.

10.12.87

Když jsem třetí den čekal na půlnoční závěrečnou tiskovou konferenci, měl jsem už silný pocit, že režie tohoto světového divadla špatně odhadla trpělivost diváků. Všechno se už jen opakovalo a v hledišti se začala usazovat nuda. Naplánovaný program byl absolvován a nic velkého navíc se nestalo. Gorbačov byl mírně spokojen a Reagan byl mírně spokojen. Kdyby se ti dva při loučení na trávníku Bílého domu objali a políbili, bylo by to akorát nevkusné a nikdo by jim beztak nevěřil. Takže to máme za sebou a ne že by to nebylo lepší než nic.

Gorbačov zaznamenal dobré body u amerického publika, ženská, které podal na ulici ruku, řekla, že si ji nebude půl roku umývat. Je to výsledek bumerangového efektu, který si vykoladovala americká média. Jak jsem si všimnul, jsou v amerických časopisech fotografie sovětských vůdců, a v tom čísle i Gorbačova vždy trochu posunuty k horšímu, je to součást fotografického kumštu. Tento posun lze vysledovat i v psaní. Pak se nikdo nemůže divit, že lidé jsou překvapení a velice vstřícní, když se ukáže, že je tímto posunem chtěli oklamat, a že vůdce z říše zla připomíná kteréhokoliv amerického senátora a naopak mluvčí Bílého domu Fitzwater vypadá jak předseda kolchozu.

Když se tedy konečně zjevila na světě první odzbrojovací smlouva a když ^{se} zřejmě chtějí obě supervelmoci vůči sobě otevřít a vzdát se trapných konfrontací na každém kousku této planety, měl by si člověk ponechat pro sebe rušivé jevy a brepty, které tu a tam se na jevišti objevily. A tak si je nechám pro sebe, žádné překvapení není dokonalé. Jen mi nedá, abych se nezmínil o tom, že vedlejší role byly slabě napsány, takže jsme nakonec byli svědky jakési two men show. Gorbačov ovládal scénu dokonale, takže se spoluherci vůbec nedostali ke slovu. Ve scéně na 61. ulici mi George Bush připadal stejně jako Husák ve známé scéně z pražské pěší zóny. Jakovlev, Ševarnadze a jiní seděli vždy při ruce, ale neslyšel jsem, že by se ozvali. Rajsa doplnila svého muže jenom jednou, při zmínce o dovozené u Středozevního moře. Řekla, že to bylo v roce 1971,

zřejmě aby si lidé nemysleli, že Gorbačovovi jezdí tajně na dovolenou do Itálie. Reagan si byl také vědom, že hraje hlavní roli. Ale u něho se to nemůže stát návykem, protože je mu tak jako všem Američanům jasné, že příští rok o tomto čase se bude z Bílého domu už stěhovat. Gorbačov říkal často: my, naše vedení, my ve vedení, ale nikoho ke slovu nepustil. Že by ti druzí o to nestáli?

Jak však pravím, není na místě si stěžovat, když se dobrá věc podařila. Existuje nějaká historická nebo sociálně politická zákonitost, která by předem vylučovala, aby měli dva herci uplynulého světového představení k sobě stejný vztah jako Hussein a Chomejní. Co bychom říkali pak? Asi už nic, protože v ruinách světového divadla by se už jen kouřilo z popela lidského rodu.

290

Poslední ~~prozaická~~ kniha Jiřího Machy /1915/ vyšla r.1969, od té doby, jako by se nad ní vody zavřely, tak jako nad stovkami dalších českých spisovatelů. Před čtyřmi lety se sice objevila přepracovaná verze jeho poutavé monografie o otci Alfonsu Muchovi, ale teprve letos se mohla čtenářská veřejnost přesvědčit, že spisovatel tohoto jména umělecky tvořil: Melantrich - a nikoli tedy jeho někdejší nakladatelství Československý spisovatel - vyslal v nákladu 13 000 výtisků do našeho světa knihu s poněkud zřehavým názvem Lloydova hlava /325 s./ Ve veřejných knihovnách se s Muchovým poměrně rozsáhlým beletristickým dílem člověk vůbec nese tká, z katalogu Univerzitní knihovny byly vyřazeny jeho poslední dvě a vrcholné prózy Studené slunce a Marieta v noci. Podle petlicového Slevníku českých spisovatelů nevyšel už v r.1969 nakladatelství zadáný rukopis románu Věčná zahrada.

Pokud mě paměť nemýlí, Macha se v tzv. krizových letech /ani předtím/ politicky a veřejně nijak neprojevoval, po r.1968 nebylo jeho hlas slyšet a jeho podpis se neobjevil na žádném protestu či výzvě. Dpkonce, v době, kdy stejně stigmatizovaní kolegové nesměli nikam paty vytáhnout, jezdil si křížem krážem po světě, z čehož právě Lloydova hlava vznikla. Spisovatelským údělem patřil tedy k velké skupině postižených, svými životními možnostmi se však od nich výrazně lišil. Proč tedy to takřka dvě desetiletí trvajících mlčení?

Nebylo v práci tohoto spisovatele první, i když bylo nejdější. V rozhovoru ve Svobodném slově 19.9. tr. tvrdí, že možnost psát měl "pouze sedm let - a to ne souvislých". Na otázku A.J.Lieha kdysi vysvětlil své zvláštní osudy v této společnosti lapidárně: "Nezapadl jsem do existujícího rámce". Macha je mezi českými spisovateli vskutku vlk samotář, bílá vrána, nikdy se s nikým nehoufoval a vymyká se starovlastenecké představě barda lnoucího k rodné hroudě a oslavujícího neopakovatelnou krásu našich luhů a hájů. V dětství a mládí se mu dostalo doslova internacionální výchovy, žil s rodiči hned v Čechách, hned ve Francii a pak zase v Americe, studoval medicínu v Paříži a za války bojoval v naší zahraniční armádě a v roli frontového dopisovatele procestoval půlku světa, po r.1948 si odseděl "jako špión" tři roky a knihy mu vycházely vždycky s překážkami. Nezapadl zkrátka do existujícího rámce, proto tedy za tzv. normalizace se svezl s potřebnými neposluchy, i když v tom byl vlastně i tentokrát nevinně.

Opravdu nevinně? Jak se to vezme! Marxistické kritice byl hned od počátku ideologicky podezřelý tím, co označovala za skepsi, nevyzná-

val dost horlivě historický optimismus avantgardy lidstva. Spálená setba /1948/ popírala mýtus o válečném "hrdinském pokolení", byla jakoby poselstvím z jiného názorového světa, rozuměj odumírajícího světa buržoazie. Skleněná stěna /1948/ zase pošilhávala po Západu a melancholickým laděním byla taky "bezvýchodná". A je příznačné pro naši malou českou tůňku, že v připomenutém rozhovoru ve Svobodném slově se Mucha ještě teď brání výtce skepticismu a prohlašuje se leda za "skeptického optimistu". Český spisovatel prostě ještě pořád nesmí být skeptický, i když je dnes po tolika trpkých zkušenostech jasné, že skeptický vztah ke skutečnosti tvoří jedinou záruku před svodou naivní víry a laciného optimismu, které nadělaly v naší nedávné minulosti tolik zlého.

Přitom Muchovi nechyběla dobrá vůle vyjít vstříc dobovým estetickým požadavkům. Přesvědčí se o tom každý, kdo si znovu přečte román Válka pokračuje z r.1949. Mladý autor se snažil vyhovět právě se rodící literární normě až okatě, chtěl se zařadit, toužil publikovat, a tak je příběh dvou mužů, vlastně dialog prostého přesídlence v pohraničí a přes hranice prchajícího, únorem zklamaného měšťáckého západáka až hrůza naivní, chtěně angažovaný, dnes takřka k nečtení. Kdyby byl Mucha pokračoval po této cestě přizpůsobivosti, byl by patrně taky vyznamenáván, odměňován tituly, cenami a řády a plul by v tzv. hlavním proudu české prózy.

Jenže "doba" rozhodla jinak a za něj. Jak víme z rozhovoru s A.J. Liehmem, napsal po návratu z vězení podle svých zápisků Studené slunce, které ale čekalo na vydání deset let, do r.1968. Mezitím vyšla Pravděpodobná tvář /1963/, kterou tehdejší kritika jaksi s patřičnou zdvořilostí přivítala, především pro její téma, jež dalo poprvé v naší literatuře nahlédnout do krutých policejních praktik 50. let. S patřičnou zdrženlivostí naznačuje příběh bezmocnost člověka zapadlého do nelítostné odsobněné mašinérie, svou kritiku ale dávkuje až opatrnicky a hlavně je jeho hrdina, novinář, pojat jako málo sympatický maloměšťácký slaboch. Po uvítacích slovech proto každá tehdejší recenze vyslovovala tu menší, tu značné výhrady nad uměleckou stránkou textu. A opravdu: románová konstrukce je přes zdánlivě profesionálně zvládnuté "moderní postupy" těžkopádná, trčí z fabule jako traverzy z nepovedeného stavení. Mucha stále nevěděl, v čem je jeho force, vymýšlel si atraktivní děje a postavy, do nichž vkládal své osobní prožitky, ale v procesu "vymýšlení", tedy konstruování románu, se mu vytrácela jejich životnost, autenticita, přesvědčivost.

Jako by neustále jen plnil zvnějšku vnucovanou povinnost, uložený úkol, který ukázněně přijal za svůj, ale vnitřně se s ním nebyl s to ztotožnit.

Ještě nad Marietou v noci soudil M. Pohorský /Orientace č. 2/70/, že jsou dva Muchové: jeden objektivní, podřizující se paměti, zápiskům a dokumentům, druhý subjektivní, vztahující všechno k vnitřnímu obzoru románových hrdinů. Takové dělení bylo nepochopením autorova základního tvůrčího problému, totiž jak má převést strukturu osobního, naléhavého životního osudu, prožitku, poznání do struktury stejně naléhavého uměleckého sdělení. Zajímavého materiálu měl Mucha nashromážděno víc než dost, ale jakmile začal konstruovat románový děj a postavy, životní teplo jako by mu zpod rukou prchalo, tep slábl a výsledek působil rozpačitě.

Do značné míry se to týká i jeho nejlepšího románu Marieta v noci, jenž volně navazuje na pravděpodobnou tvář oběma protagonisty. Zatímco v ní byla o Marietě Neyové, dceři záhadného generála žijícího ve Švýcarsku, pouhá zmínka /vyšetřovaný špión s ní měl údajné styky, ač ji vůbec neznal a mohla být jeho nevlastní sestrou/, tady tvoří až bizarní kontrast k osudu v šachtě zavaleného románového hrdiny, jenž však oproti prvnímu dílu má značně proměněnou psychologii. Prostinká dívenka Marieta, odložené dítě vychovávané tetou, lehkomyšlná, bezstarostná, pudová a daleká vši protřelostí je objektem pronásledování mezinárodních tajných služeb jako nějaká postava ústředního významu v souboji dvou světových soustav. Její konkrétní, reálné příběhy mají zřejmě unést i určitý symbolický, zástupný význam, chtějí se dopnout k alegorii moderního světa plného absurdit, rozdíraného nezvládnutými rozpory. Tato romaneskní poloha působí opět málo věro-
jatečně, znovu dosvědčuje, že Mucha není z rodu šťastných fabulátorů, kteří dovedou epické předivo tkát přirozeně, samozřejmě, jako nenucený výraz svého vypravěčského instinktu. Jeho talent čerpá svou narativní sílu z intelektu, z ratic, je neustále puzen k úvahám nad viděnou a prožitou skutečností, hloubá nad světa během a neprůhledností lidské duše a srdce, uvědomuje si stále, že co sahledá a zaznamenává je pouze "pravděpodobná tvář" reality. V tom má mnoho společného s M. Kunderou, ale jeho lehkost splétat epizody do atraktivního a smysluplného příběhu je mu odepřena. Čtete jen pozorně:

"Vždycky a ve všem chce člověk jít až na konec. Až na konec a ještě o ten krok dál, kde se stýkají krajnosti. Láska jako největší příznání k životu hraničí se smrtí. „Tak se mi zachtělo zemřít,“ praví jednu chvíli Káťa Kabanová. Isolda končí smrtí, Romeo, Brunhilda. To

není jen dramatický požadavek. Člověk myslí na smrt – jediné možné vystupňování toho, co nelze již stupňovat v rámci života. Ten jako by již byl láskou naplněn, a přece jí zůstává ještě tolik, že náhle vykřikne po kroku mimo život. Proto když Romeo umírá na chladnoucím těle Julie, stává se jejich vášeň věčnou. Ne pro tragédii, která se odehrála, ale proto, že se odvážíla toho posledního kroku."

To není citát z Kundery, to je Muchova úvaha ze Studeného slunce. Tuto knihu mám za jeho "šťastný vrh" a vůbec za knihu z nejhlubších v poválečné české literatuře, v ní došlo k požehnanému setkání jeho talentu s formovým záměrem. Jak se mýlil V.Černý, když nad povídkovou knihou Problémy nadporučíka Knapa, značně poznamenanou K. Čapkem, varoval mladého autora před "filozofováním", neboť prý k tomu nemá předpoklady! Mucha ve Studeném slunci odložil jakoukoli vypravěčskou masku, píše za sebe a o sobě, postavy pohybující se v jeho obzoru jsou pouze záminkou k úvahám, nenesou žádnou syžetovou zátěž, je to prostě a jednoduše skutečný zápisník, arciže stylizovaný uměleckým záměrem, zápisník může vrženého protiprávně a nesmyslně do vězeňských podmínek. V hloubce šesti set metrů pod zemí rozvažuje nejen nad svým trpkým osudem, ale nad osudem lidstva a světa, máje podivuhodně moudrý nadhled daný znalostmi a zkušenostmi toho, jenž mnoho žil, mnoho promyslel a lidsky uzrál. Mučen krutou touhou po svobodě, ponižován a pokořován je přesto schopen takového vyznání:

"Ani nejtěžší vězení, ani setkání se smrtí nebyly schopny uloupit mi radost z hnětení toho, co je mým vlastním životem. Onen okouzlený údiv nad jeho krásou. Přijímám bolest ne jako osudovou nutnost nebo zkoušku trestaného lidského pokolení, ale jako látku, ze které se tvoří soucit a láska k lidské bytosti. Ne člověk, ale život člověka je to nejcennější na světě, život, utvářený při plném vědomí. Jím člověk píše nejkrásnější báseň, jež stále zůstává nedokončená v očekávání ještě plnějšiho rýmu."

Nebo: "Zlé zapomínám, radostné ve mně zůstává, hromadí se. To všechno zlé je pouhá chvíle, protože zapomínám, kdežto radost trvá stále, protože ji schraňuji, žívím se radostí, kterou jsem zachytil v životě jako rybář ve síti."

V připomenutém rozhovoru v Svobodném slově slibuje Mucha knihu o svém vztahu k V.Kaprálové; co do žánru prý to bude "něco jako autobiografická biografie v románové formě". "V pravdě řečeno, tenhle druh literatury mi vyhovuje nejlépe. Stejně každý autor čerpá ze svého života, tak proč se schovávat za smyšlenou postavu?" praví dále. Toto autorské vyznání, k němuž Mucha konečně došel, ukazuje, že definitivně našel sám sebe, že rozpoznal, jak jsou uspořádány tajemné souřadnice jeho talentu. Lloydova hlava z tohoto poznání vychází, je také jakousi "autobiografickou biografií", není to jenom cestopis ani tradiční román, nýbrž "spíš reportáž o cestě za poznáním sebe sama a

světa kolem", jak knihu charakterizoval sám autor. Je to neszyzetové vyprávění, a přesto má napětí a tajemství, lavina informací, dojmů a zážitků čtenáře nezahlučuje, popis exotických zemí a velkoměst s jejich šíleným, hektickým ruchem a horečnatým životem i živořením dokáže Mucha jemnou stylistickou a stavebnou prací navléci na křehkou nit osobního příběhu.

Vladařkami jsou v něm postupně tři ženy. Dvě z nich jsou unikavé, nezbadatelné, mají svůj vlastní záhadný život a nečekaně vypravěče opouštějí, zanechávajíce po sobě jen stesk v jeho duši. Jedna je oddaná, popínavá, odevzdaná, a tu opouští naopak vypravěč, neláká ho její přilnavost, jako by ho svou láskou spoutávala, jako by jejich vztahu chybělo tajemství, které u oněch dvou dráždilo a lákalo.

"Tajemství? Jaké tajemství? Pro koho jsou tajemstvími ženy? Pro ty, kdo je nikdy neměli možnost poznat, ohmatat, prohlédnout. Když člověk ohmatá svět, zjistí, že nemá tajemství... Pro slabochy je žena záhadou. Žena, svět, život. Pro slabochy je vždycky snazší věřit v nepostižitelnost toho, co není, než se vypořádat s tím, co je."

Ale všechno se přece vteřinu od vteřiny mění, každý člověk přidává neustále k usazeninám v duši nové vrstvy poznání, tísní, kompromisů i nadějí. Proto nebude nikdy konce odhalování "ženy, světa, života", proto v nich bude vždycky dost mnoho tajemství, které se rozumu zdá definitivně odhalené, a proto nám taky Mucha své vyprávění nabízí: chce svým sdělením o sobě dojít k odměně, k nalezení nebo zjevení smyslu svého putování. Takto si to formuluje jinde:

"Svět už je celý známý, celý stejný. V džínsech a s pop-music. Stejný, dosažitelný, bez tajemství. - Ne, ještě to tajemství žije. Ale to člověk musí asi vytvořit v sobě."

Svět jako tajemství v člověku, svět jako sen o kráse, který lze nalézt je tedy především předmětem Muchova dlouhého bloudění, hledání i vyprávění. Umelecký tvar Lloydovy hlavy je neopakovatelně jeho, využil svrchovaným způsobem všeho, čím je jeho lidský i spisovatel-ský úděl jedinečný, vlastním úsilím uhnětený. Nepřijíždí do těch dálek - většinou - poprvé, zná je už z mnoha předešlých pobytů, proto může srovnávat a hodnotit změny, sledovat, kam se svět hýbe. Proto se v jeho mysli mísí obrazy minulosti i dneška, lidí doby kamenné na Nové Guiney i rozvrácených narkomanů z postmoderního New Yorku, a je mu z toho "nekonečně smutno z lidstva":

"Věřím v lidstvo, v jeho dobré stránky, ale důvěru k němu nemám. Lidstvo je můj nejbližší příbuzný a budu vždycky na jeho straně. Ale nečekám od něj nic dobrého jen proto, že píšeme dnešní datum. Stopy v oranici vedou klopýtavě vpřed a dnešní datum se bude zítra zdát stejně tajemné jako 6. srpna 1945. A zítřejší pozítří. V podstatě potěšující zjištění."

Hle, skeptický optimista! Nevěří v "naivní apoštoly lepších zítřků", šel pod kůži světu tam i tady a nedělá si iluze o ničem, na každém místě světa by měl podle něho člověk hned po probuzení vzdávat díky, že přežil noc bez vězení, s tělem, které nekrvácí, s tváří, kterou neznetvořily úderu pažbou. Svět je něco podobného většímu koncentráku. "Udržet se, přežít znamená, stejně jako tam, zachovat si hrdost, odpovědnost a morální převahu." Toto etické krédo skeptika /ano, skeptika!/, který poznal stíny na Východě i na Západě, který poztrácel všechny iluze a nechce být nástrojem žádných politických sil, se stalo život^{em} ~~prohlášeným~~ ^{žít} těžiskem, jímž neotřásl ani žalářování, znevažování a umlčování. Všechno pro něj byla zkušenost, kterou zhodnocoval svůj niterný život, aby tím spíš mohl svým uměleckým dílem s plnou závažností položit otázku: "stojí za to být člověkem?" Snad jen hlupák by v něm našel negativní odpověď.

Ti, kterým vlastní hnůj nesrdí, se ovšem těžko smiřují s tím, jak tento v české literatuře podivný a podivuhodný světoběžník vidí svůj národ, jak neprojevuje dost vlastenecké hrdosti nad výtečností malého českého světa a je doma stejně v Praze jako v hotelu Chelsea v New Yorku. Už v Studeném slunci si s potěšením ocitoval z Přišvinova Kořene života tato slova:

"Vlast není tam, kde ses narodil, ale vlast je tam, kde jsi poznal, žeš našel svoje štěstí, žeš mu šel naproti, svěřil ses mu, odevzdal ses mu..."

Domov, tedy není pro Muchu sentimentální a většinou vylhaný ráj idylly v barvotiskově krásné krajině, nesrovnatelné s ničím na světě, je to místo, kam se člověk rád vrací, kde se cítí svobodný. Je tímto pocitem a životním názorem tak odlišný od většiny z nás, že domov pro něj není samozřejmost, danost, cosi pevného a záštitného, kam vkořenil svým zrozením a kde nalézá bezpečí před zlem světa, ale hluboký existenciální problém. A takto ho sám vidí:

"Není to odcizení nebo samota. Pouze pocity jinak zbarveného ptáka, který usedl mezi houf špačků, racků, kormoránů. Nevadí mi to, ale někdy bych se rád cítil doma. Jenže kde ten domov je, nevím. Ani nevím, jestli je, jestli není pouze tím věčným snem, se kterým se člověk narodil a který nemůže nalézt, protože je v něm, v hloubi duše, srdce, myslí."

V záplavě hrubě účelových vlasteneckých frází české zápečnictví je toto upřímné vyznání a přiznání vzácně odvážnou herezí, která imponuje. Lloydova hlava navazuje touto odvahou k upřímnosti na Studené slunce, i teď je to odvaha nikoli krátkodeše politických kritických výpadů, ale odvaha zakotvená v hlubinách mravního závazku lidství, které je v tradici evropanství věčným bojem o důstojnost člověka proti všem formám násilnictví.

Najdou se v Lloydově hlavě stránky, jež nemají daleko k popisnosti a rozvleklosti, ale sotva si to čtenář uvědomí, už ho autor přenesse jinam, do jiné země a jiných mravů, už ho opět strhne novými dojmy a úvahami. Je to čtenářsky nepodbízivá kniha, próza netuctová, myšlenkově náročná a tvarově originální, přesahující svou koncepcí humanistických hodnot všechno, co u nás běžně vychází. Lecčím nepochybně provokuje, rozrušuje stereotypy na obou stranách rozdělené literatury - autor jako by se např. v těch dálkách vzdálil i bolestem naší současné společnosti, ale vytýkat mu "uhýbavost", jakousi splendid isolation jen proto, že se - zřejmě záměrně a z dobrých důvodů - zříká kritiky přítomné chvíle, by páchlo na hony duchem sektářství, před nímž ať nás pánbůh chrání. Mucha míří k podstatnějším věcem, chce zasáhnout každou myšlenkovou ustrnulost a přimět čtenáře k pozastavení nad všelidskými otázkami našeho bytí. Každá skutečná hodnota vnesená do národní kultury je jejím obohacením a příspěvkem k ozdravení společenské mravnosti. Objevení tohoto Muchova díla na knihkupeckých pultech po tak dlouhém odmlčení uvítá s uspokojením každý, komu ~~záleží~~ záleží na srdci duchovní osudy této země. Ale fakt takového druhu jen znovu potvrzuje, oč naše literatura, umění a věda přišly a přicházejí nesmyslným oktrojem nepřehledné řady talentů. Malé dušičky ideologických skrčenců, vyděšené pouhou představou, že by se měly utkat v rovném ideovém boji, ve volné soutěži myšlenek, stěží dokážou dohlédnout k zhoubným a dlouhodobým důsledkům své mocenské slaboduchosti. Jejich sluchu je určeno i dřívější už, ale stále aktuální Muchovo memento: "Poměr k umělcům píše životní křivku. Pokles varuje, že srdce bije pomaleji a chladne."

Milan Jungmann

276

Narodil se 6. 11. 1913 v Horním Újezdě. V letech 1933–1937 studoval na ČVUT v Praze a v letech 1937–1939 a 1945 na Akademii výtvarných umění v Praze u profesora Viléma Nowaka. Od roku 1937 se zúčastňuje společných výstav u nás a v zahraničí.

Samostatné výstavy:

- 1957 Alšova síň Umělecké Besedy, Praha
- 1967 Galerie výtvarného umění, Roudnice nad Labem
- 1968 Nová síň, Praha
- 1977 Galerie Altro, Řím
- 1980 Galerie Geneviève et Serge Mathieu, Besançon
- 1981 Výstavní síň Domu kultury, Orlová
- 1983 Ústřední kulturní dům železničářů, Praha
- 1984 Ústav makromolekulární chemie CSAV, Praha
- 1986 Divadlo hudby, Olomouc
- 1986 Kulturní středisko Opatov, Praha

Zastoupení ve sbírkách:

- Národní galerie, Praha
- Galerie hlavního města Prahy, Praha
- Středočeská galerie, Praha
- Moravská galerie, Brno
- Alšova jihočeská galerie, Hluboká nad Vltavou
- Galerie výtvarného umění, Cheb
- Galerie umění, Karlovy Vary
- Oblastní galerie Liberec
- Galerie Benedikta Rejta, Louny
- Galerie výtvarného umění, Ostrava
- Východočeská galerie, Pardubice
- Okresní galerie výtvarného umění, Roudnice nad Labem
- Centre Georges Pompidou, Paříž, Francie
- Menil Foundation, Houston, USA
- Muzeum Sztuki, Lodž, Polsko
- Muzeum Narodowe, Wrocław, Polsko
- Sammlung Lenz Schönberg, Söll, Rakousko
- a v soukromých sbírkách u nás i v zahraničí

Kresba, 1942, inkoust na papíře, 13×26 cm

Václav Boštik maluje obrazy. Toto konstatování se nám bude zdát banální jen do okamžiku, kdy si uvědomíme, co malují jiní – podoby viděného, podoby svých vlastních představ, pocity, názory na něco, pravidla a systémy, lidské figury a jejich vztahy mezi sebou, svi bezprostřední gesta, barevné harmonie a kdovíco ještě. Václav Boštik především respektuje autonomii obrazu, ví, že teprve ze vztahu k této autonomii mohou vyrůstat další kvality. Estetická hodnota není metou, o kterou by usiloval, je logickým důsledkem respektování svébytnosti obrazové skladby a usilování o jednotu života a tvorby, nejen o jejich co nejtěsnější propojení, ale také o uplatnění stejných kvalit v obou sférách, tvořících umělcovu osobnost. Již půl století je Václav Boštik přítomen v české výtvarné kultuře a je to přítomnost sice nenápadná, ale o to podstatnější a naléhavější. Není to jenom umělecká kvalita ani pouze morální příklad, ale samozřejmě spojení

obojího, co činí tohoto tvůrce ojedinělým a v pravém slova smyslu vzácným.

Jednotlivé aspekty Boštikovy práce se v různých údobích ukázaly jako mimořádně aktuální a několikrát ve své tvorbě nové názorové přístupy předjímal, ale jeho nejvlastnějším rysem je věrnost sobě samému. Právě ta mu – jen zdánlivě paradoxně! – dovolila mnohé předcházet a na mnohém aktuálním se podílet... Kromě několika výrazně expresivních figurálních kompozic byla již pro malířovy počátky v druhé polovině třicátých let charakteristická tendence k monochromii, která zůstala dominující charakteristikou i determinantou jeho tvorby dodnes. Tehdy to byly ještě robustní lidské postavy, které korespondují s dobově aktuálními řešeními u řady umělců Boštikovy generace i starších, kteří prošli zkušeností nepředmětné malby. Ona robustnost je bezpochyby návratem k archetypové podobě postavy, nikoliv k podobě

konkrétního člověka či konkrétního těla, vztahem k lidské přítomnosti a k povaze lidského bytí. Důsledná redukce barevné škály je stejně důležitá i pro Boštikovy krajiny z té doby. Monochromie mu dovolila v rámci dobrovolného omezení budovat obrazy z maximálně nuancovaných stop jediné barvy. Později, od počátku šedesátých let, je monochromie v Boštikových malbách tematizována, stává se nejen matérií, ale také nejvlastnějším obsahem jeho výpovědi. Intenzivní přátelský kontakt se sochařem Janem Křížkem od konce třicátých až do padesátých let ovlivnil oba tvůrce, kteří zpočátku společně hledali neelementárnější východiska tvorby nejen v úvahách o věcech umění, ale také v aktualizování vazby k archaickým kulturám. Václav Boštík již tehdy směřoval k ryze plošné skladbě obrazu, ale na počátku čtyřicátých let vznikl soubor maleb, které v monochromní škále šedí a černí „zobrazují“ podoby kvádrů. Byl to asi právě kontakt se sochařem, který zavedl Boštíka, hledajícího nejzákladnější skladebné možnosti a principy malovaného obrazu, k zobrazením nejelementárnějších trojrozměrných, tedy sochařských útvarů, jimiž – jaksí mimochodem – předznamenal celou problematiku minimálního umění šedesátých a sedmdesátých let s jeho zájmem o vizuální a významové kvality elementárních objemů i o jejich metafyzické působení. Oběma umělcům byl společný i zájem o znakovost, o archetypové tvary lidských hlav a figur, které měly asi svůj počátek v Boštikových malbách z konce třicátých let a znova se aktualizovaly v letech padesátých. Krajní oprostěnost charakterizovala tyto obrazy – a to je bezpochyby další podstatný rys celé malířovy tvorby, ať mu budeme říkat soustředění se na podstatné, výrazová koncentrace či redukce tvarového a barevného repertoáru. Jinou podobu této oprostěnosti představuje soubor kreseb z roku 1942. Jsou to expresivní záznamy, evokující organizaci krajiny, ale jsou to vlastně „abstraktní krajiny“, lyrické záznamy, přehodnocující vizuální zkušenosti z krajiny a zároveň poznání toho, že spontánní kresba může být jakousi asociativní paralelou viděného. Bezpochyby je můžeme interpretovat jako pochopení a předobraz toho, co se v poválečných letech začalo objevovat

(především v okruhu Pařížské školy) jako lyrická abstrakce či informální umění. Ale pro Boštíka je důležitý ještě jeden aspekt těchto lyrických záznamů – je to snaha dosáhnout maximální jednoty kresby a záměrně obyčejného materiálu, jeho struktury či materiálových daností vůbec. To je jedna z podob oné jednoty, o kterou Václav Boštík vždycky usiloval a usiluje – a která platí nejen pro jednotlivé dílo nebo pro soubor prací, ale také (a především) pro jeho život a tvorbu. Václav Boštík není malířem protikladů, ale tvůrcem, směřujícím k harmonii, k nalezení vyššího řádu. Kdybychom chtěli najít nejobecnějšího společného jmenovatele umělce celoživotního díla, bylo by to bezpochyby hledání řádu, a to nejen imanentního řádu výtvarného díla, ale také řádu tvorby vůbec (a ten je odkazem k řádu lidského bytí, ke vztahu člověka a toho, čemu se dřív krásně říkalo všehomír). V polovině čtyřicátých let vznikl soubor kreseb, vycházejících z pravidelného rytmického opakování jednoduché figury; někdy je to jakýsi organický ornament, jindy skladba geometrických útvarů, třeba čtverečků či obdélníků s diagonálami. Několik stejně radikálních maleb malého formátu je zase determinováno buď střídáním dvou barev v soustředné kompozici aktualizující vlastní formát a proporce obrazu, nebo pravidelným střídáním paralel, utvářejících plochu. To už jsou díla, která bychom mohli charakterizovat stejně jako umělcovy práce z posledních desetiletí – jejich východiskem je jednoduchý geometrický řád, ale ten je proměňován individuálními charakteristikami autorského rukopisu; není to řád striktní geometrie, ale dřív „řád v pozadí“, který je vždy znova aktualizován a proměňován, řád, determinovaný nejen výchozím pravidlem, ale také individuálními možnostmi jeho naplnění. To je polarita, která charakterizuje i nejposlednější Boštikovy malby a kresby a která také asi nejlépe odpovídá jeho chápání obrazového řádu jako řádu s možnými variantami, jako stálé interakce obecného pravidla a možných proměnných v jeho rámci. Některé kresby, tvořené řazením jednoduchých ornamentů, byly zřejmě inspirovány liturgickými texty a někdy jsou doprovázeny jejich citacemi jako svého druhu „ilustrace“. To nás upozorňuje na další

sféru Boštikových východisek, a to jak v obecné rovině, tak v možném konkrétním ovlivnění třeba rytmickými charakteristikami liturgických zpěvů. Jestliže jsme si už při jiných dilech ze čtyřicátých let povšimli, jak Václav Boštík předjímal některé aspekty vývoje poválečného umění, pak u těchto obrazů a kreseb si uvědomíme jeho sounáležitost s umělci z okruhu hnutí Zero, kteří od konce padesátých let zkoumali polaritu obecného řádu a jeho individuálního naplnění, kvality monochromní malby jako předpokladu nové citlivosti a soustřeďovali se na výpověď o obrazu jako takovém, o jeho imanentních charakteristikách. Plným právem můžeme Václava Boštika považovat za (o jednu generaci staršího) partnera takových tvůrců, jako je Raimund Girke, Gotthard Graubner, Günther Uecker či Robert Ryman, za jednoho z oněch velkých předchůdců, jako je třeba Agnes Martinová. V průběhu padesátých let Václav Boštík zkoumal řadu principů obrazové skladby, možnosti toho, jak se stávala autonomní. Jako by si vše, co ve své rané tvorbě předznamenal, chtěl ještě jednou ověřit na celých řadách maleb. Nejdůležitějším příkladem je motiv lebky, sledovaný v letech 1953–1957 od iluze trojrozměrného objektu až k ryze plošné skladbě, pouze několika tvarovými charakteristikami odkazující k původnímu modelu. Pro zkoumání vztahu znaku a obrazové plochy bylo Boštikovi východiskem dílo Miróovo a Kleeovo. Umělec sám říká, že když bylo pro něho dílo některého umělce mimořádně důležité a přitažlivé, namaloval několik kompozic v jeho duchu, aby dokonale pochopil, co ho na něm přitahuje. Nemusel to být aspekt z hlediska tvorby „objevovaného“ malíře nejpodstatnější, Boštík třeba nikdy zvláště nezajímaly fantazijní aspekty jejich práce, ale zajímala ho metoda utváření výtvarného znaku či samoznaku (jako odkaz k viděné realitě) a jeho uplatnění v „prázdné“ ploše obrazu. Figurativní a nepředmětné nechápal Václav Boštík nikdy jako nějaký protiklad, oba aspekty se vzájemně doplňovaly a často se postupně proměňoval figurální znak ve vizuální samoznak a ten opět dál v ryze výtvarný „neodkazující“ prvek. Ani pro Boštikovu tvorbu poslední doby není dichotomie figurativního a nepředmětného pod-

statná, naopak, oba póly se sblížily v obecnější rovině (jak to dosvědčují třeba obrazy s motivem Pole, chápaného podobně jako v soudobé fyzice). Jestliže v řadě „miróovských“ obrazů fungovala plocha malby jako jakýsi prázdný prostor, ve kterém byly umístěny znakové prvky, můžeme pozorovat, jak tato plocha postupně nabývá na důležitosti, ono „prázdné“ se osamostatňuje, samo se stává předmětem artikulace. Od konce padesátých let do dneška se logicky odvíjí ten způsob Boštikovy práce, který je syntézou dosavadních umělcových zkušeností. Takřka důsledná monochromie, někdy zaměněná za jemný kontrast dvou barev, třeba modré a červené, je prostředkem výstavby obrazu, který nezpodobuje smysly vnímaný svět, ale utváří svůj vlastní svět, vymezený hranicemi malby. Repertoár Boštikových prací z posledního čtvrtstoletí se zformoval velmi brzy – je také krajně oprostěný, patří do něho základní geometrické figury, především kruh, který má v Boštikově dile mimořádnou závažnost jako archetypová forma, odkazující ke kosmu i k lidskému bytí v něm, a čtverec či obdélník (jejich důležitost je dána tím, že přímo vycházejí z vymezení obrazové plochy), linie, body a z bodů složený rastr. Tyto elementy většinou malíře nezajímají v přesně ohraničené podobě – „rozostřuje je“, uplatňuje lyrický rukopis detailu, který mu dovoluje vytvářet takřka neznatelné přechody mezi jednotlivými barevnými plochami, vždycky znova navozovat polaritu ohraničeného a neohraničeného jako dvou vzájemně podmíněných (a zaměnitelných) aspektů téhož. Kromě kruhů mají mimořádnou důležitost také neohranicené kruhové koncentrace jediné barvy, které také můžeme chápat jako pole barvy. To všechno jsou ikonografické prvky, které Václav Boštík formuje nesmírně subtilním malířským či kreslířským rukopisem. Přímá rýsovaná linie se u něho objeví pouze v některých kratších údobích – buď jako kontrastní lyricky malované či kreslené plochy nebo jako zkoumání jiného typu řádu, kdy se uplatňuje třeba rýsovaná tužková kresba v sepětí se strukturou malířského plátna či hotového, tištěného rastru. Václav Boštík respektuje malbu jako svébytnou kvalitu a zároveň ve svých dilech tematizuje proces malování a

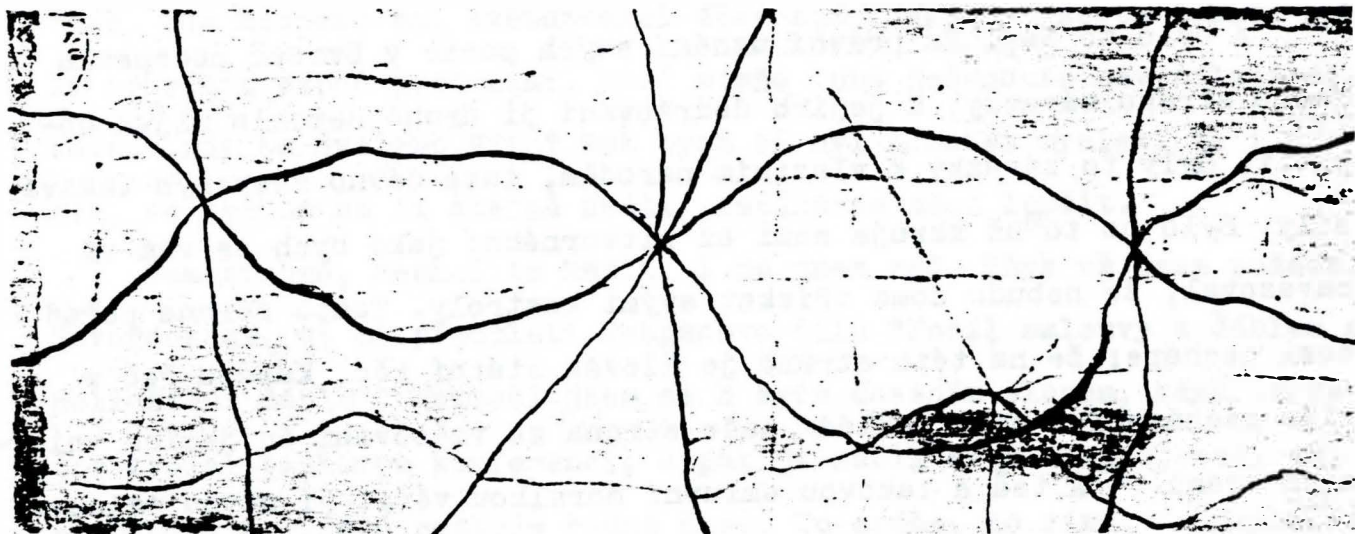
vznik obrazu, činí z obrazu výpověď o malbě, o jejích charakteristikách, možnostech i determinantách. V tom má blízko k představitelům tzv. analytické malby, ale jeho záměr je komplexnější. Nesoustřeďuje se pouze na výpověď o malbě jako médiu, ale také na uplatnění jejích kvalit v rámci složitěji strukturovaného poselství. Nezajímá ho iluze prostoru, ta je pro něho daností některých typů skladby, ale zajímá ho možnost obrazu jako svébytného řádu a zároveň jako odkazu k řádu světa (ať už opravdovému nebo vytouženému) vůbec. Zajímá ho možnost oproštění, které není pouhou redukcí, ale především objevením nových kvalit v rámci tohoto oproštění, na prvním místě kvalit velmi nuancovaného uplatnění barvy, zhodnocení každého přítomného valéru. Zajímá ho uplatnění světla, které nemá nikdy imitativní, ale má vždycky konstitutivní funkci. V tom má něco společného s Josefem Šimou, ke kterému snad má v českém umění nejbliž – jestliže bylo světlo na Šimových obrazech konkrétní a

metafyzické zároveň, pak na Boštíkových obrazech můžeme sledovat podobný vztah v celé struktuře malby. Obraz je pro Boštíka výpovědí o obrazu a zároveň odkazem k řádu mimo něj, je to konkrétnost a meta-fyzika malby zároveň. Tak se stávají Boštíkova díla zároveň výpovědí o tom, co obraz utváří, o malbě, i třeba způsobem meditace, ne tak vzdálené třeba zenovým artikulacím prázdna.

Václav Boštík patří k několika velkým solitérům moderního českého umění. Některé aspekty, které se objevily ve výtvarném umění po druhé světové válce, ve své rané tvorbě předjímal, na formulaci dalších se podílel v době, kdy se stávaly aktuálními, ale nikdy se nepřipojil k žádnému skupinovému programu. Dával a dává přednost svému bytostnému chápání obrazu, v němž se prolíná racionální reflexe s lyrickým gestem, bezprostřední vztah k matérii obrazu s hodnotami mimo něj. Mírou jeho tvorby je jednota.

Jiří Valoch

Kresba, 1961, akvarel na papíře, 15,5×40 cm

266

Ludvík Vaculík:

Počkejte doma...!

/fejeton/

Když se před dvanácti lety také s takovou slávou podpisoval v Helsinkách "Závěrečný fakt" obsahující napínavou kapitolu o našich normálních právech, zatočil se mi z toho kousek hlavy. Ostatek hlavy ho hned přiváděl k rozumu: Neblázni, oni nás přece nenechají volně psát, studovat, cestovat! Přece nezruší výsady svých straníků, nepřipustí kritiku své činnosti a nenechají kádrování. Nedovolí stavět kostely dle potřeby. Nepozvou emigranty domů, naopak dál střelí po každém, kdo s výtiskem jejich dohody v ruce půjde k hranici. Dokud je země nestřepe, oni nezruší Oddělení intrik proti obyvatelstvu na Příslušném ministerstvu! Nemůžou odložit svou povahu, a svých míst se dobrovolně nevzdají. Je to celé jen ústupek, za nímž kalkulují nějaký zisk. Je to lest!

A bylo to tak. Za právní uznání svých pozic v Evropě podepsala jedna strana závazky, k jejich ^ž dodržování jí druhá nemohla nijak donutit. Byly to závazky k vlastním národům, také dávno zbaveným takové síly. Bylo na to muž zkraje cosi až pitvorného: jako bych se vám tu zavazoval, že nebudu doma třískat svými kastroly. Tamta strana pořád cosi nechápe: že na této straně je člověk státní věc. Každou řeč o zlém zacházení s námi pokládá naše strana za vměšování do jejích vnitřních krámů. - A teď s takovou smluvní morálkou věřit jí novou smlouvu?

Jak ztrácíme přírodu, dostáváme místo ní politiku. Je to jakási druhotná, umělá příroda, a tvrdá: džungle, bařina, poušť. Proto se v ní živočich se zbytky tělesné moudrosti chová opatrně. Proč v našich ulicích nevypukly slavnosti, když se Pakt o lidských právech stal zákonem a vyšel ve Sbírce? Vždyť to mělo znamenat konec diskriminací, cenzury, hlídání! - Protože to už všecko známe. Jsme zdejší. A režim opravdu: potvrzen venku, udělal si doma pohodlí. Začalo desetileté období řetězových domovních prohlídek, výslechů, psychického teroru, zostřených vyhazová z práce, vyhánění z domova, nedostatečně objasněných úmrtí.

úmrtí. Geologická vrstva blbosti! Navenek přitom - diplomatické způsoby, obchodní kulance. Je to jak scéna s ožralým tatínkem a nešťastným děckem. Děcko na ulici: "Ale tys mi slíbil..." Ožralý tatínek: "Počkej doma, zmlátím tě jak koně!" Doma: tatínek mlátí děcko, jehož křik zaniká ve zvucích Pražského hudebního jara.

Vím, že mluvím nepřesně a nikoli zcela spravedlivě. Jsou tu i jiné síly a jevy. Například tato strana musí se tamté už pořád ukazovat lepší, než je, protože od ní pořád něco potřebuje. Zapletla se do "následných konferencí" a škube v nich sebou jak zajíc v šáší. Ale já ani nechci být spravedlivý. Protože zas už se děje nespravedlnost.

Celý svět vysokooktanově bzučí o americko-sovětské patentní dohodě týkající se jakýchsi vzájemných raket. V kterémsi cizím městě se nad tím opravdu dali do tance. I naše televize pořádá o tom denně jamboré, kde koncesovaní světaznalci šťavnají, jako by nás ta dohoda mohla ochránit aspoň před nimi. Proč místo toho jednoduše nevysílají děkovnou mši od Svatého Víta? Pak bych si byl ochoten myslet, že i pro nás, co bychom na ni stejně nešli, začíná se něco lepší.

Samozřejmě, nechci to kazit, i já jsem rád. Však už jsem požádal Škvoreckého, ať mi předplatí Reaganovo dílo "Podíl smlouvy s ďáblem na polidštění ďábla". Rozhodl jsem se k svým dnešním slovům, když Gorbačov svolal tiskovou konferenci, a pak ji zabil svým zasprojeven, aby na otázky novinářů nezbylo řádně času. To známe, to víme, to umíme, a být tam, byli bychom po pánově projevu řekli do sálu jenom: Kolegové, jdeme pryč! Proč to tam nikoho nenapadlo? Jak decentní, takový uměreně vtipný byl při uvítání!

Tato možná dobrá smlouva dává oběma stranám úkoly velice nerovnovážné. Na jedné straně je vláda zvyklá plnit smlouvy, protože sama ze smlouvy kdysi vznikla, uznává odpovědnost před národem, jenž jí může odvolat, a na smlouvě s ním stojí. Proti ní vidíme vládu vzniklou násilím, stojící na něm, která nad sebou nemá žádnou kontrolu, kritiku nestrpí a sama své chyby poznává až - za padesát let. Vláda, jež neu-

nese ani tíhu své ústavy. Mně by se zdálo dobrodružné pouštět se do smluv s někým, kdo smí doma vyvádět jak chce, a vedle svého plnění ručit vlastně i za jeho.

No, ať si tedy znalci obou stran kontrolují odstrojování raketových základen, odvoz a ničení zbraní, pacifikaci všeho toho lesního a podzemního betonu. Ať zapnou pozornost i přístroje, komise a družice, tajné i veřejné zpravodaje. Naše kontrolní metoda bude laciná, pohodlná a prostá. Poznáme stopy začínajícího odzbrojení v úřadech a dílnách, pocítíme je jistě v zásobování. Mně přijdou vrátit pas, hned nato odjedu do Anglie, a kdy chci, zase se vrátím. Z Francie navštívá nás Martin. Já budu s přáteli smět vydávat nový literární časopis a pražský primátor vrátí na zeď Staroměstské radnice tabulku na paměť padlých vojáků u Zborova, kterou kdosi nedávno sundal, na jeho pokyn, určitě. Uplyne rok a o příštích vánocích bude se volně smět narodit Jezulátka, televize přestane jenom péct a přinese o tom citlivou reportáž. Herodes, abychom ho nezapřeli jak hochy od Zborova, dostane také v televizi čtvrt hodinku. - Až toto všecko uvidím a poznám, sám napíšu americkému prezidentovi: Začínají dodržovat!

A ve dnech té veliké události stala se i událost dosti malá: pechovali jsme konečně paní učitelku Svatoňovou. Do své pětadevadesátky byla ještě dost dobrá. Třídila postupně své věci, vzdávala se jich, ponechávajíc si jen ty hlavní: výbuch supernovy letos v únoru, například. Počátkem léta ztrácela rovnováhu i soustředění. V nemocnici však nechtěla být, a když si vytrhala hadičky, vrátili ji domů. Nejprve bez jídla, jen o víně, potom o becherovee trochu se vzpamatovala. A když poznala, kde je, že je zas doma, a uvědomila si, že u ní sedím, první nač se zeptala, bylo: "Ještě jsme pod Ruskem?" - Pokušení zalhat, dát jí pocit, že se dožila národní svobody, bylo veliké. Řekl jsem jí pravdu.

Myslel jsem na to, když jsme s rakví obcházeli brumovský kostel, hudba hrála, skrz černé větvoví stromů dívali jsme se po kraji a z šedého nebe padal ^{adventní} ~~nečerný~~ mráz. - Možná příště.

/Prosinec 1987/

R A D Ě J I Š E P T E M

Nehlas

"Znáš tu ekologickou zprávu o Bratislavě? Jmenuje se Nehlas."

Zeptala se mě kamarádka Eva.

Znala jsem ji. Vydel ji Slovenský sváz ochrany přírody a krajiny. Podílelo se na ní třináct autorů, většinou pracovníci ústavů SAV, výzkumných a projekčních ústavů, ale i památkáři a žurnalisté.

Moje známá ji dostala od svých podnikových slovenských partnerů. V příloze byly podpisové archy se záhlavím: Podporujem iniciatívu bratislavských ochranárov / ZO 6 a ZO 13 SZOPK /, aby sa o životnom prostredí Bratislavy a o spôsoboch jeho zlepšenia začala verejná diskusia.

Arch byl zatím čistý.

"To budu první?" Zeptala jsem se trochu s trémou a trochu s polichocním.

"Nebudeš. Já tě totiž na začátek nechci." Vyložil mi, že pro ~~zdr~~ zdar akce musí listinu zahajovat pokud možno oficiálně zvučná jména. Řekla to bez rozpoků, věděla, že se v takovém případě neurazím. A taky by tam prý neměl být žádný chartista, aby se toho lidi nebáli. Řekla jsem jí, že je prostě diplomatka.

Když jsem ze ní přišla za čtyři dny, podpisový arch na jejím stole už nebyl prázdný. Skvělo se tam jedno jediné jméno: Evino.

"Vidím, že všechny významné osobnosti už se podepsaly," utrousila jsem jedovetě. Normálně Eva tenhle humor oceňuje, ale teď jí do smíchu nebylo:

"Víš co mi řekli naši šéfové: Prej, pro nás te Bratislava není tolik aktuální, my tam tak často nejezdíme!"...A smáli se přitom docela nepokrytě."

"A co ~~řekli~~ vaše ostatní osazenstvo?"

"Chodějí kolem, a nikdo se k tomu nemá."

"Třeba čekají na ty významné osobnosti," povídám a podepsala jsem se pod Evu. Natřásla jsem se, že já mám lepší známé. A přírodovědce,

kterýz to něco řekne, protože v těch oborech pracují. Jestli ti to pro ně půjčí... Když jsem si pozítří pro arch přišla, byly na ně stále jen naše dvě jaéna. Každý si to prý chce přečíst. Pak tiše vrátí, poděkuje a vytratí se, vzdychla si Eva.

Začátek cesty

"Tak to vez dej, já ti to podepíšu. Celé naše parta ti to podepíše," povídá mi vlídně kamarád chartista. "...A proč tak nechcete disidenty," podivil se a já se zastyděla. "No jo, káá pravdu, lidi by se toho báli. A myslíš, že takhle se bát nebudou?"

V tašce jsem našla přes šedesát stránek drobného hustého písma. Měla jen jeden exemplář, pochopila jsem, že si musím vytypovat lidi, kteří to nebudou číst nadarmo. A hned u první kamarádky jsem uspěla:

"Já to znám a podepíšu. Můžu to dát i přátelům..."

"Ale neměli by to být chartisti," říká opět zahanbeně.

"Ty nevíš, že já k nim patřím taky?"

Důvody těch, kdo podepsali

Očjakživo platí logika, že důvod se uvádí k tomu, co udělat chceme. K tomu co nechceme ne. Tedy to bylo přesně naopak. Ti kdo podepsali nepovažovali za nutné říct skoro nic. Nikdo z nich mě osobně nepřekvapil, a měla-li o nich přece jen něco napsat, tedy: Škoda, že se jich našlo jen sedm!

Důvody těch ostatních

V téhle skupině o nich mluvili všichni, třebaže na ten prový se zabl mlálokdo.

František, meteorolog: "To je něco disidentského," zaražoval se, když jsem zmíněný sešit vytáhla z tašky. Vysvětlují, že ne. Jeho fousaté tvář nabyla přívětivého výrazu:

"Mně přijede kolega z Anglie, výborný kluk, mohl by pro to něco udělat."

"Není potřeba", říkám, "na tohle stačíme sami. Chtějí jen podpis na podporu veřejné rozpravy."

Vyděsil se a roztrásl. Bylo mi nepřijemné.

Magda, biologka: "Tenhle výzkum přece nemůžu zaplupodepsat, když jsem na něj nedělala."

Znovu jsem jí vysvětlila, že podpisujeme pouze podporu, aby se o tomhle zahájila veřejná diskuse.

"Ale já přece nemůžu vědět, jestli je ta zpráva pravdivá, když jsem na ní nedělala..."

Pavel, žurnalista: "Slováci mají, co chtěli. Chtěli industrializaci, chtěli průmysl. Tak si teď nařikají na sebe."

"Ale to jsou staré představy předchozí generace, že ten průmysl Slovensko zachrání. Tihle už poznali, že je to chyba, a chtějí s tím něco udělat."

"Hlavně chtějí zas nějaký děláček prachy."

Zbyněk, lékař: "Ty myslíš, že kdyby se tohle řešení všechno udělalo v Preze nebo v Ostrově, že by to dopadlo líp?"

"Nevím. Ale to by snad byl důvod ty Slováky podpořit. Kdyby se to rozjelo v Bratislavě, tak se mi zdá, že potom máme větší šanci i my."

"Jestliže s tím u nás mohou ty prostý zkušenosti, který existují, tak to nějaké takovéhle závažné nevytrhne... Já mám chalupu v jižních Čechách, teď nám kousek odstatků udělali teplárnu - jak a jenom jí vyšší. Konín o pár metrů mají prokázány zkušenosti z Liberecka, co to udělalo a Krkonošema. Ale tady se to bude klidně opakovat, ať zasučí i Šumava!"

...Tohle přece těm Slovákům musí docházet taky. Ti chtějí jenom prachy."

"Jestli se má ale životní prostředí uvést do pořádku, tak si nakonec budeme muset všichni přiznat, že žijeme nad poměry, a nějak do toho investovat."

"Já bych na to i byl ochoten něco doplácat, ale já už ani nevěřím, že by to na ten účel šlo. Ven si Fond solidarity. Kdo by nedal hladovému etiopskému dítěti na mlíko. Ale už nevěřím, že to to dítě čostane."

"Ty taky myslíš, že se z toho podpruje nějaká válka?"

"Idealistko! Z toho si někdo staví vilu. Možná ani ne u nás, ale víš kolik rukama to projde..."

Josef, důchodce: "S tím nechci nic mít. Po osmašedesátém roce jsem se dlouho pracně učil neresgovat na jakékoli politické aktivity."

"Tohle přece není žádná politická akce. Já bych věřila, že lidé dostanou strach podepsat žádost, aby někdo odstoupil. Ale tohle jen hájí přirozený právo na život."

"Charta hájí dokonce Ústavu, pamatuješ?"

"Ale vždyť tedy to je úředně povolený svaz. Má svoji hlavičku, adresu, právo vydávat svoje tisky..."

"A Džezové sekce neměla?"

Iveta, výtvarnice: "Moc se stydím, ale já mám strach. Letos jsem podepsala ten sjezdový diskusní příspěvek mladých výtvarníků, a pak jsem celý noc nespala, když se kolem toho začalo dělat dusno, zjišťovat, kdo je kdo, některý lidi byli volení..."

Ivana, redaktorka: "Já tedy vážám...Ti Slováci by to pro nás taky neudělali..."

Petr, spisovatel: "Já bych to moc rád podepsal, ale mám v Praze slíbený byt."

"A to vadí?"

"Od primátora."

"No a ?"

"Bratislavský primátor by to přece mohl našemu zavolat...Ale můžu o tom napsat fejeton do Tvorby..."

Jestlípak by podepsal aspoň ten svůj fejeton. "nebo má takovou jistotu, že žádný z primátorů Tvorbu nečte?" Jeho hlavní jistotou napsal bude, že by mu to tam nevzali. Ale zůstal by tím losným chlápce, který udělal, co se dalo.

Kde se jsme to přišli

Ostatní z téhle skupiny nám říkali důvody velmi podobné. Jednu kamarádku si ale nechávala až úplně na konec. Jiřina, stomová fyzička. Jestli pro ty ostatní bylo setkání se znou záležitostí nepříjemnou, Jiřinou vyloučeně lomcovala hrůza.

"Tohle přece nemá žádný význam, prosím tě, kde je Bratislava? To se nás přece netýká..." Je na ní dobře vidět i slyšet z hlasy, že i ona ví, jak pitevných s morálně pochybených výroků se dopouští. A že se za to stydí. "...Co si myslíš, že tím dokážou? To přece musí přijít snore, přes sněmovny. Kdo myslíš, že tohle zajímá? Kdo zajímá nějaké Bratislava, do toho se vůbec nezúčastňuj, to rozhodne ani dobře dopadnout..."

Musela jsem jí říct:

"Já už jím to podepsala."

Jiřina pro mě nedávno něco udělala, před týdnem jsem jí přinesla láhev vína, až bude čas, že spolu posejíme. "Vezmi si tu fľašku s sebou, ošnes si jí domů," říká mi s tím živočišným děsem ve tváři.

"Možná máš pravdu," slyším najednou sebe svou, protože v tu chvíli jsem jasně pochopila, že takhle moje akce světem opravdu nepohnou." Ale tu láhev si nech, to je přece pro tebe, já přijdu někdy jindy..."

Tady se ve mně začalo něco lézat. Za Mirkou, bioložkou, jsem už nešla. Má jet v příštím roce na stáž do Clevelandu. Šel jí prý stále obcházet, děval přednost strachům. Tentokrát se to podařilo a já jí to moc přeju...

Ze Jirkou, chirurgem, jsem našla teky. Už léta má obhájenou docentskou práci, ale jako neustraník marně čeká na nabídku...

Avšak volal jeden slovenský přítel. Prý "dajaký somár" to poslal do hlasy Ameriky.

Překvapilo mě, že s tím při tisíci výtiscích nepočítali. A že je to vyvede z míry.

Teď se prý v Bratislavě ozývají i hlasy, že by se měly podniknout represivní kroky proti autorům. Pochybuju, že to zavinil ten somár či Amerika

Řekla jsem si, že už nepůjdu do níky. Nechci svým přátelům nasezovat vystrašené pohledy, nechci jim imputovat pocit viny. Už do toho nebudu nikoho namáčet.,,Proboha, do čeho? Copak už je to opravdu takové hrůznost, chtít někde mluvit o tom, že se nechci zadusit?

Co se to s námi stalo? A kdo to z nás udělal? Vždyť mezi mými přáteli nebyl ani jeden z těch klisovky spotřebních, a tedy spotřebcovatelých lidí, co se dobrovolně vzdali možnosti počítat se na společenské tyrbě. Co jsou to vlastně ty pravé hodnoty, které jsme se rozhodli vynechat? A proč se stále navzájem ujišťujeme, že nám o ně opravdu jde? Když to za nás vyjadří někdo jiný, předáváme si s nadějí kus potišťeného papíru z ruky do ruky. Dovedeme se v hledišti zasmát na převých místech a vděčně zatleskat. A pak teky dovedeme trpělivě čekat, kdy se na nás někdo druhý konečně rozpcae a něco pro nás udělá.

Ale proč by dělal. Sotvakdy si vyzví z paměti fronta v Národním divadle, kterou před desítky roky stále neše kultura, aby podepsala dokument proti Chartě, již leckdo ani neznal. A podniky, kde jí lidé znali, a proto se nejdřív opili, než šli podepsat. Jestli byl někdo zklamán příjezdem K. Gorbačova do Prahy, ať si na tu frontu vzpomene, tenkrát jsme si nasedili lašku. Dali jsme najevo, co všechno je možné si k nám dovolit. Skutečnost, že někteří jsme v té frontě nastáli, na tom bohužel nic nezění...

Potkávám na ulicích školáky. Ti by se určitě podepsali, stále se učí o tom, že životní prostředí je ze všeho nejdůležitější. I že Bratislava je hlavní město Slovenska, takže je to i naše věc.

Čím víc ale musí člověk projít od doby, kdy se naučí podepsát, do chvíle, kdy jeho podpis začne platit... Najednou vím, že se nedokážu vzdát svých přátel. Musím je všechny obhájit i ~~konk~~ proti sobě samé.

K čemu by to bylo dobré, obětovat kvůli jejímu podpisu, který jak vidím už asi žádnou roli nesehraje, roční stáž doktorky v Clevelandu nebo něčí habilitaci ...

Obětovat? To už tomu taky věřím? Prostě nedokážu nebo nechci připustit, že by to opravdu měla být sice tak "nebezpečná". Probírám jána dalších přátel a snažím se pochopit jejich strach.

František nebyl u minulých voleb, nejspíš už ví, že to přehnal. A Pavel řekl loni v hospodě něco žalostného o kongi z předsednictva svazu, kterému se to šlo... Zbyněk to měl kdysi hodně špatné, šlo mu dokonce o místo. Jako lékař se ubíjel, ale... Jitka zažila v padesátých letech kriminál. Teď pracuje na výzkumu, který představuje její životní dílo, prakticky už přeslňuje, chtěla by to dokončit. Bojí se svého šéfa, který tomu výzkumu nepřeje...

A já jim přijdu s nějakou Bratislavou!

Co jsem si to vlastně vzala za roli? Mužské občezí jako kastrující žena a kamarádka mě vyhszuje s flaškou. Vyhledávám slušné lidi, kterým prokazatelně o něco jde, a dělám z nich neurotické ubožáky se špatným svědomím. Z inteligentů dělám hlupáky málem schopné obhájit, že péče o životní prostředí znamená vyluxovat si vlastní koberec...

Najednou mi připadá, že právě tohle je jediný výsledek celé mé cesty. Většinu svých známých jsem se nakonec onulvila. Chlácholila je a opakovala, jak vím, že oni jsou v daleko horší situaci než já a že si ten podpis samozřejmě nezážou dovolit. Že je to všechno moje vina, měla jsem si to uvědomit včas a vůbec je tím neobtěžovat... Ale obávám se, že mě přesto budou někde uvnitř tajně nenávidět, protože jsem hnula jejich maršmá sebevzdání.

Ti, kdo tenkrát podepsali antichartu, taky usilovně hledali svá alibi. Najednou se všichni chartisté octli jako by pod drobnohledem, na lidi, kteří nás jaksi maršmá zahabíli, se začaly klást právě v této oblasti neuvěřitelné a nereálné nároky. Aféry jednotlivců byl někdo ochoten nafouknout.

zdáramňovat a zobecnit. A kdo z nich je vlastně doopravdy spisovatel, slychels jsem občas s touhou zepochybovat si...

Já ale nejsem chartista a zahanbovat jsem nikoho nechtěla. Jenom nechtěla uvěřit jsem ~~nikomu~~, že je to s námi všemi až tak zlé.

Připouštím, že u leckoho v Praze může být určitá nechuť ke Slovákům opravdová. Jenže sama ~~ta~~ zpráva, že na Slovensku se něco pohnulo, vyvolává u všech sympatie. A navíc si z těch ustrašených tváří neovědu představit, jak by právě tihle lidé šmenem podepisovali třeba Litvínov.

A co to vůbec znamená, veřejná diskuse? Vždyť jde přece jen o to, aby mohly otevřeně zaznít všechny hlasy, tedy i ty pochybovačné, i ty proti.

Vlastně i to je kus statečnosti, umět si přiznat, že má člověk strach. V tom případě totiž nebudeme mít zapotřebí shromažďovat si argumenty, které jsou pod úrovní naší inteligence a jimiž i jinak popíráme sami sebe, a spojovat se tak s někým, s kým vlastně nechceme.

Možná i pro tohle je Bohumil Erbal tím nejčastějším spisovatelem současné doby, třebaže bychom na jeho místě všichni raději viděli Veculíka. Ale co jsme pro to udělali?

Koneckonců já sama se rozpakuji podepsat plným jménem. Dokonce jsem přehazovala i jména, povolání, a buď mi prominete, i pohledí svých známých. Nejvíce pak se omlouvám kamarádce, které jsem tedy přidělala plnévozu, ale doufám, že i ona bude raději fousatá než podepsaná.

Minuta před koncem

Sedíme s Evou sklesle a koukáme se na ten skoro prázdný papír.

"Stejí vůbec zato jim tohle posílat," říká já.

"Valal kámoš z Bratislavy. Kámoš tam prý poklesla." Povídá Eva.

A pak už neříkáme nic...

N A H L A S

/ B R A T I S L A V A /

/ Vybrané kapitoly z ekologickej zprávy SZOPK /

1. Ing. arch. Pavol Bauer
2. PhDr. Gabriel Bianchi, CSc.
3. RNDr. Ľuboš Cillág
4. RNDr. Ladislav Dolan
5. Ing. arch. Matúš Dulla, CSc.
6. RNDr. Andrej Ferko
7. Ing. arch. Andrej Fiala
8. Doc. Dr. Ing. Mikuláš Gažo, DrSc.
9. PhDr. Jana Geržová
10. RNDr. Anna Grešková, CSc.
11. RNDr. Ján Hanušin, CSc.
12. RNDr. František Hesek, CSc.
13. Ing. arch. Milan Hladký, CSc.
14. Ing. Roman Hofbauer, CSc.
15. PhDr. Štefan Bolčík
16. MUDr. Jozef Holomáň, CSc.
17. Doc. RNDr. Anton Jurko, DrSc.
18. Ing. J. Kališ, CSc.
19. PhDr. Viera Káľavská
20. MUDr. Imrich Kostolný
21. Ing. arch. Juraj Králik, CSc.
22. zaslúžilý umelec Prof. Martin Kusý
23. RNDr. Ján Lacika
24. RNDr. Mikuláš Lisický, CSc.
25. Ing. Michal Majtán, CSc.
26. národný umelec Vladimír Mináč
27. PhDr. Ladislav Mlynka
28. Ing. Vladimír Ondruš
29. RNDr. Ján Oťaheľ, CSc.
30. Ing. Rakšányi
31. Ing. Skyva
32. prom.hist. Ladislav Snopko
33. RNDr. Miloš Stankoviánsky, CSc.
34. Ing. František Suchánek
35. RNDr. Jaroslav Šíbl
36. Ing. Milan Škodný
37. RNDr. Koloman Tarábek, CSc.
38. Ing. arch. Igor Thurzo
39. Ing. arch. Volko
40. RNDr. Eva Votavová
41. RNDr. Dušan Závodský, CSc.
42. prom.geol. J. Zhorela

1. Ján Budaj
2. Ing. Juraj Flamík
3. Ing. Fedor Gál, CSc.
4. Eugen Gindl
5. RNDr. Mikuláš Huba, CSc.
6. MUDr. Peter Tatár, CSc.

TECHNICKÁ SPOLUPRÁCA:

1. Vlasta Farkašová
2. Ing. František Guldan
3. Ing. arch. Martin Kvasnica
4. Ing. Magda Kvasnicová
5. Eva Mikulášová
6. Ing. Marta Pichová
7. Ing. Jozef Vojta
8. Igor Strinka

ĎALEJ SPOLUPRACOVALI:

1. akad. mal. Daniel Fischer
2. Ing. arch. Anton Hodál
3. akad. soch. Marián Huba
4. Ing. Andrea Chorvátová
5. JUDr. Jozef Klapáč, CSc.
6. Ing. arch. Vladimír Kokolevský
7. Ing. arch. Marie Křápková
8. PhDr. Stefan Lahita
9. Ing. Ján Langoš
10. Ing. arch. Martin Mašek, CSc.
11. Ing. Jozef Vavroušek, CSc.

a ďalší

ZOSTAVIL A REDAKČNE UPRAVIL:

Ján Budaj

VYDAL: Základné organizácie slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny SZOPK č. 6 a 13 v Bratislave, ako prílohu ku zápisnici zo spoločnej členskej schôdze, uskutočnenej dňa 4.6.1987 /v predvečer Medzinárodného dňa životného prostredia/.

Neprešlo jazykovou
úpravou

KVALITA OVZDUŠIA BRATISLAVY

Ovzdušie, hoci tvorí základnú zložku životného prostredia, je v ČSSR značne znečistené.

Podľa bilancie EHK OSN sme v znečistení ovzdušia v prepočte na obyvateľa na druhom mieste v Európe /1/. Ovzdušie v Bratislave patrí k najznečistenejším v ČSSR /2/. Na celom území mesta prekračujú najvyššiu povolenú koncentráciu /NPK/ tieto látky:

oxid siričitý /SO₂/: ovplyvňuje krvotvorbu, dráždi sliznice, oči, spôsobuje chronické ochorenie dýchacích ciest;

oxid uhoľnatý /CO/: zhoršuje ochorenia srdca, tvorbu hemoglobínu, zvyšuje únavu a toxicky pôsobí na centrál. nervovú sústavu;

oxidy dusíka /NO_x/: spôsobuje ochorenia dýchacích ciest a srdca /cyanózu/, majú karcinogénne účinky;

Tuhý spád: podľa pôvodu zasahuje dýchacie cesty, srdce, imunitný aparát /karcinogénne pôsobenie/ atď.;

Vo zvlášť znečistených oblastiach Bratislavy sa prekračujú NPK i ďalších škodlivín najmä:

Sírouhľík /CS₂/: poškodzuje pľúca a vyvoláva psychické poruchy;

Sírovodík /H₂S/: nervový jed, spôsobuje silné depresie, nespavosť, zhoršenie pamäti a podporuje arteriosklerózu;

Kovy a ich zlúčeniny: v ovzduší Bratislavy sa vyskytujú najmä olovo, mangán, meď, zinok, fluór, organické zlúčeniny, kadmium. Sú to kumulatívne jedy, tzn., že ich účinok sa po čase dostavuje i pri nízkych expozíciách, keďže ich z tela nevylučujeme. Toxicky pôsobia najmä na pečeň, na obličky, na krvotvorbu /Pb/, karcinogénne a mutagénne /Ni, Kd, Cr, Pb/.

Okrem uvedených látok obsahuje bratislavské ovzdušie, celý rad ďalších. Hygienické štúdie ukazujú /4/, že mnohé z týchto látok v ovzduší vzájomne

jomne reagujú, najmä na fotochemickej báze. Vznikajú tak nové škodliviny s toxickými karcinogénnymi, mutagénnymi a teratogénnymi /ohrozujú plod v tele matky/ účinkami.

Boci situácia ovzdušia Slovenska nie je uspokojivá /Slovensko je na treťom mieste v Európe v znečistení ovzdušia na 1 obyvateľa /5/, je bratislavská situácia výrazne horšia: Bratislava zaberá len asi 0,8 % územia Slovenska, no v jej ovzduší je až 7,6 % celoslovenských emisií SO₂, 8,1 % CO, 40,5 % sírovodíka, 20 % olova a 71 % sírouhľíka /6/.

Ako vidíme na obr. 1 /7/ je v centrálnych častiach Bratislavy prekračovaná hygienická norma sumárne viac ako desaťnásobne.

Zlá kvalita ovzdušia v Bratislave má svoj vplyv na hygienické vlastnosti vody, pôdy, potravín, na stav drevín a zelene, na stav materiálov: hodnôt /omietky, korózia kovov a pod./ a na zdravotný stav obyvateľstva, predovšetkým mládeže, chorých a starých. Stručne sa dá povedať, že pri všetkých ochoreniach ktoré súvisia s vonkajšími vplyvmi prostredia, má Bratislava najhoršie výsledky na Slovensku /novotvary, srdcovocievne choroby, choroby dýchacieho systému, alergické choroby, atď./ /8/

Ovzdušie v Bratislave závažne ohrozuje zdravý život Bratislavčanov a je preto dôvodom nespokojnosti a pocitu, že ochrana zdravia občanov nie je v našom meste prvoradou úlohou.

Je načase začať otvorene hľadať odpoveď na otázku, ako mohlo u nás prísť k takémuto stavu a najmä - ako situáciu v čo najkratšom čase napraviť.

V rámci možností nášho materiálu uvedieme niekoľko poznámok k týmto otázkam.

a/ Zdroje znečistenia

Výnimočná situácia ovzdušia Bratislavy je spôsobená najmä prítomnosťou veľkých chemických a petrochemických závodov. V určitom období sa rozvoj týchto odvetví zdal byť vhodným spôsobom ako zamestnať veľký počet nízkokvalifikovaných prac. síl pri súčasnom zachovaní potrebnej miery zisku. Dnes je v Bratislave sústredených 50 % celoslovenského chemického priemyslu /9/.

Najväčším znečisťovateľom je Slovnaft. Podrobnejšie sa mu venujeme v kapitole PRIEMYSEL. Z jeho výroby pochádza viac ako polovica znečistenia ovzdušia Bratislavy /10/.

Pravidelne je meraná len koncentrácia štyroch škodlivín: SO₂, popolček, CO a NO_x. Okrem nich unikajú namerané množstvá prchavých organických kyselín, uhľovodíkov, kovov /Ni, V, Al, Zn, Ca, Cr/ a sírovodík. /11/ Náhodilé meranie preukázalo v okolí Slovnaftu v 52 % vzoriek prekročenie najvyššej povolenej koncentrácie /NPK/ sírovodíku /12/.

Ďalšie škodlivé látky unikajú v ČEZJD: sírovodík, sírouhľík, NO_x, NH₄Cl, Cl, Cl₂, F₂,

SO₂, SO, a iné. Tieto látky a ich zlúčeniny poškodzujú zdravie pracujúcich v závode a zasahujú spolu 150 000 obyvateľov Bratislavy /13/. Najškodlivejšie sú prevádzky výroby viskóзовého vlákna, gumárenských urýchľovačov, agrochemikálií, Metationu, Basagramu, Burexu, ďalej pep-tazíny, antioxidanty a ďalšie. Následky unika-júcich škodlivín nie sú pre vedenie závodu ta-jomstvom, veď niekoľko desiatok pracovníkov napr. z prevádzky viskóзовého hodvábu bolo hospi-talizovaných pre trvalé psychické narušenie /sírovodík/. Doterajší postup v náprave škodli-vých vplyvov CHZJD pri súčasnom raste požiada-viek na výrobu nesmeruje k zlepšovaniu životné-ho prostredia. /14/ Výrobný program podniku ne-rešpektuje ani zákonné požiadavky NVB. Zasta-venie výrob emitujúcich sírovodík sa stále od-kladá, pričom jeho koncentrácie v okolí závodu v extrémoch 20-násobne prekračujú NPK /15/. Dlhो sľubované zastavenie výroby gum. urýchľova-ča Pneumax nastane, až keď sa rozbehne výroba urýchľovača Sulfenax. Výroba ta-

kýchto látok sa všade vo svete sústreďuje do neobývaných území, resp. pranáša na dodávateľov. V CHZJD sa rozhodli, že výroba Sulfenaxu bude v objeme 10 000 ton ročne, tzn. že bude najväč-šia na svete. Vo výrobných plánoch podniku napriek sľubom a uzneseniam zostávajú vysokood-padové výroby /Basagram, Burex/, nahradenie Meta-tionu výrobou Actelicu neodstraňuje nebezpečenie zamorenia spoločnou zložkou technológie, dimetyl-chlórifosfátom. Výrobný program zahŕňa i výrobu tzv. špecialít, ako napr. kyseliny antranilovej /rastový faktor/ a herbicídov II. generácie /superúčinné, aplikácia len 0,1 kg na 1 ha/. Napriek zámerom NVB rastie výroba v CHZJD každú SRP cca o 30 %. /16/

Iným vážnym znečisťovateľom ovzdušia je n. p. Kablo-Gumon. Ide najmä o vysokotoxický krezol, ďalej: fenoly, formaldehyd, metanol, acetón, toluén, sírovodík, SO₂. Podľa platného smerného územného plánu, podľa Uznesenia vlády č. 354/1983 a podľa Generelu priemyslu má byť Kablo-Gumon vymiestnený z centrálnej mestskej oblasti do mimobratislavských lokalít. Premiest-nenie nemá byť náhle, pri útlmovom programe podľa amortizácie prevádzok do r. 2000. Podnik však nepredložil útlmový program, naopak pripravuje obnovu a rozširovanie výrob. /17/

Ušetříme čitateľa vymenúvaním ďalších zne-čisťovateľov z oblasti priemyslu. Je ich spolu 86 /zákon 35/1967 Zb./ /18/ V centrálnych častiach mesta podiel automobi-lovej dopravy na znečistení ovzdušia dosahuje až 80 % (ide o znečistenie z nízkych zdrojov v uliciach s obmedzeným rozptylom emisií).

Ako je dokázané, má karcinogénne účinky, účinky na dýchaciu sústavu, na krvotvorbu a na centrálnu nerv. sústavu. Na križovatkách sa prekračujú NPK v približne 80 % meraní, pričom extrémne hodnoty

nie sú súčasťou meracou metódou zaznamenané /19/. Veľký je podiel exhalátov z nákladnej dopravy /tvorí až 40 % pohybujúcich sa vozidiel/ a z auto-busov MHD /vzrástol od r. 1970 o 225 %/. /20/ Centrum je zvlášť zafažené, hoci zaberá len 1 % plo-chy mesta, musí ním prechádzať 35 % všetkých jász, keďže Bratislava nemá vybudované obchvaty a okružné komunikácie. /21/

Z ďalších zdrojov znečistenia bratislavského ovzdušia treba spomenúť prašnosť, Spady, ktoré dosahovali v 70. rokoch extrémne hodnoty, sa po-darilo znížiť. Podľa meraní HAMB k prekročeniu NPK dnes prichádza v 33,4 % meraní. /22/. Vysoká praš-nosť súvisí /okrem tuhých emisií priemyslu a ener-getiky/ s charakterom tunajšej pôdy pri narušení jej vegetačného krytu. Prach sa dvíha najmä na sta-veniskách, z devastovaných pôd na sídliskách, zo smetísk, rozkopávok atď. K prašnosti prispieva ne-dostatočná čistota mesta. Počet pracovníkov Tech-nických služieb MB je o 55% nižší než predpisuje urbanistický ukazovateľ /23/.

b/ Faktory ovplyvňujúce znečistenie ovzdušia

Priaznivým faktorom je veternosť bratislav-ského regiónu. I keď zvyšuje zafaženosť ovzdušia prachom, znižuje nebezpečie vysokých koncentrácií škodlivín. No vietor nevanie stále. Nebezpečné sú javy tepelnej inverzie, počas ktorých sa zastaví pohyb vzduchových vrstiev. Obmedzí sa vertikálny rozptyl škodlivín. Pochopiteľne, pribúda-nie emisií pokračuje, a tak prichádza k prekračo-vaniu NPK škodlivín v ovzduší. Inverzné situácie vznikajú pred východom a po západe slnka a často sa stabilita vzduchových mäs udrží niekoľko hodín až niekoľko dní. /24/ Najmä v zimných me-siacoch sa na území mesta vyskytujú situácie, pri ktorých by sa mal vyhlasovať tzv. smogový poplach. /25/

Ani vietor, ktorý rozhána smog, neprináša do Bratislavy vždy čistý vzduch. Zamorenie ovzdušia sa môže zvýšiť najmä pri juhovýchodnom prúdení /Slovnaft/ a severnom prúdení /CHZJD/. Znečistenie stúpa i pôsobením tzv. tepelného ostrova. Centrum mesta je v zime o niekoľko stup-ňov teplejšie než okrajové časti a to spôsobuje najmä v noci a nadržanom lokálnu termickú cirkuláciu vzdušných mäs z okrajov, kde sú veľké zdro-je znečistenia - do centra.

V lete sa škodliviny v ovzduší zlučujú pô-sobením silného ultrafialového žiarenia Znečistenie v Bratislave znižuje intenzitu dopa-dajúceho slnečného žiarenia až o 16 % /28/.

Dopad emisií, produkovaných bratislavským priemyslom, by sa mohol zmierniť zvýšením ich rozptylu. Nie je to riešenie ekologické, no zní-ženie hrozby havarijných smogových situácií je naliehavé z hľadiska ochrany zdravia a životov na území s vysokou hustotou obyvateľov, akým je Bratislava. Žiadúca výška komínov je 150 m.

Pre požiadavku letiska sú komíny emitujúce škodliviny nižšie, majú od 40 do 80 m /náletový kužel letiska/. /29/

Priaznivo by na kvalitu ovzdušia pôsobila zeleň a najmä stromy. Ich lístie má doslova zázračnú schopnosť zachytávať škodliviny i prach. No, ako sa podrobnejšie rozvídza v kapitole o bratislavskej zeleni, tejto zložke životného prostredia sa nevenovala náležitá pozornosť. Celkovo možno zhrnúť, že k nepriaznivej situácii ovzdušia Bratislavy prispievajú viaceré ovplyvňujúce faktory, najmä: časté inverzné situácie, vysoká hustota automobilovej dopravy nevhodná lokalizácia znečisťujúcich závodov, požiadavky letiska, vysoká rozostavanosť a iná sekundárna prašnosť a napokon nedostatok vzrastlej zelene v najpostihnutejších oblastiach mesta.

c/ Aké sú perspektívy?

Prvým krokom k náprave by bolo presné a trvale /kontinuálne/ meranie úrovne znečistenia. Vybudovať Automatický monitorovací systém znečistenia ovzdušia /AMSZO/ nariadila vláda uznesením 250/1978. Začiatok realizácie sa však oddaľoval, pretože výstavba bola viazaná na nákup zahraničných analyzátorov. Naliehavosť tejto úlohy potvrdilo uznesenie vlády SSR č. 100/1982 a úloha sa stala súčasťou 7. SRP.

Dokončenie sa oneskoruje, pretože AMSZO musí byť vybudované len na báze tuzemských súčiastok /30/.

Otázka priority spoločenských úloh sa nám vynára i pri iných problémoch, súvisiacich so znečistením ovzdušia Bratislavy. Krajne neuspokojivá je doterajšia prax v plnení plánu odstávky morálne a technicky zastaralých prevádzok. Bežným javom je, že zastavenie prevádzky sa naplánuje a potom dlho odkladá, pričom sa už neinvestuje do údržby a ekologických zariadení prevádzky. Napr. o zrušení prevádzky viskózovej striže sa rozhodlo v r. 1957, no zrušená bola v skutočnosti až po 21 rokoch, v r. 1978. /31/. Premiestnenie ďalších škodlivých prevádzok v CHZJD bolo plánované okrem iného v Návrhu opatrení Mln. výstavby a techniky SSR už v r. 1972 /32/. Návrhy premiestnenia rôznych prevádzok sa objavujú i v materiáloch vlády SSR. Tu nachádzame i rozhodnutie vlády o premiestnení Slovnaftu /z r. 1978/, premiestnenie závodov Kablo a Gumon, ...

V skutočnosti mnohé z dobrých predsavzatí skončia inak: Slovnaft dnes rozširuje prevádzku, odstránenie únikov sírouhlika z CHZJD sa oddaľuje za horizont r. 2000, závod Kablo presadzuje výstavbu nových prevádzok v pôvodnom areáli, oddaľuje sadobudovanie AMSZO ... Záujmy výroby prinášajú do mesta prevádzky nových škodlivých látok s hrozbou ďalšieho poškodzovania živ. prostredia.

Aj keď voči 70. rokom prišlo k zníženiu emisií SO₂ a k poklesu spádu tuhých častíc, celkové

znečistenie ovzdušia Bratislavy má v budúcnosti rásť..

Znečistenie ovzdušia Bratislavy bude pri zachovaní doterajšieho tempa nápravy rásť. Ak dnes dosahuje kumulatívne znečistenie v centre podľa SEMÚ /1986/ až 13-násobné prekročenie normy, v roku 1995 bude dosahovať 15-násobné prekročenie /33/. Tento trend v nás budí znepokojenie, domnievame sa, že ďalšie odsúvanie zásadnej zmeny postoja k ochrane ovzdušia - a tým i k ochrane zdravia občanov - je nehumánne, a preto v rozpore so základnými princípmi našej spoločnosti.

d/ Náprava

Na zlú situáciu bratislavského ovzdušia upozorňoval za posledné desaťročia celý rad významných vedeckých kapacít z ústavov SAV, varovné hlasy sa ozývali z pracovísk hygienikov, sociológov, lekárov, urbanistov ... Nevyhovujúci stav ovzdušia sa konštatoval prakticky vo všetkých materiáloch, súvisiacich s rozvojom Bratislavy, či už sú to materiály NVB, vlády SSR, jej Predsedníctva alebo Smerné územné plány, Volebné programy a dlhodobé či SRP plány. Problematika bola spomínaná v stovkách novinových alebo odborných článkov, v príspevkoch konferencií a seminárov, pozornosť jej venovala i TV a rozhlas.

V ďalšom sa na základe vyhodnotenia spomínaného množstva odborných názorov pokúsime naznačiť niektoré cesty k náprave a k zlepšeniu situácie. Naše uzávery si nenárokujú úplnosť a sú otvorené pre podnety a výhrady odborníkov, vedúcich činiteľov i verejnosti.

A/ Urychlíme dobudovať Automatické meranie znečistenia ovzdušia so sledovaním širokej škály škodlivín.

B/ Zabezpečiť použitie AMSZO aj ako výstražného a regulačného systému. S tým súvisí požiadavka zabezpečiť podmienky pre krátkodobé zníženie znečistenia v prípadoch smogových poplachov. /50/

C/ Znížiť znečistenie z priemyslu:

a/ zastavením zastaralých alebo trvale znečisťujúcich prevádzok, a to najmä:

1/ - v CHZJD odstaviť výrobu viskózového hrdvábu

- odstaviť výrobu gumárenských chemikálií, pesticídov, agrochemikálií, MCPA a iných prevádzok s toxickými únikmi. Nenahrádzať ich žiadnymi podobnými. Chystanú výrobu Sulfenaxu premiestniť. Pri havárii by ohrozila až 200 000 obyvateľov. /49/

2/ - v Slovnafte vyriešiť úniky organoleptík z poľných horákov /52/

- plynofikovať celú prevádzku /53/

- odstaviť zastaralé AVD III. a Parafínku I. A, nové budovať na inej lokalite.

- 3/ - v Matadorke plynofikovať kotly a doriešiť prevozy sypkých materiálov. Účinne brániť únikom sadzí, kriedy a kaolínu.
- 4/ - v závodoch technického skla zastaviť úniky olova. Zabezpečiť plynofikáciu palivovej základne.

- b/ Otlmom a postupným premiestnením celých závodov, ak ich poloha fyzicky obmedzuje urbanistický rozvoj Bratislavy a rozvoj jej funkcií ako hlavného mesta alebo ak ich vplyv na životné prostredie je trvale a immanentne negatívny:
 - Premiestniť podľa platných uznesení Predsedníctva vlády SSR závod n.p. Kablo a n. p. Gumon
 - Zastaviť rast závodu Slovnaft a začať znovu s plánom premiestnenia, ako to stanovilo rozhodnutie vlády SSR č. 25/1978.

- D/ Znížiť znečistenie z automobilovej dopravy, a to najmä:

- a/ Vylúčením nákladnej dopravy z CMO.
- b/ Rozšírením peších zón a zón vyhradených len pre MHD. Zavedením bicyklových trás. S tým súvisí: - budovanie záchytných parkovísk /poschodových/ pri vstupoch do mesta.
- c/ Dôsledne kontrolovať technický stav vozidiel z hľadiska emisie škodlivín - najmä nákladných vozidiel a vozidiel MHD.
- d/ Zaviesť výrobu bezolovnatého benzínu - distribuovať prednostne v Bratislave.
- e/ Začať s vývojom katalyzačných zariadení pre naše typy vozidiel, vybaviť katalyzátormi autobusy MHD i za cenu dovozu.
- E/ Ďalej znižovať úroveň sekundárnej prašnosti:
 - a/ Kolaudačným preberaním stavieb, spojeným s dokončením úpravy terénu /ako je tomu napr. v Prahe/.
 - b/ Dôkladnou kontrolou činnosti podnikov, starajúcich sa o čistotu v meste. Zosobňovať pokuty.
 - c/ Kontrolou a postihmi nezdôvodnenej prašnosti v priestoroch podnikov, stavenísk a pod.
 - d/ Zvýšením finančnej odmeny domovníkov pri súčasnom zintenzívnení ich kontroly.
- F/ Znižovať znečistenie ovzdušia účinnými odľučovačmi:
 - a/ Dobudovať a modernizovať odľučovače tak, aby nebola žiadna toxická prevádzka bez odľučovača na ochranu ovzdušia. V prípade potreby zaobstaráť dovozom.
 - b/ Účinne kontrolovať prevádzkovanie existujúcich odl. zariadení a prípadné pokuty zosobňovať. Kontrolu prevádzať na nadpodnikovej úrovni, za účasti poslancov a verejnosti.
 - c/ Nepovoľovať výstavbu žiadnej ovzdušie znečisťujúcej prevádzky.
 - d/ Účinne likvidovať zachytené toxické látky.

- G/ Znižovať znečistenie uplatňovaním existujúcich zákonov o poplatkoch.

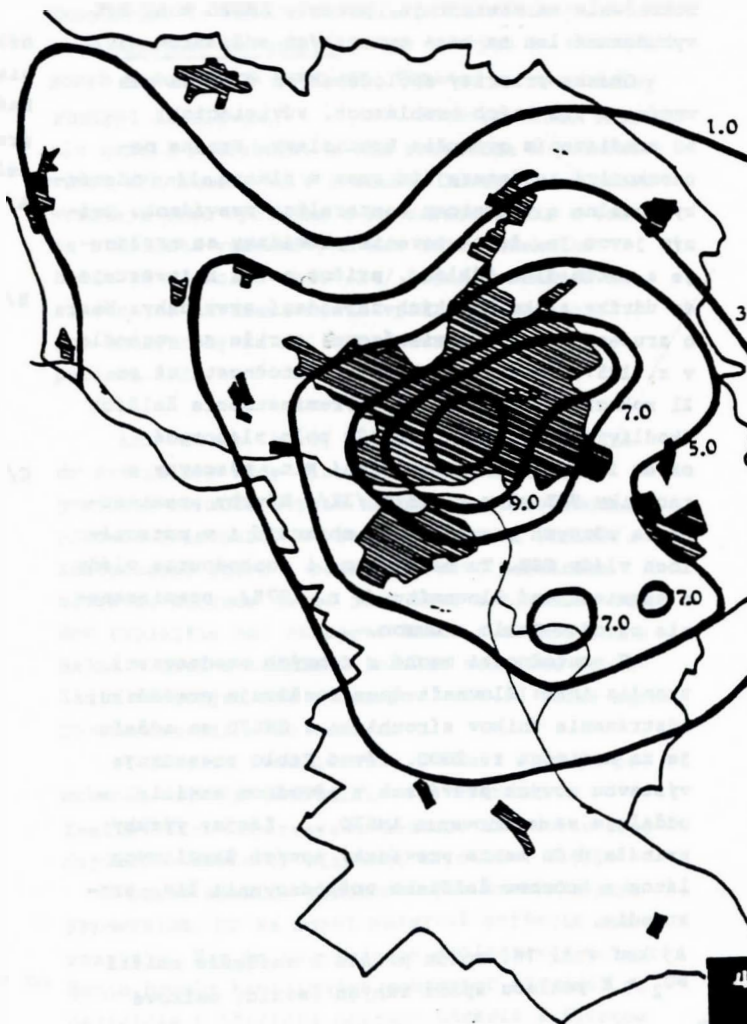
- a/ Prestať s prácou, keď za znečisťovanie ovzdušia počníky odvádzať len paušálnu pokutu 100 Kčs za tonu. Táto suma najmä pri toxických látkach nevystihuje poškodenie, ktoré spôsobujú. V doterajšej praxi je i táto pokuta anulovaná NVB na základe výnimky pre závody, nachádzajúce sa v náletovom kuželi letiska /prakticky všetky chemické podniky/.

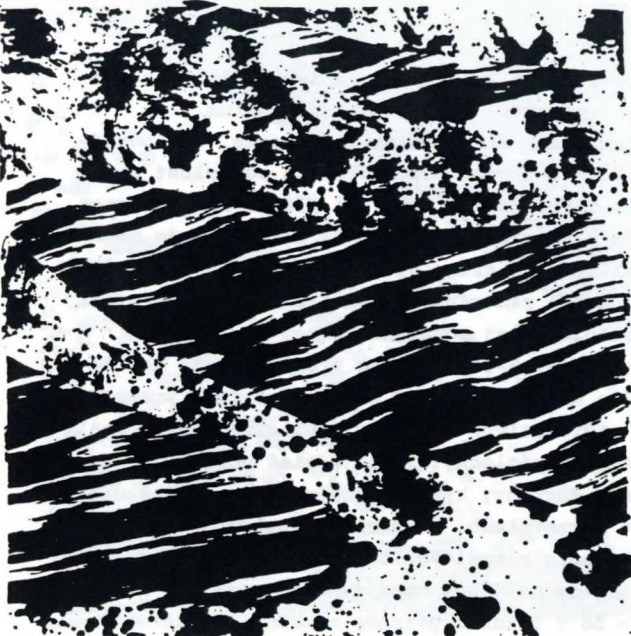
- b/ Finančné prostriedky z pokút za znečisťovanie ovzdušia využiť na zlepšenie živ. prostredia, na budovanie bezprostredného rekreačného zázemia pre deti z najpostihnutejších oblastí a pod.

- H/ Zlepšiť informovanosť verejnosti o situácii ovzdušia, o opatreniach, ktoré sa podnikajú na zlepšenie i o prekážkach, ktoré im stoja v ceste.

SITUÁCIA KUMULATÍVNEHO ZNEČISTENIA OVZDUŠIA BRATISLAVY

PODĽA MERANÍ SEMO 1986

vateľa pripadá v CSSR z vyšetrení rtg záťaž 0,6 mSv ročne.

Zlepšenie by mohlo priniesť používanie moderných neinvazívnych prístrojov, zvýšenie kvality práce personálu obsluhujúceho rtg zariadenia a najmä uvážlivejšie vyžadovanie rtg vyšetrení.

Súčasná prax v Bratislave /rozsiahle preventívne rtg vyšetrenia, predpisovanie rtg snímok len pre spresnenie, či ubezpečenie sa o diagnóze/ je v rozpore s odporúčaniami Svetovej zdravotníckej organizácie /WHO/.

4. Ďalším veľkým zdrojom ožiarenia populácie sú pokusné jadrové výbuchy. V roku 1963 /pred skončením skúšok v ovzduší/ bol v Európe rádioaktívny spád, ktorý zatažil každého obyvateľa ekvivalentnou dávkou 0,14 mSv ročne. Ročná dávka po zákaze poklesla a v roku 1980 bola 0,02 mSv ročne. Celkovo sa z jadrových pokusov v našom organizme akumulovalo do konca roku 1981 cca 4,5 mSv. Táto dávka tvorí však len 10 % ožiarenia, ktoré cez prostredie a potraviny zasiahne v budúcnosti nás a našich potomkov.

/V rádioaktívnom spáde sa uplatňujú najmä dlhožijúce rádioizotopy: trícium s polčasom rozpadu 12,3 rokov, rádioaktívny uhlík s polčasom 5 730 rokov, stroncium 90 s polčasom 27,7 rokov, cesium 137 s polčasom 30 rokov, jód 129 s polčasom 17 miliónov rokov, plutónium 238 s polčasom 86,4 rokov a plutónium 239 s polčasom 24 000 rokov./ Vplyv súčasných podzemných výbuchov na rádioaktivitu prostredia nie je dostatočne známy a jeho rozsah ukáže až budúcnosť.

5. Vplyv jadrových zariadení v priemysle, vo vede a technike.

V týchto oblastiach sa dnes zdroje žiarenia používajú v: hladinomeroch, hustomeroch, vlhkomeroch, analyzátoroch, zariadeniach na meranie hrúbky, prúdenia vzduchu, hmotnosti pôdy, zariadeniach na gama-defektoskopiu materiálov, zariadenia na rádioterapiu, elektrónovú mikroskopiu a iné. Zdrojmi ionizujúceho žiarenia môžu byť tiež rtg analyzátory, hlásiče požiarov a zariadenia na kontrolu batožín.

Najväčšími jadrovými zariadeniami sú jadrové reaktory. Ohrozenie tu pramení najmä z odpadov ich prevádzky a z havárií.

Pre Bratislavu je najbližším takýmto zariadením prevádzka jadrovej elektrárne v Jaslovských Bohuniciach /cca 70 km/. Pri havárii nestoja šíreniu aktívnych látok v ceste prírodné prekážky, lokalizácia je pre Bratislavu nepriaznivá vzhľadom na prevládajúce vetry a na smer tokov /spád do Dunaja/. Nie je tajomstvom, že prevádzka našej prvej jadrovej elektrárne nie je bez porúch a menších havárií /pozri napr. Práca 28.5.1987, Bezpečnosť v jadrových elektrárnach/.

Znepokojuje nás, že verejnosti nie sú známe žiadne správy o opatreniach, ktoré sú v Bratislave pripravené pre prípad väčšej havárie v Jaslovských Bohuniciach. Táto možnosť nie je taká nepravdepodobná, v odbornej tlači sa odhaduje hrozba 1 kritickej

RÁDIOAKTIVITA V ŽIVOTNOM PROSTREDÍ BRATISLAVY

Dnešný Bratislavčan je, ako väčšina ľudstva, zasahovaný prirodzenou i umelou rádioaktivitou. Prírodná rádioaktivita-/kozmicke žiarenie, gama žiarenie zemského povrchu, hornín a pod./ je na danej lokalite neovplyvniteľné. Spolu sa takto do našich organizmov dostáva ročne cca 1 mSv /pozri pozn. 1/.

Umelá rádioaktivita - je spôsobená činnosťou človeka.

1. Pôsobenie plynného radonu:

Uvoľňuje sa zo stavebných materiálov /tehla, panel, kameň, škvárobetón/ premenou rádia 226. Vplyv možno oslabiť vhodným výberom stavebných materiálov. /resp. používaním iných druhov stavebných materiálov/.

Výberu stavebných materiálov má napomôcť chystaná "Smernica pre zabezpečenie kontroly hladiny prírodných rádionuklidov v stavebných materiáloch pre bytovú výstavbu". Dôležité bude najmä to, či bude smernica dôsledne uplatňovaná a či budú kontrolné orgány vybavené náležitou meraciou technikou, ako i potrebnými právomocami. Ročný dávkový ekvivalent ožiarenia z rádionuklidov stavebných hmôt sa odhaduje na cca 1 mSv.

2. V blízkosti energetických zdrojov vykurovaných uhlím prichádza k uvoľňovaniu rádionuklidov:

^{40}K , ^{226}Ra , ^{228}Ra , ^{210}Pb , ^{210}Po , ^{232}Th , ^{228}Th , ^{238}U . Kolektívny dávkový ekvivalent z energetických zdrojov /uhlie, plyn/ je cca 2000 mSv na 1 GW_e za rok. Vzhľadom na energetickú spotrebu Bratislavy /najmä priemyslu/ tejto otázke treba venovať zvýšenú pozornosť.

3. Ožiarenie pri diagnostike a liečení zatažuje populáciu zatiaľ najviac zo všetkých umelo vytvorených zdrojov žiarenie.

Najväčší podiel na tom má rtg-diagnostika. Pri bežnom snímku pľúc dostávame najmenej 0,7 mSv. Pri kontrastnom vyšetrení hrubého čreva je dávka až 12,7 mSv. V priemere na 1 oby-

havária /podľa Poissonovho rozdelenia/ pri súčas-
ných 394 reaktoroch na 70 % pravdepodobnosť každých
5,4 rokov.

c/ Bratislavský jadrový reaktor

Ochrozenie zamorenia prostredia jadrovým reak-
torom sa má v Bratislave zvýšiť výstavbou školského
reaktora v Mlynskej doline. Ide o jadrový reaktor
VR-18 s výkonom 1 MW. Zámer už dostal stavebné povo-
lenie. V ďalšom chceme stručne upozorniť na okolnos-
ti, ktoré boli pri voľbe lokality pre tento reak-
tor zanedbané.

1. Pri ochrane pred nežiadúcim pôsobením
reaktora nie je v Mlynskej doline splnená jedna
zo základných podmienok ochrany - ochrana vzdia-
lenosťou. Reaktor je situovaný do areálu vysokých
škôl, v okruhu 1 km žije cca 30 000 ľudí, v okru-
hu 2 km asi 70 000 ľudí vrátane koncentrácie ne-
mocničných zariadení na Kramároch.

2. Nevzalo sa do úvahy nebezpečenie zemetra-
sania. Bratislavský región má seizmicitu 6-7 MCS -
podľa záväzných predpisov sa v lokalitách s takou-
to seizmicitou nesmú stavať jadrové reaktory.

Hrozba zemetrasenia sa zvýši v období napúš-
tania vodného diela v Gabčôkove, prípadne i plá-
novaného stupňa v Rakúsku nad Bratislavou /zemetra-
sania sprevádzali napúšťanie nádrží Achloss v
Grécku, Hooverovej priehrady v Colorado, USA, Koy-
ne v Indii, Káribe na Zambezi a nádrže na rieke
Drac vo Francúzsku/. Vzhľadom na uvedené by si vý-
stavba reaktora vyžadovala podrobný prieskum pod-
ložia /tektonické zlomy/ a nákladné protiseizmic-
ké opatrenia, čím by sa značne predražila. Príkla-
dom efektívnejšieho prístupu je premiestnenie vý-
stavby do seizmicky bezpečnej oblasti, ako sa sta-
lo nedávno v ZSSR /Literaturnaja Gazeta, 20.1.87
Podgorodnikov M./.

3. Pri voľbe lokality sa neuvažovalo so syner-
gickým účinkom, ktorý vzniká pri akokoľvek malých
únikoch žiarenia v kombinácii s bežnými škodlivi-
nami v ovzduší, vo vode a v pôde. Z laboratórnych
pokusov vyplýva, že žiarenie mení SO_2 na oveľa je-
dovatejší SO_3 , kyslíčniky dusíka na kyselinu dusič-
nú a uhlovodíky na jedovatý peroxiacetylnitrát
/PAN/. Práve v Bratislave, s jej nadmerným zamore-
ním škodlivinami, sú preto akokoľvek dávky rádioak-
tivity zvlášť nebezpečné.

4. Lokalita nie je vhodná ani vzhľadom na lik-
vidáciu odpadov. Problém odpadu nie je uspokojivo
vyriešený nikde vo svete - o to menej vo vnútri
veľkého mesta. Plynné odpady budú hrozbou, najmä
za nepriaznivých meteorologických podmienok /inver-
zia, hmla, dážď/ z nich najmä rádioaktívne vzácne
plyny a trícium ktoré nie je možné dostatočne účin-
ne zachytávať. Tieto látky sa viažu na genetický
aparát buniek, zvyšujú nebezpečenie mutácií a dedič-
ných poškodení. Okrem nich sú nebezpečené rádioak-
tívne izotopy jódu, koncentrujúce sa v štítnej žia-
ze. Nebezpečené je tiež pôsobenie rádioaktívnych

aerosolov, ktoré vypadávajú na zem z vlečky rádio-
aktívnych plynov, z nich najmä plutónium.

Plutónium je najtoxickejšia látka, akú pozná-
me. Podľa niektorých odborníkov je súvislosť medzi
vzrastom rakovinových ochorení pľúc a medzi rastom
množstva plutónia v ovzduší. Je dokázané, že už
jedna milióntina gramu plutónia v dýchacích cestách
môže spôsobiť rakovinu a niekoľko kilogramov stačí
na usmrtenie celej populácie zeme.

Pri pevných odpadoch je problematická ich do-
prava cez mesto. Prípadná havária vozidla prepravu-
júceho rádioaktívne látky by v uliciach mesta mohla
mať tragické následky. Nie je tiež doriešené, čo
s odpadom dovedy, kým sa vybuduje regionálne úlo-
žište v Mochovciach. Otvoreným problémom zostalo
odstraňovanie kvapalných odpadov. Nízkoaktívne kva-
palné odpady majú byť vypúšťané do verejnej kanali-
zácie - čo v žiadnom prípade nemožno považovať za
riešenie.

5. Reaktor má obmedzenú životnosť a po jej
uplynutí ho treba likvidovať. Celá masívna stavba
sa stane rádioaktívnym odpadom. Náklady na likvidá-
ciu reaktora sú cca 50 % nákladov výstavby. V odľah-
lých oblastiach sa reaktor necháva na mieste - vo
vnútri mesta však takéto riešenie neprichádza do ú-
vahy.

Okrem uvedeného by sme cheli upozorniť, že pri
vydaní stavebného povolenia na výstavbu školského
reaktora v Mlynskej doline chýbali:

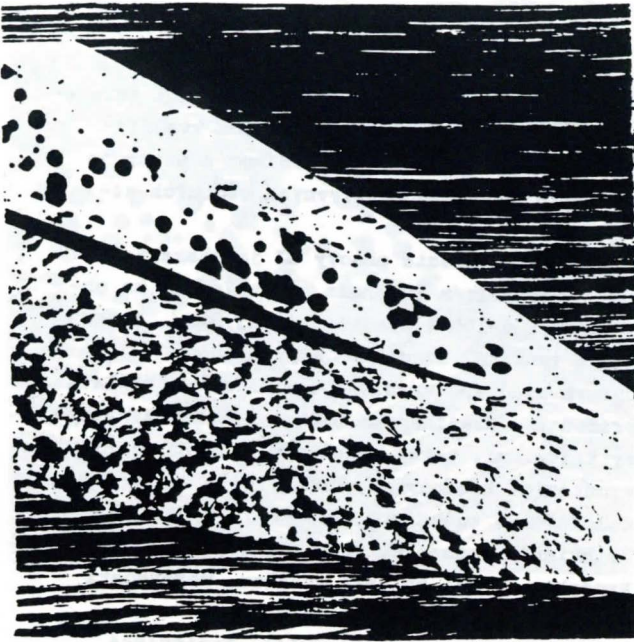
1. ekologický rozbor vplyvu prevádzky a likvidá-
cie reaktora na životné prostredie,
2. postup po skončení činnosti reaktora /nie je
stanovené, či bude demontovaný, zakonzervova-
ný a pod./,
3. bezpečnostné rozbery pre prípad jeho havária
/spôsob postupu-evakuačný plán/,
4. presné ekonomické rozbery, ktoré by preukázali,
že predpokladaný spoločenský prínos takto loka-
lizovaného reaktora nebude menší, než náklady,
spojené s jeho výstavbou, ochranou a s opotre-
niami po skončení prevádzky.

Výstavbu jadrového reaktora v Mlynskej doline
preto považujeme za nevhodnú. Táto lokalizácia nie
je v súlade s celospoločenskými záujmami - vyhovu-
je snáď len pohodliu úzkej skupiny odborníkov.
Upozorňujeme, že pre výučbu študentov je možné po-
užiť simulačné zariadenie, ktoré je nielen bezpeč-
nejšie, ale i nepomerne lacnejšie.

.-.-.-.

Na záver chceme zdôrazniť, že sledovanie ú-
rovne radiácie základných zložiek životného pros-
tredia a potravín, nie je v Bratislave na žiaducej
úrovni. Napríklad rádioaktívny odpad z nemocníc a
výskumných ústavov sa po zriadení /aby spĺňal po-
žiadavky vyhlášky MZda Min. chemického priemyslu
č. 34/63 Zb./, vypúšťa do verejnej kanalizácie.
Kontrolu si robia inštitúcie samotné.

~~Dokumentácia o výstavbe reaktora v Mlynskej doline~~

HISTORICKE JADRO BRATISLAVY

a/ Vznik SMPR

Historické jadrá miest /EJ/ sú súčasťou kultúrneho bohatstva každého národa, sú dokladom historickej kontinuity vývoja miest, estetického a umeleckého prejavu jednotlivých historických etáp, urbanistickej a architektonickej tvorby mnohých generácií

Z hľadiska dochovanosti bratislavského EJ možno konštatovať, že do skončenia 2. sv. vojny EJ vrátane Podhradia je ešte stále urbanisticky a hmotovo kompaktné zachované, s logickým prerastaním do okolitých častí mesta a so zabezpečenou základnou údržbou stavebného fondu.

Situácia sa začína nepriaznivo vyvíjať po II. sv. vojne /2/. Presun majetkových vzťahov v oblasti historických objektov vyvolal dlhodobé zanedbávanie údržby. Neobnovujú sa ani inžinierske siete.

V roku 1954 bola časť územia EJ Bratislavy o rozlohe 46,5 ha vyhlásená za štátnu mestskú pamiatkovú rezerváciu. V úplnom rozpore s uvedenou skutočnosťou sa zároveň začali pripravovať a realizovať také zásahy do organizmu EJ, ktoré vyústili do nasledujúcich veľkoplošných asanácií:

- na západnom a juhozápadnom okraji rezervácie sa do roku 1969, v priamej i nepriamej súvislosti s výstavbou mosta SNP zlikvidovalo 49 historických objektov a v súvislosti s výstavbou cestnej trasy k Mierovému nám. ďalších 75 historických budov. Z kompaktnej, historicky cennej zástavby Podhradia postupne zostalo len niekoľko solitérnych objektov.

Celkove za 33 rokov existencie pamiatkovej rezervácie prišla Bratislava o viac historických objektov, než počas všetkých dovtedajších vojen. Okrem Podhradia zanikli komplexy na nábreží Dunaja, Zámocká ulica a okolie, historická zástavba na Vodnom vrchu, na Primaciálnom nám. /dnes

NVB/. Veľké straty boli i za hranicami rezervácie /Kamenné námestie, Kollárovo nám. Feiglerov dom na nám. SNP, na Októbrovom nám. a iné/

Obnova EJ sa oneskorovala za asanáciami. Inštitúcia MSPSOP vzniká až 16 rokov po vzniku rezervácie, počas ktorých sa v obnove vykonávali len malé opravy. Výnimkou je Hrad. Ako podáva cenné svedectvo kniha Janka Alexyho "Tam ožila sláva", proti likvidácii bratislavského Hradu bolo nutné zorganizovať podpisovú akciu a nebyť zanovitosti Alexyho a prof. Piffľa, Hrad by pravdepodobne dnes nestál.

Oneskorevanie obnovy /napr. Pamiatkostatv Žilina obnovuje kúrie pri Rybárskom cechu už od r. 1970!/ spolu s naopak príliš rýchlo asanáciou zanechali svoje stopy. Menej viditeľné, no rovnako škodlivé je neodborné realizovanie obnovy. Neraz obnova zotrela poškodené pôvodné prvky a tak paradoxne dnes máme skutočne pôvodné pamiatky v tých častiach, ktoré boli málo obnovené /napr. na Kapitulskej ul./. Pri obnove sa ometky bežne odstraňovali bez kontrolných sond, časté bolo zalievanie klenieb, neodborné vymieňanie okien, nevhodne sa inštalovali moderné strešné okná- mizli detaily hist. architektúry, domové znaky, obrazy patrónov, svojvoľne sa menili priečelia ba i situovanie okien /napr. Beblavého ul. Klobučnícka ul., Nálepkova ul., a iné/

b/ Súčasný stav EJ a jeho obnovy

Dá sa povedať, že neblahé tendencie a chyby v hospodárení s pamiatkami pretrvávajú. Nadalej sa asanujú historické budovy, a to neraz i s vynímaním zo zoznamu štátom chránených /napr. v týchto dňoch boli odstrelené budovy vybudované vo vodnej priekope - na Októbrovom námestí. Desiat rokov chátrali, ich fasády sa používali ako priestor pre politické transparenty. Pokračujú asanácie historických budov a celkov mimo EJ /napr. komplex Obchodnej ul., Vysokej ul./. Zdiňhavé dokončovanie a veľká rozostavanosť i dnes znižujú fond EJ a ztrpčujú život obyvateľom i návštevníkom. V EJ alebo v jeho kontaktných zónach sa buduje nevhodná architektúra /napr. budova Najvyššieho súdu, Múzea revol. tradícií, podchod pod kláštorom Kapucínov si vynútil asanáciu krídla tejto pamiatky, areál SNR poprie historickú siluetu mesta, nevhodne je lokalizovaná i stavba podzemného archívu atď. atď./

Podľa Rozboru stavebno-technického stavu iba 43 % budov EJ je v uspokojivom stave.

Prichádza už k prvým samovoľným zrúteniam /napr. Kapitulská 6-8, Zámocnícka 4, 6, Zelená 6, 10, Pugačevova ul. a iné/.

Medzi hlavné príčiny znehodnocovania stavebného fondu patrí dlhodobá absencia systematickej údržby. Poškodenou krytinou, porušenými dažďovými zvodmi, poruchami v inštaláciách, narušenými omietkami, podmokaním, hniúcimi odpadmi v pivniaciach, na pódoch a vo dvoroch nám každoročne

unikajú milióny a najmä nenahraditeľné a neobnoviteľné kultúrno-historické hodnoty. Ďalším z kľúčových limitujúcich faktorov obnovy SMPR sú inžinierske siete, pričom v prípade kanalizácie minimálna údržba 100-ročných sŕok spôsobila, že ich prevažná časť je na konci svojej životnosti a je potrebná jej výmena v celom rozsahu.

Pri vodovode /budovaný 1895 až 1920/ vek, materiál a veľké inkrustácie potrubí spôsobujú mimoriadne náročnú údržbu terajšieho rozvodu, ktorý bude potrebné vymeniť v celom rozsahu. Prevládajúci nízkotlakový plynovod je značne poruchový, a preto je postupne nahradzovaný strednotlakovým. Telefonizácia je nevyhovujúca a vo fungujúcom stave sa udržiava len za cenu rastúcich nákladov. Prevládajúci lokálny spôsob vykurovania sa považuje za všeobecne nevyhovujúci. Sekundárne elektrické siete sú celkovo prestárnuté a podstatne narušené. Stav povrchov komunikácií je z funkčného, estetického i kultúrno-historického hľadiska zväčša nevyhovujúci. Vyššieuvedené nedostatky sa riešia bezkonceptne, a tak čiastkové a havarijné opravy znehodnocujú prostredie EJ.

c/ Obnova EJ

K znehodnocovaniu objektov EJ a k zvyšovaniu nákladov prispieva aj nezvládnutý proces obnovy.

1/ Stupeň rozhodovania

Rozhodovanie o postupe obnovy EJ leží na vedení MSPSOP a na príslušnom odbore NVB. Doterajšia činnosť týchto inštitúcií nedokázala dať obnove EJ žiadnu koncepciu, oddalovalo sa riešenie tých úloh, ktoré sú takpovediac menej vidieť /kanalizácia, obnova dvorov a zadných traktov, .../. Chýba komplexný program obnovy, ktorý majú iné slovenské historické jadrá miest.

Nevytvorila sa žiaduca koordinácia a kontrola účastníkov obnovy /systém kontrolných dní s. primátora je zameraný stále len na tri stavby - Molkrova 6, Nálepkova 19-21 a Jiráskova 9, ktoré sú perspektívne určené na reprezentačné účely primátora, odboru kultúry NVB a pre občianske obrady. Operatívne porady pre zabezpečenie celkovej obnovy sú neúčinné./

Neuspokojivá je i situácia MSPSOP, ktorá je kontrolórom i investorom stavieb, pričom jej činnosť je NVB hodnotená výlučne podľa výsledkov investorskej činnosti. Metodická činnosť MSPSOP má nevyjasnené základné otázky /novotvar - kópia - originál/. Pri realizáciách to spôsobuje svojvoľné interpretácie a ubúdanie pôvodných stavebných, drevených i kovových prvkov.

Formálny a slabý je výkon pamiatkového dozoru, funkcia gestora pam. starostlivosti vôbec neexistuje. Neuspokojivá je kádovo-personálne zloženie MSPSOP. Práca sa javí neatraktívna /nízke platy, malá možnosť pre iniciatívu odborníkov, nedostatočné technické vybavenie/, čo vedie k úniku odborníkov, k feminizácii a k zaostávaniu odboru.

Vedenie podniku sa v problémoch riadi stratégiou cesty ľahšieho odporu, neprijíma kvalifikované námietky vlastných odborníkov a ustupuje tlakom rezortných alebo vplyvných osobných záujmov.

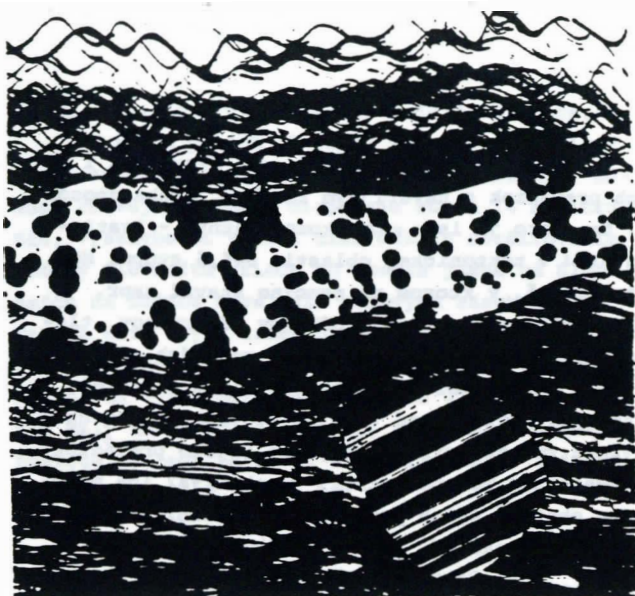
Finančná situácia obnovy EJ je charakteristická potešiteľným zvýšením prostriedkov na obnovu /takmer o 100 % oproti minulej SRP/. Ako majú byť využité? Uvedieme 5 príkladov

- 1/ Úprava Hradného vrchu /100 miliónov/. Potláča prírodné a krajinárske hodnoty /nahrádza stromy trávnikmi, terén priestoru bude narušený vynútenými betónovými múrami, zvýši sa množstvo chladných a technických prvkov/. Výstavba zlikviduje archeologické nálezové situácie. Projekty neboli prijaté súťažou, verejnosti boli predložené ako hotová vec.
- 2/ Archív MB, Eszterháziho palác, Kapitulská 6-8 /92 miliónov/. Nesprávne dislokačné rozhodnutie prinieslo výrub najhodnotnejšieho stromu EJ, zrútenie prednej časti a samovoľné zrútenie vnútornej časti paláca. Výstavba podzemných poschodí ohrozuje stav okolitých budov, dlhodobo obmedzuje využívanie okolia, doprava otrasmí ohrozuje domy na Kapitulskej ul., niekdajšia najtichšia časť Bratislavy sa stala staveniskom a dlhodobo stratila atmosféru.
- 3/ Múzeum revolučných tradícií /30 miliónov/. Novostavba investičného charakteru z neinvestičných prostriedkov určených na obnovu EJ.
- 4/ Úplná obnova Primaciálneho paláca /160 miliónov/. Realizuje PKZ Stetín /PĽR/. Palác je v dobrom technickom stave, potrebné opravy sa dali realizovať postupne v malých investičných objemoch.
- 5/ Nálepkova 19-21 + Jiráskova 9 /66 miliónov/. Tieto objekty, podobne ako Primaciálny palác majú slúžiť reprezentácii. Ich reprezentačné interiéry si vyžadujú väčšie prostriedky než celá obnova objektov.

Vo všetkých uvedených príkladoch mohla byť ušetrená značná časť prostriedkov, ktoré sa mohli využiť k obnove havarijných objektov, kanalizácie a pod. Ak zrátame prostriedky, určené na uvedené stavby, zistíme, že tvoria 80 % z prostriedkov naplánovaných v tejto päťročnici na obnovu EJ! Tu môže vzniknúť podozrenie, že zodpovední činitelia sa zaujímajú o to, aby zvereným prostriedkom preinvestovali a nie aby ich využili na efektívnu pomoc pamiatkam v EJ. V rozhodovacom procese absentujú súťaž, verejné diskusie, chýba tiež verejná kontrola prac. výsledkov ako spätná väzba rozhodovania.

2/ Projektová a predprojektová príprava

Nedôslednosť a chybnosť vstupných údajov zisťovaných len obhliadkovým stavebno-technickým prieskumom, spôsobuje omyly premietané do projektov. Nedostatočné sú i väzby projektantov, investorov a odborov NV pri zostavovaní plánov

PRIEMYSEL

a/ Priorita priemyslu

Ako možno vidieť z územných plánov a najmä zo štatistických údajov o rozvoji Bratislavy po II. svetovej vojne, vývoj priemyselnej výroby mal prioritné postavenie. Hrubá priemyselná výroba sa medzi rokmi 1945-1985 zvýšila o 984,5 %. Najvýraznejší vzrast zaznamenala chemická a petrochemická výroba. Od roku 1948 do roku 1985 vzrástla o 1 804,4 %.

Precenenie jednej z funkcií v organizme mesta malo za uplynulých 40 rokov celý rad nežiadúcich následkov: spôsobilo zaostávanie nevýrobných odvetví, najmä: zdravotníctva, verejnej dopravy, sociálnej starostlivosti, starostlivosti o zeleň, životné prostredie a pamiatky, o sféru služieb a v uspokojovaní záujmu o šport, rekreáciu a kultúrne využitie.

Uspokojivá však nie je ani situácia v samotnej preferovanej oblasti. Výroba v Bratislave má paradoxne najnižšiu pracovnú a kvalifikačnú náročnosť /len 60 % priemeru CSSR/.

Tento stav je zaiste ovplyvnený chemickým priemyslom, ktorý je typický nízkou pracovnou a kvalifikačnou náročnosťou. No zlé výsledky sú v Bratislave napríklad v odvetví elektrotechnického priemyslu, ktoré v pracovno-kvalifikačnej náročnosti zaostáva za priemerom CSSR o 27 %. Výroba v Bratislave má nízku úroveň finálnych prác, dokončuje sa tu len 19 % výrobkov. Ani ďalší ukazovateľ intenzívnosti výroby - materiálová náročnosť, nie je v Bratislave priaznivý: máme ju najvyššiu zo všetkých krajov SSR. Nižšia než priemer je i úroveň zhodnocovania materiálových vstupov.

Extenzívnosť priemyslu sa najviditeľnejšie prejavuje v náročnosti na plochu. Zo zastavaného intravilánu mesta 7 102,8 ha tvoria priemyselné areály 1 157,8 ha. Veľkoryso postavené závody potom nedosahujú požiadavky normy pre počet zamestnancov pripadajúcich na jednotku plochy.

Slovnaft dosahuje 13 zamestnancov na 1 ha, pri norme 30 zamestnancov na 1 ha. Automobilové závody BAZ majú na 1 ha 73,2 zamestnancov, pričom norma pre automobilový priemysel je 350 zamestnancov na 1 ha.

Plochy extenzívne využívané v priemysle akútne chýbajú pri výstavbe mesta. Celkove sa priemysel stal pre svoju rozlohu a pre vplyv na kvalitu životného prostredia hlavným limitom rozvoja Bratislavy.

Preferencia priemyslu neprinesla ani splnenie politických cieľov tzv. vyprofilovanie robotníckeho charakteru Bratislavy. Ako vyplýva zo štatistik, Bratislava je dnes mestom s najvyšším podielom nevýrobných a administratívnych pracovníkov v CSSR. Ich počet rastie, podľa Smerného územného plánu sa do r. 2010 má zvýšiť o 25 670 zamestnancov, čo vyvolá rast plôch kancelárií o 683 952 m². /Pre porovnanie - služby dnes zaberajú 167 008 m²/.

b/ Slovnaft

Je najväčším závodom Bratislavy /7 841 zamestnancov/. Priemerná mzda je 3 633,- Kčs. Podnik vykazuje na území mesta najvyšší zisk. Na 1 zamestnanca vyprodukuje cca 4krát viac, než je priemer v bratislavskom priemysle. Voči odvetviu elektrotechniky vytvára na 1 zamestnanca desaťkrát väčší zisk.

1. Rast

Vznik našej najväčšej rafinérky bol od začiatku charakterizovaný zmenami koncepcií, obchádzaním ekologických požiadaviek a omylmi. Podľa rozhodnutia Ústrednej plánovacej komisie bol závod lokalizovaný do Záblatia pri Trenčíne /14.4.1948/. Keď sa na stavbu preinvestovalo 50 miliónov Kčs, došlo k zmene koncepcie a určila sa nová lokalita, Vlčie hrdlo, ktoré vtedy ležalo mimo územia Bratislavy. Lokalita je na záveternej strane mesta, čo bolo z hľadiska vplyvu na ovzdušie správne a pri plánovanej kapacite 150 000 ton spracovávanej ropy za rok, nemohlo byť pre ovzdušie Bratislavy vážnou hrozbou. Súčasťou projektu bola aj ochrana spodných vôd, k realizácii ktorej však nedošlo.

Koncom roka 1954 bola výstavba zastavená a zariadenia zakonzervované kvôli neujasnenosti dodávok surovín. Pokračovalo sa až r. 1956, po uzavretí dlhodobých zmlúv o dodávkach ropy zo ZSSR. Výroba v Slovnafte sa začala 1.8.1957. V roku 1959 zažil prvú veľkú haváriu na kraku. Už predtým sa pri meraniach zistili úniky ropných látok do spodných vôd. Tieto alarmujúce nálezy však neboli náležite zaznamenané v správach. Tak sa stalo, že rastúce znečistenie v r. 1961 zasiahlo novovybudovaný II. zdroj pitnej vody v Podunajských Biskupiciach, ktorý bol napokon úplne znehodnotený v r. 1972, kedy bolo nutné celú východnú časť mesta zásobovať cisternami.

Každému bolo jasné, že priepustné podlažie, na ktorom je Slovnaft vybudovaný, nie je bariérou

pre unikajúce ropné látky. V dobe havárie II. vodného zdroja bolo ropnými látkami zasiahnutých 18 km² podzemných hladín rezervoáru pitných vôd pod Bratislavou.

Kapacita spracovávanej ropy medzitým stúpila na 9 miliónov ton ročne. Bol to 60 násobok pôvodne zamýšľanej kapacity.

2. Vplyv na Ž.P.

Slovnaft sa stal najväčším znečisťovateľom ovzdušia, podzemných i povrchových vôd v Bratislave a na celom Slovensku.

- Jeho vplyv na ovzdušie je opísaný v príslušnej kapitole I. časti. Len rámcovo: v sedemdesiatych rokoch je už Slovnaft väčším producentom znečistenia ovzdušia než všetky ostatné závody, doprava i energetika. Je ním dodnes. Okrem bilancovaných únikov sírovodíka a SO₂ uniká do ovzdušia z jeho prevádzok namerateľné množstvo prchavých látok. Napríklad, podľa materiálov Slovhémie, len z uskladňovacích nádrží uniká ročne 10 000 ton ropných uhľovodíkov.

- Vplyv Slovnaftu na povrchovú vodu spôsobil, že toky Dunaja i Malého Dunaja sú zaradené do IV. najhoršej triedy čistoty. Až do dobudovania čističky /bola nariadená uznesením vlády ČSSR z 15.6.1966, realizovaná však až po 20 rokoch/, unikalo do Dunaja 15 ton ropy denne, do Malého Dunaja až 20 ton ropy denne.

Účinnosť čističky je uspokojivá, avšak ani ona nevyrieši celkom problém znečisťovania povrchových vôd: zostávajú úniky minimálne 1 tony ropných látok denne.

3. Nebezpečie havárie

Doteraz spomínané vplyvy kombinátu Slovnaft na svoje okolie sú sprievodnými javmi pri bežnej prevádzke. No nemožno vylúčiť, že príde zlyhaním techniky alebo ľudského faktora k havárii. Lokálne havárie nie sú v Slovnafte žiadnou zriedkavosťou, stáva sa, že pri nich zahynú zamestnanci alebo, že príde k nadnormatívnym únikom škodlivín. No je tu hrozba katastrofy, ktorú by mohla spôsobiť napríklad explózia guľových nádrží skvapalnených plynov. Ich rozmiestnenie je príhusté /nevýhovujúce dnešným bezpečnostným normám/. Sú tiež príliš blízko obytným súborom. Pri skladovaní stlačených plynov takej explozívnej sily sa vyžaduje ochranné pásmo, najmenej 2 km. To sa v lokalite nedalo dodržať /keď sa požadovalo, boli už vystavané blízke sídliská/.

Preto Slovnaft požiadal o súhlas s polovičným ochranným pásmom s tým, že sa vybuduje ochranný val, ktorý by ničivú tlakovú vlnu odrazil nad zástavbu. Val zo zeminy v patričnej výške a hrúbke by stál 650 mil. Kčs. Táto suma sa neuvolnila a na bezpečnostný val sa akoby zabudlo. Dnes, keď sa vie, že v plášťoch guľových zásobníkov sa objavili mikrotrhliny, sa bezpečnostná situácia Slovnaftu musí považovať za havarijnú.

Z hľadiska budúcej bezpečnosti Slovnaftu i iných prevádzok s havarijným rizikom, treba upozorniť, že - ako je iste známe kompetentným - Bratislava leží v tektonickej oblasti, 6-6,5 stupni MCS. To je stupeň, v ktorom už nemožno stavať napr. jadrové elektrárne. Podľa odhadov odborníkov, tlaková vlna by pri explózii plynov guľových zásobníkov bola porovnateľná s tlakovou vlnou jadrovej zbrane. Je preto nutné verejne vysvetliť, ako chce Slovnaft zmenšiť riziko, plynúce z jeho prevádzok. Pri poslednom veľkom požiari v roku 1982 iba mimoriadne obetavý zásah požiarníkov zabránil detonácií jednej z nádrží.

4. Pokusy o nápravu

Záujem centrálnych orgánov o vplyv Slovnaftu na životné prostredie sa začína už spomínaným uznesením nariaďujúcim výstavbu čističky /1966/. Znovu to bolo Slovnaftu nariadené výnosom NVB odboru lesného a vodného hospodárstva v roku 1968, termín ukončenia: r. 1972. Uznesenie vlády č. 3/1973 uložilo vybudovanie čističky s termínom r. 1977. Po roku ho Predsedníctvo vlády SSR predĺžilo do konca roku 1978. S výstavbou čističky sa začalo v Slovnafte až v 6. päťročnici. Vláda znovu ukladá nový termín, rok 1983 /uzn. č. 214/1976/.

Ako vieme, čistička bola ukončená až r. 1986. Rozvoj Slovnaftu bol od začiatku limitovaný nariadeniami ústredných orgánov. Už pri výstavbe bol určený spomínaný limit: ročne 150 000 ton ropy. Smerný územný plán z roku 1966 /schválený uznesením vlády č. 208/1966/ určoval vo východnej časti mesta výstavbu s tým, že Slovnaft bude postupne premiestnený. Nedodrжал sa. Iným podobným nariadením bolo uznesenie federálnej vlády č. 161/1972, ktoré rozvoj petrochemického priemyslu v Bratislave odmezuje. Napriek všetkému sa výrobné úlohy vždy uprednostnili a Slovnaft sa rozvíjal prakticky nehatene.

Celkove sa na území 2475 ha postavilo 80 výrobných celkov. Mnohé z nich sú už prestárnuté, a tak v roku 1978 svítila pre Bratislavu nádej, že dávno spomínané premiestnenie Slovnaftu sa napokon predsa uskutoční. Uznesenie Predsedníctva vlády SSR č. 25/1978 rozhodlo o postupnom premiestňovaní závodu, ktoré malo podľa amortizovania prevádzok, trvať do roku 2000. Každá prevádzka sa mala premiestniť až vtedy, keď by ju bolo potrebné stavať znovu i vo Vltom hrdle. Práce na príprave novej lokality vo Veľkej doline, južne od Nitry, sa rozbehli. No, žiaľ, uznesenie 25/1978 bolo 14.1.1981 zrušené a prostriedky určené na premiestnenie Slovnaftu sa previedli na jeho obnovu a rozšírenie /rozhodli nižšie dodávky ropy zo ZSSR/. Začal sa budovať hydrokrak, ktorý rozbiťím ťažkých olejov doplní chýbajúci objem pohonných hmôt. Začala sa výstavba novej rozpúšťadlovej parafínky, čo prinesie zvýšenie výroby mazacích olejov. Rozpracovaný je i projekt na intenzifikáciu výroby etylénoxidu, výstavba výrobné alkanov, zvýšenie výroby polofúkaných asfaltov, polypropylénového

oleja, kumilfenolu, naftalénu a ďalších látok.

Ak sa za prvých 17 rokov vybudovali v Slovnafte zariadenia a stavby za 7,1 miliárd Kčs, budúci rozvoj kombinátu disponuje sumou 14 miliárd Kčs. Výstavba si vynúti tiež ďalšie rozširovanie plochy Slovnaftu /žiada sa územie južne od Slovnaftu na budúce nové pole guľových zásobníkov./ Tak sa ešte zvýši záber plochy, ktorý je dnes 2 475 ha /aj s ochranným pásmom, kde je zakázaná akákoľvek výstavba/. Je to plocha 2,57 krát väčšia než celý obvod Bratislava I., pri jeho priemernej hustote by teda na území Slovnaftu mohlo žiť 143 tisíc obyvateľov.

c/ Návrhy

Na záver tohto neúplného opisu situácie výrobnnej sféry Bratislavy /mohli by sme podrobne opísať situáciu v závode, ktorý je druhým najväčším znečisťovateľom - CHEZJD, ďalej v Matadorke, Gumonke, Kable, SZTS a v ďalších/, chceli by sme predovšetkým zdvihnúť svoj hlas v mene dnešných i budúcných obyvateľov Bratislavy, za premiestnenie Slovnaftu.

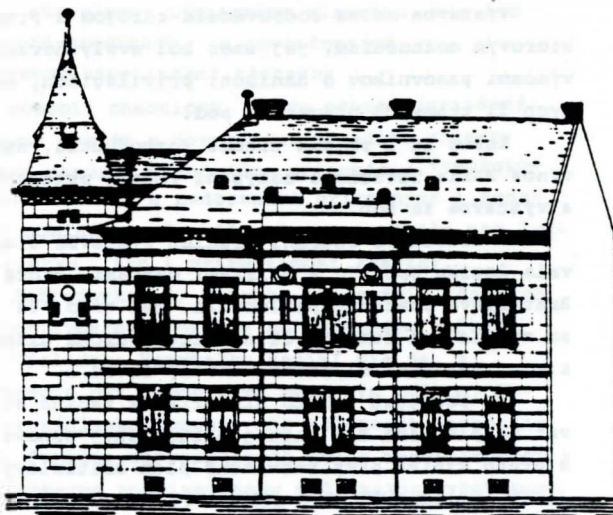
Dvedomujeme si, že keď sa dopustilo dlhodobé rozrastanie závodu, odporujúce pôvodným plánom, zámerom vedúcich orgánov i posudkom odborníkov, tak je robiť rôzne rozhodnutia. Výroba Slovnaftu je vážnou položkou v produkcii Slovenska, zamestnáva vysoký počet zamestnancov, ktorých pre ich nízku kvalifikáciu ťažko priamo preradiť do inej výrobnnej oblasti. To všetko však nič namaní na skutočnosť, že vplyv Slovnaftu na nevyčísliteľné hodnoty podzemných vôd, prírodnín, ovzdušia a najmä zdravia obyvateľov Bratislavy, je a bude negatívny. Dôsledné odstránenie tohto vplyvu je nad naše technologické i ekonomické možnosti. Každým odkladom sa problém prehĺbuje. Nemožno čakať, kým pokuty /aj medzinárodné, veď podzemný rezervoár pitnej vody mienili využívať i Rakúšania a Maďari/, ekologické problémy alebo havária, zmenia vyčkávaciu taktiku zodpovedných pracovníkov centrálnych orgánov.

Treba tiež upozorniť, že pre hlavné mesto Slovenska nie je únosné naďalej udržiavať preferenciu výrobnnej sféry - navyše, ak ide o výrobu vysokotonnážnu, s nízkym podielom práce, s malou kvalifikačnou náročnosťou a s vysokou materiálovou spotrebou. Je tiež namyšliteľné, aby sme sa zmierili s tým, že Bratislava bude trvale svoju ekonomickú prosperitu vykupovať ohrožovaním zdravia pracujúcich a vážnym poškodzovaním životného prostredia. Je to smutný stav, ktorý je v rozpore s proklamovanými cieľmi čs. spoločnosti. Nie zisk a záujem závodov rezortov alebo vplyvných jednotlivcov, ale zdravý a plnohodnotný rozvoj osobnosti má byť jej cieľom.

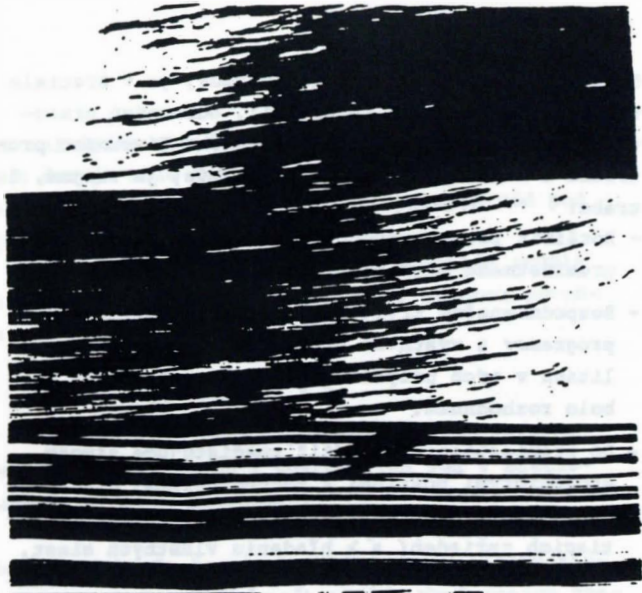
K tomu, aby sa Bratislava stala skutočne mestom vyššej efektívnosti a kvality, je potrebné urobiť zodpovedné rozhodnutia. Ich celkový výpočet a poradie nedokážeme urobiť. Domnievame sa, že k prechodu na intenzívne hospodárenie a prestavbu spoloč-

enských i ekonomických mechanizmov, je v Bratislave dostatok presných informácií, odborných pracovníkov i vedeckých kapacít. Z hľadiska životného prostredia a kvality života v Bratislave, je zrejme, že treba:

- Rozšíriť zoznam závodov a prevádzok, ktoré budú premiestnené mimo Bratislavu.
- Bezpodmienečne trvať na dodržiavaní útlmových programov a výstavbe prevádzok v nových lokalitách v tých prípadoch, keď o premiestnení už bolo rozhodnuté.
- Do premiestnenia prinútiť znečisťujúce závody ekonomickými postihmi k technologickému disciplínemu, k výstavbe a udržiavaniu odlučovacích a čistiacich zariadení a k hľadaniu vlastných ciest, ako znížiť svoju škodlivosť prostrediu Bratislavy.
- Vypracovať nový Generel priemyslu, v ktorom sa budú odrážať požiadavky mesta na dostavbu centra, na územné využitie neefektívne využívaných plôch priemyselných podnikov, na zvýšenie hygienickej kvality životného prostredia, ako i požiadavky, ktoré so sebou prináša prestavba sociálno-ekonomických mechanizmov. Nové pracovné príležitosti naplánovať vo sférach spracovateľského a potravinárskeho priemyslu, priemyslu informatiky a celkovo výrobu náročných na kvalifikáciu a na využívanie existujúcej vedeckej základne, najmä v gravitácii nových sídlisk, najmä Petržalky. K takejto prestavbe je, ako vieme, rad odborných podkladov a vyžadujú ju i uznesenia vládnych orgánov.

▲ Tabakové tovarňe, Radlinského ul. — sklady.

VÝSTAVBA

a/ Tvorba mesta

Bratislava až do konca 19. storočia bola mestom s veľmi málo dotknutou historickou štruktúrou, s takmer verne zachovanou stredovekou parceláciou, uličnou sieťou i logickým ohraničením. Slohovým zmenám a modernizácii podliehali viac-menej len fasády budov, pričom ich stavebné jadrá sa prechovávali z jedného historického obdobia na druhé. Bratislava dovtedy rástla nie cestou radikálneho nahrádzania starého novým, ale cestou adaptácie jestvujúceho a postupným /aditívnym/ územným rastom.

Výstavba mesta zodpovedala zdrojom a priestorovým možnostiam, jej smer bol ovplyvňovaný výnosmi panovníkov o daniach, privilégiách, mýt-nych či trhových právach a pod.

Známe sú i priame územné rozhodnutia, napr. výnos Márie Terézie o zasypaní vodnej priekopy a výstavbe za ňou.

V období po zbúraní hradieb výstavba sledovala logiku spojnic s blízkymi osadami, ktoré Bratislava postupne pohlcovala, bez toho, že by sa menila ich funkčná či architektonická dispozícia. Tak vznikol zhruba dnešný obvod I.

Na počiatku tohoto storočia sa začína stavať na plochách bez jasnej historickej osnovy, a preto vzniká prvý regulačný plán Bratislavy /1909, Paloczi, Súťaž v roku 1929 prináša pásmový plán mesta/

Pô vzniku ČSR sa Bratislava prudko rozvíja, dosahujú sa najvyššie indexy rastu obyvateľov.

Dalšia etapa rozvoja nastáva po r. 1945. Územné plány /1948, 1954/ i výsledky povojnového rozvoja potvrdzujú, že prioritný bol rozvoj priemyslu. Po r. 1968 sa nová politicko-správna úloha Bratislavy stáva dôvodom novej výstavby. Deje sa tak v dvoch účelom i podobou odlišných rovinách. Jednak rastú nákladné a atypické budo-

vy úradov a nadmeských inštitúcií, ktoré majú okrem pragmatickej funkcie spravidla tiež reprezentatívnu funkciu. Pozorujeme snahu po nových dominantách, po zvláštnych konštrukciách, po celoštátnych prvenstvách v kvantifikovateľných parametroch /napr. výška/ atď. Tieto dominy si vynucujú nadmerné investície, výstavbu vo viacerých prípadoch sprevádzali asanácie hodnotných budov, vnucujú svojmu okoliu nepriemerané merítka atď., atď.

Druhá cesta vo výstavbe Bratislavy viedla ku vzniku rozsiahlych panelových obytných štvrtí. Svoj vrchol tento druh výstavby dosiahol v Petržalke, kde máme najväčší súbor panelových bytoviek v ČSSR.

b/ Petržalka

1. Sanca

Nová Petržalka mala byť mestom; moderným, plnohodnotným pravobrežným doplnením Bratislavy. Mala byť "základom socialistickej prestavby Bratislavy" /M. Lajčiak/. Našej generácii sa naskytla jedinečná možnosť sústrediť prostriedky, kapacity a invenciu najtalentovanejších ľudí a postaviť nové mesto. Tento čin sa mohol stať významným kultúrnym činom, symbolom zrelosti národa.

2. Aká mohla byť.

Projekty Petržalky sa nešili horúcou ihlou. Bratislavský Národný výbor, v spolupráci s Útvorom hlavného architekta /ÚHA/, vypísali v roku 1965 medzinárodnú súťaž, ktorej sa zúčastnilo bezmála dvesto súťažiacich. V roku 1967 vyhodnotila porota 84 návrhov. Hodnotilo sa najmä to, ako sa súťažiacim podarilo, pri zachovaní jedinečných prírodných podmienok Petržalky /dunajské ramená, lužné lesy/, navrhnuť mesto, ktoré by malo metropolitný charakter, organicky sa viazalo s ľavobrežným, historickým centrom hlavného mesta a súčasne by poskytovalo komfortné byty pre 60 000 ľudí. Návrhy a modely odmenených prác boli vystavené. Petržalský konkurz mal živý ohlas medzi odborníkmi i občanmi. Prostriedky masovej komunikácie sugerovali širokej verejnosti obraz ideálneho mesta utopeného v zeleni, rozvíjajúceho sa pozdĺž romantických dunajských ramien. Mesta postaveného z polyfunkčných, sebestačných, ale navzájom organicky prepojených štvrtí, kde by uprostred obytných ostrovov štvor- až osempodlažných stáli objekty komplexnej občianskej vybavenosti. Mesta, ktoré by napriek idylickým obytným oázam malo i živú, veľkomestskú chrbovú kosť, orientovanú na bratislavský hrad i metropolitné, pridunajské centrum, nenásilne prepojené s Bratislavou na ľavom brehu Dunaja. Áno, Petržalka, povedal si vtedy ne jeden Bratislavčan. Tam by som chcel raz bývať. Petržalka na odmenených maketách vyzerala naozaj ako "Benátky na Dunaji."

3. Akí mala byť.

Výsledky medzinárodnej súťaže špeciálna komisia zhrnula do siedmych hlavných zásad, ktoré mali byť pre budúci projekt záväzné. K ich presnému znaniu sa ešte vrátíme. Zatiaľ toľko, že koncentrovali esenciu všetkého, čo by sme si v Petržalke želali: dobré životné prostredie, veľkomestský duch, komplexné vybavenie, zachovanie ľudskej mierky, charakteru krajiny, atď.

Prvý návrh na výstavbu Petržalky /pre 150 000 obyvateľov/ vypracoval tím UHA /Ing. arch. Stehler/. 80 odborníkov z rôznych odborov tri roky po súťaži predložilo projekt novej Petržalky, ktorý bol zanedlho schválený vládou SSR. Hoci tým projekt nadobudol záväzný charakter, nere realizoval sa.

Predbežne nemožno analyzovať zložitú hru osobných a skupinových záujmov, ktorá viedla napokon k tomu, že sa kvalitný návrh UHA v ďalšom neakceptoval ani vo svojich neoddiskutovateľných prínosoch. Plánovanie Petržalky sa prenieslo do Stavoprojektu. Tu sa projektanti prispôbili tzv. reálnym, zjednodušujúcim požiadavkám stavebnej výroby. Stavoprojekt vypracoval len projektovú štúdiu /na vyhotovenie projektu už nebol čas/ a podľa tej sa r. 1973 začalo stavať. Projektové štúdiá sa v mnohom líšila od návrhu UHA a od siedmych zásad, ktoré v r. 1967 stanovila komisia konkurzu. No ani tejto štúdií napokon nebolo súdené, aby sa zhmotnila podľa predstáv svojich tvorcov. V Stavoprojekte bol funkciou hlavného inžiniera poverený Ing. arch. Chovanec, ktorý pod tlakom pre ostrý nesúhlas s postupnými kompromismi a ústupkami voči pôvodným predstavám odstúpil a napokon odišiel zo Stavoprojektu. Jeho nástupca, Ing. arch. Talaš, najostrieľanejší staviteľ bratislavských sídlisk, v rozhovore pre časopis Projekt hodnotí dnešnú podobu svojej štúdie neradostne: konštatuje, že predstavy projektantov sa spíňajú len minimálne, že služby a obchody v parteroch bytoviek sa nere realizujú v pôvodnom rozsahu /zariadenia zlúčenej komplexnej vybavenosti úplne vypadli z realizácie/. Skála bytov je úzka, architekti sú proti výrobe slabí, chýba čas i prostriedky na dotiahnutie detailov ... termín je hlavným zaklínadlom.

4. Akí je?

V Petržalke dnes, 14 rokov po slávnostnom osadení základného kameňa na nám. Hraničiarov, býva cca 130 000 obyvateľov. Na ploche 36 km² žije viac ľudí, než v priemernom slovenskom okrese. Podľa počtu obyvateľov je Petržalka tretím najväčším slovenským mestom /po Bratislave a Košiciach/. Do roku 2000 sa má počet obyvateľov zvýšiť na 200 000.

Petržalka sa však nestala pravobrežným mestom, je len veľkým, monofunkčným a nepekyným prívieskom Bratislavy. "Za Petržalku sa pomaly, ale isto hanbíme" /M. Lajčiak/.

A/ Urbanizmus Petržalky

Koncepcia bola, ako sme už spomínali, určená siedmymi zásadami. Porovnajme ich so skutočnosťou:

Požiadavka: 1/ Potreba dosiahnuť úzky vzťah medzi ľavobrežným mestom a jeho rozšírením na pravom brehu v Petržalke.

Výsledok: Pravobrežné mesto je, vzhľadom na Bratislavu, izolovaným sídlom. Zo strany Bratislavy pôsobí Petržalka ako monolitná, odmietavá hradba. Na druhej strane iba z niektorých sektorov Petržalky možno dovidieť na siluetu bratislavského hradu, dominanty, ktorá opticky i emocionálne integruje mesto.

Požiadavka: 2/ Zachovať a zvýrazniť krajinárske kvality územia.

Výsledok: Krajinárske kvality Petržalky sa nezachovali. Stavbárska veľkovýroba ušetrila iba trosky pôvodnej zelene.

Požiadavka: 3/ Rozvinúť vodné toky ako základné prvky návrhu výstavby.

Výsledok: Prírodné vodné toky sa nestali základnými prvkami výstavby. Naopak: väčšina pôvodných dunajských ramien zmizla pod návozní stavbárov. Chorvátske rameno, odfaté od prirodzeného zdroja vody je skôr hnojúcim, odpadkami zanešváreným kanálom, ako osou vnútro sídliskovej, rekreačnej zóny.

Požiadavka: 4/ Vyhnúť sa strnulému, lineárnemu riešeniu, príliš zdôrazňujúcemu monumentalitu na úkor prirodzenosti krajiny a ľudskej mierky.

Výsledok: Architekti sa síce čiastočne vyvarovali strnulému, lineárnemu riešeniu, ale ich zhmotnené predstavy o invenčnejšom pôdorysnom usporiadaní zástavby budú pôsobiť chaoticky, pokiaľ nebude doriešený dopravný systém a dostatočne nápadité objekty infraštruktúry, uľahčujúce orientáciu. Vysokopodlažná zástavba a nedostatok prírodných a funkčných dominant spôsobili, že sa stratila tak ľudská mierka, ako i prirodzenosť krajiny.

Požiadavka: 5/ Potreba integrácie všetkých väčších funkčných prvkov do súhrnného celku.

Výsledok: Petržalka zatiaľ nie je, a ani nemôže byť homogénnym mestským celkom. Obrovské sídlisko funguje ako aglomerát jednotlivých, funkčne neprepojených zón s nedostatočnou a nerovnomerne rozmiestnenou občianskou vybavenosťou.

Požiadavka: 6/ Zachovať možnosť flexibility zástavby aj v detailoch, aby boli možné zmeny.

Výsledok: O flexibilitu zástavby, najmä v detailoch, nemôže byť ani reči. Z tohto hľadiska nespíňa Petržalka ani pôvodné predstavy autorov realizovaného a dnes už poriadne okliešteného projektu.

Požiadavka: 7/ Vrcholne dôležité bude vytvoriť také životné prostredie, aby obyvatelia, ako jednotlivci i členovia spoločnosti mali po-

cit, že sa ich potrebám vyhovel vhodne a obrazovne.

Výsledok: Celkove možno povedať, že Petržalka je v súčasnom stave provizóriom, v ktorom sa takmer vôbec neuplatnili komisiou odporučené podnety konkurzu. Občania majú pocit, že sa ich potrebám nevyhovelo.

B/ Byty

Bez ohľadu na podobu projektu je už dnes diskutabilné, prečo sa Petržalka stavala panelovou technológiou. Je zo všetkých najdrahšia /o 30 % drahšia než dom postavený tradičnou technológiou kombinovanou s liatym betónom/. Je najmenej variabilná. Nemusí byť ani najrýchlejšia, budovy z liateho betónu sa stavajú rovnako rýchlo. Veľkou nevýhodou je nízka priebežná obnoviteľnosť a adaptabilnosť panelových stavieb a neúmerne vysoká energetická náročnosť pri užívaní.

Kvalita petržalských bytov je od začiatku terčom sťažností a nespokojností nájomníkov. Byty sa odovzdávajú s oneskorením a navyše so zavadami z ktorých značná časť má trvalý a neodstrániteľný charakter. Odhaduje sa, že šťastný majiteľ bytu investuje cca 20 000 do odstraňovania zívad, do výmeny tapiet, opravy notoricky netesniacej steny na balkón a pod. Mnohí sa pustia do obmurovania bytového jadra, ktoré zvukovo neizoluje hygienické miestnosti od bytu, ani od bytov susedov. Iní sa pokúšajú zvýšiť kvalitu bytu tým, že omietajú steny, vylepšujú kuchynské vybavenie, vymieňajú nevkusné podlahoviny, atď. Byty teda prichádzajú nájomníkov draho, treba tiež poznamenať, že aj bežné nájomné je v Petržalke zo všetkých sídlisk najvyššie. Po stránke dispozičného riešenia sú byty relatívne lepšie, než na iných sídliskách /väčšie kuchyne, neprechodné kúpeľne/. Nevhodne sú riešené vstupné a spoločné priestory domov, veľakrát zalamované chodbové priestory, príliš zložitý prístup k bytom.

C/ Životné prostredie

Prostredie v okolí bytoviek zostáva dlho neupravené. /Na rozdiel od Prahy, kde MV vydáva kolaudačné rozhodnutie na byty až potom, keď je dokončená úprava okolia./ Nedokončená úprava okolia súvisí s prašnosťou, ktorá v Petržalke prekračuje hygienické normy. Zamorenie priemyselnými exhalátmi je o niečo nižšie než v priemyselných zónach, keďže jeho zdroje ležia mimo Petržalku. Značná je však zafarbenosť exhalátmi z automobilovej dopravy.

Zeleň - pôvodná zeleň bola v obytných zónach až na malé výnimky úplne odstránená. Výsadba novej zápasí s nedostatkom vlhky, s nedostatočnými kapacitami ZARES-u a často i s nezájmom alebo vandalstvom neasimilovaných obyvateľov. Lužné lesy sa nepremyslene vycitňujú.

Vodné zdroje sú dostatočné čo do kvantity, pokiaľ ide o kvalitu pitnej vody, je zhruba

rovnaká ako inde. Mešská výstavba čističky, všetky pravobrežné odpady sa vypúšťajú bez čistenia do rieky.

Povrchové vody: Z pôvodných "benátok" zostali návrhy napustiť aspoň Chorvátske rameno. Zatiaľ napriek vytrvalým návrhom ochranárov i odborníkov nie je rozhodnuté, či bude zavezené /dokonca sa objavili úvahy zastavať ho bytovkami/, alebo oživené. Nepochopiteľne sa odkladá doriešenie prírodných štrkovísk v Rusovciach a v Čuňove, ktoré už slúžia rekreácii obyvateľov, najmä Petržalčanov. Zatiaľ bez údržby, bez WC, bez prvej pomoci, atď.

Hlučnosť pochádza najmä z dopravy. Pridávajú sa špecifické zdroje: zlé zvukovoizolačné vlastnosti panelov, dverí a bytových jadier dovoľujú nadmerné prenikanie hluku z výtahov, z potrubí, zo susedných bytov a z ulíc.

D/ Občianska vybavenosť

Základná občianska vybavenosť zaostáva za bytovou výstavbou o zhruba dva roky. V obchodoch chýba cca jedna pätina predajnej plochy, existujúci fond je nerovnomerne rozložený. Zamestnanosť v službách vykazuje plnenie normy na sotva polovicu. Pre sedem služieb z desiatich si chodí Petržalčan na druhý breh Dunaja. Zdalo by sa, že je to terén ako stvorený pre súkromnú iniciatívu rameselníkov. No príslušný odbor vydal pre obvod V. doteraz len cca 50 licencií.

Zdravotníctvo

Sedem petržalských územných obvodov a 14 detských ambulancií sa dočasne nachádza v bytoch. Počet lekárov pracujúcich v zdrav. strediskách je zatiaľ dostačujúci /170/. Nevyhovujúce sú podmienky, v ktorých pracujú: ambulancie rovnako ako čakárne. Chýba nemocnica, stanica záchranej služby, stanica zdravotníckej služby, internát pre zdravotný personál a ďalšie zdravotnícke zariadenia.

Výstavba nemocnice s poliklinikou sa začala, definitívne dobudovanie je však reálne až v 10. päťročnici.

Kultúrne zariadenia

Stará Petržalka mala dve kiná, nová so sedemnásobným počtom obyvateľov má jediné minulé rok otvorené kino v dome kultúry na Ovsiašti. Okrem neho tu pracujú dva provizórne kluby mládeže a D-klub mladej rodiny. To je všetko.

Športové zariadenia spĺňajú normatív na 11 %. Skladba zariadení je nevhodná, mnohé sa nenachádzajú v Petržalke ale v obciach Jarovce, Rusovce a Čuňovo. Urbanistický ukazovateľ pre školské telovýchovné zariadenia sa spĺňa na 6 %. V neorganizovanej telovýchove sa dosahuje 8 % plochy požadovanej normou. Pripomeňme, že doterajšia výstavba si vyžiadala likvidáciu značného rozsahu plôch telovýchovných zariadení a objektov.

Skoly

V roku 1990 bude v Petržalke 12 000 detí od 1 do 3 rokov. Je to o polovicu viac, ako predvídal územný projekt. Zákonite chýbajú a budú chýbať jasle. Dnes je neumiestnená tretina detí /registrovaných je takmer 1000 žiadostí/.

Odhad škôlkárov a školopovinných sa minul dva a polnásobne. Namiesto 40 detí na 1000 obyvateľov je v Petržalke 103 detí. Pre škôlkárov treba do roku 1990 postaviť 93 zariadení, už dnes sa vie, že najmenej 20 bude chýbať.

Základné školy sú preplnené. V 27 triednej ZŠ na Budoného zodpovední "vyčarili" 40 tried.

V dvoch 22-triednych ZŠ na Bierutovej po 29 tried. ... atď. Improvizované triedy sa zriaďujú v kabinetoch, v družinách, na chodbách.

V triedach sedí nadnormatívny počet žiakov. V roku 1990 sa norma - už upravená na petržalské pomery - prekročí o 2 000 žiakov, v r. 1995 dokonca o 4 000 žiakov.

Provizórium petržalských škôl sa už začína prejavovať - na prijímacích skúškach na stredné školy končia Petržalčania v konkurencii ostatných školákov najhoršie.

E/ Doprava

80 % Petržalčanov denne cestuje na druhý breh a naspäť. Cestovanie potrvá i v budúcom storočí, keďže oproti pôvodným predpokladom sa v Petržalke nevybuduje ani pätina plánovaných pracovných miest.

Dopravu pre meškanie koľajovej zabezpečuje autobusová. Je drahá, znečisťuje ovzdušie, je pomalá a navyše - nestačí. V špičkách sa v ikarusoch tlesní o 60 % viac cestujúcich ako pripúšťa norma.

V Petržalke, podobne ako na iných sídliskách, nefunguje ani vertikálna doprava. Z 1 200 výťahov petržalského bytového družstva /najväčšieho v CSSR/ tretina priebažne nefunguje. Oprávárov je dostatok, chýbajú však náhradné súčiastky. Objavujú sa čierni oprávári výťahov.

F/ Ľudia Petržalky

Petržalčan je človek ľudský i občiansky vykorinený. A nie iba preto, že je z vidieka. V skutočnosti výstavba panelových sídlisk do značnej miery prichýľuje tých bratislavčanov, ktorých sama vyháňa z asanovaných bytov a novozaložené rodiny.

Už prvé sociologické výskumy priniesli znepokojujúce výsledky. Značná časť obyvateľov priznávala, že bývanie v Petržalke považuje za provizórium. Na výskumoch pracoval kolektív USTARCHU do r. 1979. Potom bol poverený inými úlohami a o situácii v Petržalke sa namiesto riešenia začalo mlčať. Tajomník MNV v Petržalke JUDr. Ondrej Tkáč píše minulý rok do redakcie Práce takýto výklad "glasnosti": "Aby naďalej nedochádzalo k častým upozorňovaniam na nedostatky Petržalky, k ich dramatizovaniu, čo vytváralo nepriaznivú situáciu u našich občanov, prijali sme po prerokovaní s predstaviteľmi Čs. rozhlasu, Čs. televízie,

ústrednej tlače a ďalších masovokomunikačných prostriedkov spoločné opatrenia, ktoré podstatne zlepšili našu spoluprácu a prakticky úplne odstránili spomínanú situáciu."

Takéto postupy neriešia nepriaznivú situáciu občanov ale situáciu zodpovedných. Situácia Petržalky sa takto nevyrieši, a bude naďalej sťažovať adaptáciu obyvateľov na nové prostredie. Neadaptovaný Petržalčan sa v Petržalke necíti byť doma, nezaujíma sa o dlhodobejšie súvislosti, chce ísť preč. Ako ale vyzerá ten, ktorý sa podobrotky-pozlotky postupne adaptuje na prostredie okolo seba? Ako potvrdzuje empirická skúsenosť, štatistiky, čiastkové výskumy - nepriaznivému prostrediu zodpovedá nepriaznivá, často spoločensky nežiaduca adaptácia:

Pasívna adaptácia - do televíznej ulity vlastného bytu, do pohodlia, spoločenskej pasivity, apatie. Stretnutí s poslancami sa zúčastnil v minulom roku len jeden z 50 obyvateľov, diskutoval jeden z 500 Petržalčanov. Rastie počet neplatičov nájomného, v roku 1984 zo štátnych bytov Petržalky nebol platený každý štrnásty.

Agresívna adaptácia - prejavuje sa v raste kriminality špecificky petržalskej, tzv. tichej: vykrádanie bytov, áut, lúpeže, prepady a znásilnenia.

A v raste vandalizmu, najmä u mládeže /vo viacerých ukazovateľoch najhoršia situácia v Bratislave, v SSR i v CSSR/.

Sebazničujúca adaptácia - prejavuje sa rastom rozvodov, psychóz, neuróz, alkoholizmu a narkománie. V Petržalke stúpa počet samovrážd, v dokončených samovraždiach je na prvom mieste v Bratislave, na Slovensku i v CSSR.

G/ Kvantitatívny rast - dokedy?

Výstavba sídlisk, najmä Petržalky, nás o mnohom poučila. Jednak je zrejmé, že priestor Bratislavy nie je vhodný pre budovanie miliónového veľkomesta. Darmo, okolo sú pôdy s najvyššou bonitou, vinice z najlepších na Slovensku, chránené prírodné celky, horské masívy, veľtok a štátna hranica.

Po druhé - vyskúšali sme založenie mesta "na zelenej lúke" a neuspeli sme. Petržalka je len nocležiskom,

najväčšou spálňou v CSSR. Problémy z toho plynúce nepriaznivo určujú a najmä budú určovať /keď dorastú dnešné deti/ situáciu celého mesta. Ďalšie "rýchlené" sídliská bez mestotvorných funkcií sú pre Bratislavu už neúnosné.

Po tretie - paradoxne sme nevyriešili bytový problém, a to ani po kvantitatívnej stránke. Za cca tridsať rokov komplexnej bytovej výstavby /rozumej - nekomplexnej a panelovej/, sa v Bratislave čaká na byt najdlhšie na Slovensku, počet bytov obývaných dvoma a viacerými cenzovými domácnosťami sa nepodarilo výrazne znížiť - v Bratislave je ich dnes 10,6 % /1/.

~~Napriek tomu, že v Bratislave sa v posledných rokoch a napriek rôznym urbanistickým, výstavbovým, ekologickým~~

Svojím spôsobom centrálna je hľadisko ekonomické. Už dlhší čas manifestovaná téza o ekologicizácii ekonomiky sa ešte stále nespredmetnila do správaní ekonomických subjektov. Takmer všetky nástroje korektívnej i preventívnej regulácie /vrátane nástrojov represívnych/ zlyhávajú kvôli neefektívnemu hospodárskemu mechanizmu a rozšírenej praxi "výnimiek".

Často sa pokuta nerealizuje preto, lebo ju nepotvrdí národný výbor, ktorý je rozhodujúcim orgánom v celom systéme represie. V Bratislave napr. NVB ruší pokuty za znečisťovanie ovzdušia u všetkých podnikov, ktoré ležia v náletovom kuželi letiska /vzhľadom na to, že nemôžu mať vyššie komíny/ - žiaľ, sú to prakticky všetky znečisťujúce výrobné jednotky v Bratislave.

Iný spôsob, ako sa podniky vyhýbali dopadu represívnych nástrojov, bolo zaraďovanie pokút do plánu vlastných nákladov. Táto prax trvala až do minulého roku. Dodnes zostáva v platnosti pre jedného z hlavných znečisťovateľov ovzdušia - pre rezort energetiky.

Za obzvlášť nebezpečné považujeme zlyhávanie preventívnej ekonomickej regulácie v oblasti ochrany a tvorby životného prostredia. Niekoľko dôvodov:

1. Optimalizácia medzi územnou tvorbou prostriedkov na ochranu prostredia a medzi územným používaním týchto prostriedkov sa doteraz neuplatňuje. V praxi by jej uplatnenie umožňovalo územiám s vyššou výrobou, realizovať primeraný podiel zo svojich ziskov na nápravu následkov výroby na životné prostredie územia.

2. Cenové vyjadrenie prírodných zdrojov je doteraz v dvoch extrémoch. Vo väčšine lokalít im nie je priznávaná žiadna cena. Pre závody, ktoré ich využívajú /suroviny, vzduch, vodu.../ sú zadarmo, a tak i "bezcné". V totálnej aplikácii to nebolo vhodné, preto sa pristúpilo k vyhlasovaniu chránených území, kde je prostrediu naopak, pripisovaná "nekonečne veľká" hodnota, resp. cena. Výroba pochopiteľne čerpá z "bezcných" zdrojov, ceny ich výrobkov nezachycujú hodnotu prírodných zdrojov. Prípadné pokuty za znečisťovanie sa automaticky premietajú do výrobných nákladov, t.j. do ceny výrobku. Platí ich teda spotrebiteľ a výrobca nie je motivovaný k efektívnej eksploatacii prírodných zdrojov ani k ochrane prostredia.

3. Pri súčasnej tvorbe cien nie je pre podniky ekonomicky zaujímavé využívanie druhotných surovín. Často je výhodnejšie vyviezť ich ako odpad. Ich nové spracovanie vo výrobe je totiž vždy o čosi nákladnejšie, než použitie prvotných surovín. Využívaním druhotných surovín stúpajú podniku výrobné náklady, čo postihuje v hmotnej zainteresovanosti vedenia.

Vcelku možno zhrnúť, že doterajšie ekonomické nástroje nebránili, ba neraz priamo viedli k nadmernému exploatovaniu, až drancovaniu prírodných

zdrojov. Napr. v Bratislave Slovnaft, ročne odčerpáva z podzemnej vody len zariadeniami hydraulického clony 614 krát viac vody, ako je spotreba obyvateľstva. Odčerpávanie takýchto objemov vody má vplyv na zalesňovanie Iavobrežia pod Bratislavou. Ak by sa vyjadriala cena poškodených prírodných systémov a cena vody, iste by sa k argumentom za premiestnenie Slovnavftu pridal ďalší.

V tejto súvislosti stojí za pozornosť tiež fakt, že návrh zákona o štátnom podniku nemá vyjasnené opatrenia, ktoré záväzne regulujú vzťah výroby k životnému prostrediu./na rozdiel od obdobného zákona, prijatého nedávno v ZSSR/.

V rámci diskusie o podobe zákona, navrhujeme doplniť odst. 1/ paragr. 51 takto:

"Opatrenia, ktoré podnik urobí na ochranu životného prostredia musia plne odstraňovať negatívne vplyvy ním spôsobené".

Dalej navrhuje doplniť paragr. 51 štvrtým odst. takto:

"Činnosť podniku, ktorý nie je schopný alebo ochotný plne odstrániť negatívne následky svojej výroby na životné prostredie môže byť pozastavená do vtedy, kým sa možnosť negatívneho pôsobenia neodstráni".

Sociologické súvislosti

Závažným problémom je, že doterajší kvantitatívny rozvoj mesta nie je sprevádzaný potrebnou kvalitou, a to nielen vo vytváraní materiálnych podmienok, ale ani v adekvátnom /vychádzajúcom z potrieb užívateľa/ riadení tohoto rozvoja a v dosahovaní pozitívnych sociálnych výsledkov tohoto rozvoja.

Vážnym problémom je nerovnovážna skladba obyvateľov v jednotlivých obvodoch.

Zvyšovanie počtu obyvateľov sa po roku 1980 týkalo takmer výlučne Petržalky. V I. obvode pokračoval úbytok obyvateľstva /od roku 1961 stratil 50 % obyvateľov/. V Bratislave preto hrozia sociálne anomálie na úrovni sociálno-demografickej štruktúry mesta s dôsledkami v oblasti sociálnej atmosféry a kontroly.

Predpokladáme, že pri formovaní obytneho prostredia sa nesledoval sociálny cieľ vytvoriť nerovnovážne a teda sociálnepatologickú, organizačne ťažko zvládnuteľnú štruktúru obyvateľstva, aká tu v skutočnosti vznikla. Potom ale môžeme hovoriť o živelnosti riadenia rozvoja mesta.

Formovanie sociálno-demografických charakteristík je závažným politickým rozhodnutím - ovplyvňuje atmosféru, v akej žije celá pospolitosť občanov mesta.

Z komplexu dôsledkov chybných rozhodnutí v riadení rozvoja mesta považujeme za najzávažnejšie posuny v hodnotách, postojoch a záujmoch Bratislavčanov.

Pokles záujmu o verejné veci vidno napr. na vývoji účasti Bratislavčanov na akcii "Z". Hoci

počet obyvateľov od r. 1975 vzrástol o cca 100 000. dielo, vykonané v akciách "Z" pokleslo o 43 %. Z obvodov najväčší pokles zaznamenal II. obvod, ktorý je najznečistenejší a v ktorom žije najviac robotníkov /pokles o 71 %/.

Negatívne tendencie možno pozorovať i v takých základných oblastiach, akou je vzťah k svojmu zdraviu.

Rastie spotreba alkoholu. Oproti roku 1960 sa v SSR zvýšila o 134 %. Za alkohol vydávame 25 krát viac, než za kultúrne potreby a o 13,9 % viac ako napr. za mäso. Rastie počet alkoholikov medzi mládežou a medzi ženami. Zvyšuje sa počet fajčiarov, počet predaných cigariet je 6,81 kusov na osobu a deň /nad 14 rokov/. Od roku 1960 stúpol o 56,9 %.

V Bratislave sa na jedného obyvateľa /nad 14 rokov/ ročne predá cca 133 l piva, 36 l vína, 10 l destilátov a 2 813 cigariet.

Vrcholne znepokojivá je frekvencia samovrážd v Bratislave. V našom meste je najvyššia samovražednosť v CSSR. Vývoj za posledné roky bol takýto: V roku 1983 bolo v Bratislave o 100 % viac samovrážd než je čs. priemer, v roku 1984 o 53,6 % viac a v roku 1985 o 84 % viac. Voči Prahe je pomer ešte nepriaznivejší. V roku 1985 bolo v Bratislave o 263 % viac samovrážd než v Prahe. Do počtu bratislavských samovrážd nie sú zahrnuté samovraždy cezpoľných, ktorí z rôznach príčin prichádzajú ukončiť svoj život do Bratislavy. Je ich približne rovnaký počet ako samovrahou s trvalým bydliskom v Bratislave. Samovraždu v Bratislave páchajú najčastejšie osoby v dekáde 30-40 rokov, zatiaľ čo v celoštátnom meradle sú to osoby nad 55 rokov.

Samovražednosť v Bratislave ja alarmujúca a je zarážajúce, že dosiaľ neupozornila zodpovedných na mestskej i nadmestskej úrovni na životné podmienky v našom meste.

Vo výpočte negatívnych implikácií jestvujúcich problémov spätých, či už priamo, alebo nepriamo s postupujúcou devastáciou nášho životného prostredia, by sme mohli pokračovať aj ďalej. Namiesto toho dodávame, že príčinou väčšiny uvedených ťažkostí je neadekvátny mechanizmus riadenia a plánovania. Sme si vedomí, že ide o problém nadregionálnej povahy. Preferencia rezortných záujmov nad celospoločenskými, prebyrokratizovaný riadiaci aparát, strata spätnej väzby medzi tými, čo riadia a tými, ktorí sú riadení /vrátane neúčinnnej spoločenskej kontroly/, nedostatočné podnecovanie a využívanie iniciatívy a tvorivých schopností ľudí, vnútorná inkonzistencia plánov, uprednostňovanie ľahko kvantifikovateľných cieľov /stanovených prostredníctvom objemových ukazovateľov/, oneskorené a nedostatočné reagovanie na zmeny situácie, rozpory medzi jednotlivými rozhodnutiami a medzi cieľmi, zakotvenými vo všeobecne platných normách - to všetko sa odráža v stave životného prostredia.

S nádejou preto vítame iniciatívy, späté s prestavbou spoločenských /a v tom najmä hospodár-

ských/ mechanizmov v našej spoločnosti.

Súčasťou tohto úsillia musí byť aj vytváranie podmienok pre zvyšovanie a zefektívňovanie účasti Bratislavčanov na riadení rozvoja Bratislavy. Prvým krokom by malo byť zlepšenie informovanosti občanov

Informácie

Informačný systém o životnom prostredí pre potreby odborníkov zaisťuje v CSSR 19 špecializovaných systémov a 9 odvetvových štatistík. Jeho účinnosť je oslabená malou prepojenosťou. Spoľahlivosť nie je uspokojivá, jednak pre nízku úroveň technického vybavenia /napr. meracie techniky/, jednak pre subjektívne vplyvy /skresľovanie rezortných a podnikových údajov/, jednak pre nadmerné utajovanie. Tieto nedostatky brzdia prácu každého odborníka, zaoberajúceho sa životným prostredím Bratislavy.

Informačný systém pre verejnosť zabezpečuje denná i odborná tlač a ostatné massmédiá. Často sú to však informácie čiastkové, nejasné alebo doplnené neopodstatnenými optimistickými závermi. Bežnou praxou je nadmerné utajovanie, bagatelizovanie nepriaznivých javov a objavujú sa i prípady zámerného skresľovania informácií.

Takýto postup neprospieva dôvere občanov ani prestíži nášho hlavného mesta. Obava, že publikovaním nepríjemných skutočností utrpí povest Bratislavy, resp. CSSR v zahraničí, je neopodstatnená, vzhľadom na existujúce technické prostriedky monitorovania stavu životného prostredia i vzhľadom na všeobecnú mieru poznania vývoja životného prostredia v európskom priestore.

Zbytočné utajovanie podporuje vznik fám a brzdí proces aktivizácie verejnosti i odborníkov za zlepšenie situácie.

V novom spôsobe riadenia a aktivizovania občanov, utajovanie skutočností, týkajúcich sa životného prostredia, nemá miesto.

Naopak, bude potrebné vytvoriť informačné kanály medzi expertmi, ktorí sa profesionálne zaoberajú problematikou životného prostredia, medzi predstaviteľmi sféry riadenia a medzi ostatnými Bratislavčanmi. Zmyslom dialógu, ktorého súčasťou má byť aj táto práca, nie je len hľadanie oblastí možného konsenzu, ale predovšetkým spoločná identifikácia problémov, hľadanie ciest ich riešenia a spoločná účasť na vlastnom riešení problémov nášho mesta.

le 1860

